
PLANERING FÖR FYSISK AKTIVITET

EN ANALYS AV HALLONBERGEN 1967-2020

NOA STRYJAN

Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala
Examensarbete vid landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna
Kurs: EX0860, Självständigt arbete i landskapsarkitektur, A2E - landskapsarkitekturprogrammet – Uppsala, 30 hp
Kursansvarig institution: institutionen för stad och land
Nivå: Avancerad A2E
© 2020 Noa Stryjan, e-post: noa.stryjan@gmail.com
Titel på svenska: Planering för fysisk aktivitet - en analys av Hallonbergen 1967-2020
Titel på engelska: Planning the built environment for physical activity - a case study of Hallonbergen 1967-2020
Handledare: Mattias Qviström, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Per G Berg, SLU, institutionen för stad och land
Biträdande examinator: Anna Lundvall, SLU, institutionen för stad och land
Omslagsbild: Illustration ©Noa Stryjan
Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren. Där inget annat anges är de författarens egna
Originalformat: A4
Nyckelord: Stadsplanering, förtätning, fysisk aktivitet, Hallonbergen, miljonprogram, historisk analys, materialiserade diskurser
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Sammandrag

Tillgången till platser för fysisk aktivitet i den byggda miljön är viktig för att skapa förutsättningar för en jämlik hälsa hos befolkningen. Ansvaret för den byggda miljön ligger bland annat på kommunerna, genom planmonopolet. I dagens planering förespråkas förtätning som en hållbar lösning på bostadsbristen i Sveriges större städer. Förtätningen leder ofta till minskade utrymmen mellan husen, vilket i sin tur kan påverka hur den byggda miljön kan användas för fysisk aktivitet. Mot denna bakgrund undersöktes vilka ideal och värderingar som styr planeringen i förtätningen av en stadsdel och hur de skiljde sig från de värderingar som var tongivande när stadsdelen skapades i slutet av 60-talet. Syftet var att ta reda på hur de värden som skapades under 60-talet hotas genom förtätningen av stadsdelen och hur detta påverkade möjligheten att använda den byggda miljön för fysisk aktivitet. För att undersöka detta närmare valdes stadsdelen Hallonbergen som ligger i kommunen Sundbyberg i Stockholmsregionen, som fall för undersökningen.

Arbetet utgjordes av en historisk analys och har använt sig av teorier om materialiserade diskurser och paradig för att förklara hur beskrivningar i planeringsdokument påverkar den byggda miljön. Undersökningen genomfördes genom granskning av kommunala dokument från de senaste femtio åren, med betoning på Hallonbergens tillkomst och dagens planering för förtätning. I dokumenten undersöktes beskrivningar av stadsdelen, för att

förstå vilka ideal och målsättningar som tidigare funnits och finns i planeringen av stadsdelen idag. Granskningen av dokumenten kompletterades med rumsliga analyser av stadsdelen, för att förstå hur planeringen materialiserades i den byggda miljön.

Undersökningen visar att det i den ursprungliga planeringen av Hallonbergen fanns en omfattande plan för det närliggande utbudet av aktiviteter i stadsdelen. Idag fokuserar kommunen istället på förbättrade möjligheter att ta sig till områden utanför stadsdelen för aktivitet. Planeringen inom stadsdelen är samtidigt inriktad på att skapa en tätare bebyggelsestruktur än den befintliga, för att koppla samman områden. Detta innebär att många av de ytor som ursprungligen planerades för aktivitet i stadsdelen kommer att försvinna. Förtätningen riskerar att skapa sämre förutsättningar för fysisk aktivitet i stadsdelen, framförallt för de grupper i samhället som är mest beroende av sin närmiljö.

De dokument som granskats i undersökningen visar att det saknas både kunskap om hur stadsdelen används för aktivitet, och konkreta planer för hur platser för aktivitet ska skapas i framtiden. Studien indikerar att det finns ett behov av att se närmare på vad som händer på enskilda platser i förtätningsprocesser och betonar vikten av att negativa effekter av förtätning uppmärksammas i planeringsdokumenten, för att möjliggöra konkreta åtgärder som kan dämpa sådana effekter.

Summary

The design of the built environment can help endorse physical activity, which is important for public health. This can be done by including places for physical activity and infrastructure for active transport in the planning process. Environments that support healthy behaviors and physical activity are recognized to have a more permanent impact for public health and effect a wider part of the population than other kinds of interventions for public health. In Sweden, the responsibility for the built environment lies with the municipalities, through the planning monopoly. Even though public health in Sweden is increasing, there is a widening gap between groups with poor and good health in the population. This calls for attention to increase the health status for all groups in society.

Problem

In contemporary urban planning, densification is advocated as a sustainable solution to the housing shortage in Sweden's larger cities. Densification often reduces the amount of space between houses, which can affect how the built environment is used for physical activity. In order to endorse physical

activity, context of the place and proximity are important factors to regard in the planning process. Other important factors are safety and security, esthetics and preferences, as these will also affect the use of places for physical activity.

The case of Hallonbergen

The research is based on case studies of the neighborhood of Hallonbergen in the municipality of Sundbyberg, north of Stockholm. The neighborhood was planned and built in 1967-1973, as part of the "Million homes programme". The program was carried out by the Swedish government and used rational planning methods and industrialization of production to produce one million dwellings between 1965 and 1974. The neighborhood represents the prevailing ideals of the modernist period, with apartment buildings surrounded by open spaces and places for activity located next to the housing/living areas.

The neighborhood currently has about 2200 dwellings, and according to the comprehensive plan from 2018, 5000 new dwellings should be built

in Hallonbergen until 2030. Densification of the neighborhood might affect possibilities to use the neighborhood for physical activity.

Purpose and research question

The purpose of this study is to examine the ideals and perspectives that have guided the planning of Hallonbergen over the past fifty years, with emphasis on its emergence and today's planning for densification. Furthermore, the purpose is to understand how these ideals have materialized in the built environment, focusing on places for physical activity. The aim is to contribute to knowledge about how planning the built environment can endorse physical activity and to highlight conflicts between different approaches and interests in densification processes. Four research questions guide the thesis:

- How was Hallonbergen planned in order to endorse physical activity and what ideals and principles guided the planning of the neighborhood?
- What ideals and principles are guiding the current densification of Hallonbergen?
- How is the municipality planning to endorse physical activity in the densified neighborhood?
- What values are threatened/challenged in the densified neighborhood, concerning physical activity in the built environment?

Theory, method and implementation

The thesis is conducted as a case study, using planning documents and policies from the past fifty years as a base for an historic analysis. Initially literature about physical activity and the built environment is introduced as a foundation for discussions on the planning of Hallonbergen. Alongside the studies of these documents, site analysis was executed to investigate how the planning documents are implemented in the neighborhood. The concepts of materialized discourses and paradigm are used in the theoretical

framework to identify different approaches used in the planning process.

Result and case study

The creation of Hallonbergen (1967-1973)

The study shows that ambitions were high during the planning phase of Hallonbergen in the 1960s. The municipality aimed to create a neighborhood that would serve as a model for the whole country, by providing high quality service for the residents. The plan included a city center, a school, facilities for daycare, a nursing home for the elderly and leisure planning. Playgrounds, football fields and other facilities were part of the town planning scheme. The modernist ideals that shaped Hallonbergen advocated separation of traffic through two separate road systems: one for cars and one for pedestrians and cyclists.

The publication *God bostad idag och imorgon* from the Nation Board of Housing was used in the planning, and enabled the state to make demands on the quality of new housing projects. It included standards on how the built environment should be planned, using charts of distances and measured space for different type of activities. The publication stressed the importance of coordinating places for activity, in order to create a larger concerted area for movement within the neighborhood, had an important role in materializing the discourse at the time.

Planning for changes of Hallonbergen (2000-2020)

The million homes programme was already criticized during the creation period in the 1970s. One of the critiques was that the rational planning methods and industrialization of production, created monotone outdoor environments. The provision of different functions for service was prioritized in the planning process, while less attention was paid to the design of the places themselves. The critique has led to a will amongst planners to reshape neighborhoods of the million homes programme.

In 2002 the municipality started to make plans for improving the environment for residents in Hallonbergen. Strategic documents from 2002 and 2005 are used in the thesis to identify the goals of the development. They show that open spaces in Hallonbergen are argued to create “urban sprawl” and to isolate the neighborhood from the surrounding neighborhoods in the municipality. To solve this perceived isolation, and at the same time making Hallonbergen more attractive to visitors and new residents, the municipality suggests a more coherent and dense building structure. Existing paths and roads should be transformed into dense streetscapes as an important feature for meetings and activities. New zoning plans, made for the eastern part of the neighborhood, use space originally planned for physical activity to build new dwelling. To compensate for the loss of these places, the municipality want to create better connections to other areas for physical activity by improving infrastructure for active transport.

Physical activity in the densified neighborhood

The study also examined two strategic documents from 2017 and 2018 with the purpose of learning how planning for physical activity is done in the municipality today. The documents highlight the importance of the built environment for endorsing physical activity. They also stress the fact that children and retired citizens should be prioritized in the planning process for physical activity. However, the guidelines are focusing on implementations for

active transport. They do not provide guidelines on how to plan for physical activity on a local scale or how implementation should be done in the zoning plans. Considering the fact that the zoning plans determine how planning is materialized in the built environment, clearer guidelines are needed to ensure that places for physical activity are either created or preserved in the densification process. When plans for physical activity are made only at the regional level, the groups that depend the most on their neighborhood for physical activity- children and the elderly- will be disproportionately affected by the loss of places.

Conclusions and discussion

The study points to big differences in how planning for physical activity was done in the 1960s and in 2000. The main difference is that planning today is mainly focusing on creating places for activity on a regional level while planning in the 1960s had the ambition to create a lot of places for activity within the neighborhood as well.

The documents used as guidelines for the densification today, highlight the streetscape as an important feature in the urban landscape. Due to this ideal, the neighborhood is being re-shaped. The changes may limit patterns of movement and impact safety for the children in the neighborhood. The study concludes that it is important to mention the consequences of densification in the planning documents, in order to make plans for ways to compensate for functions that disappear. The study also discusses whether there has been any follow up on how spaces for physical activity are used in the neighborhood and problematizes civic dialogues that have taken place in recent years. Conclusively the thesis argues for the need to consider how our future neighborhoods should be planned to endorse activities that do not require consumption. In this regard open spaces and places for physical activity might have an important function in the urban fabric.

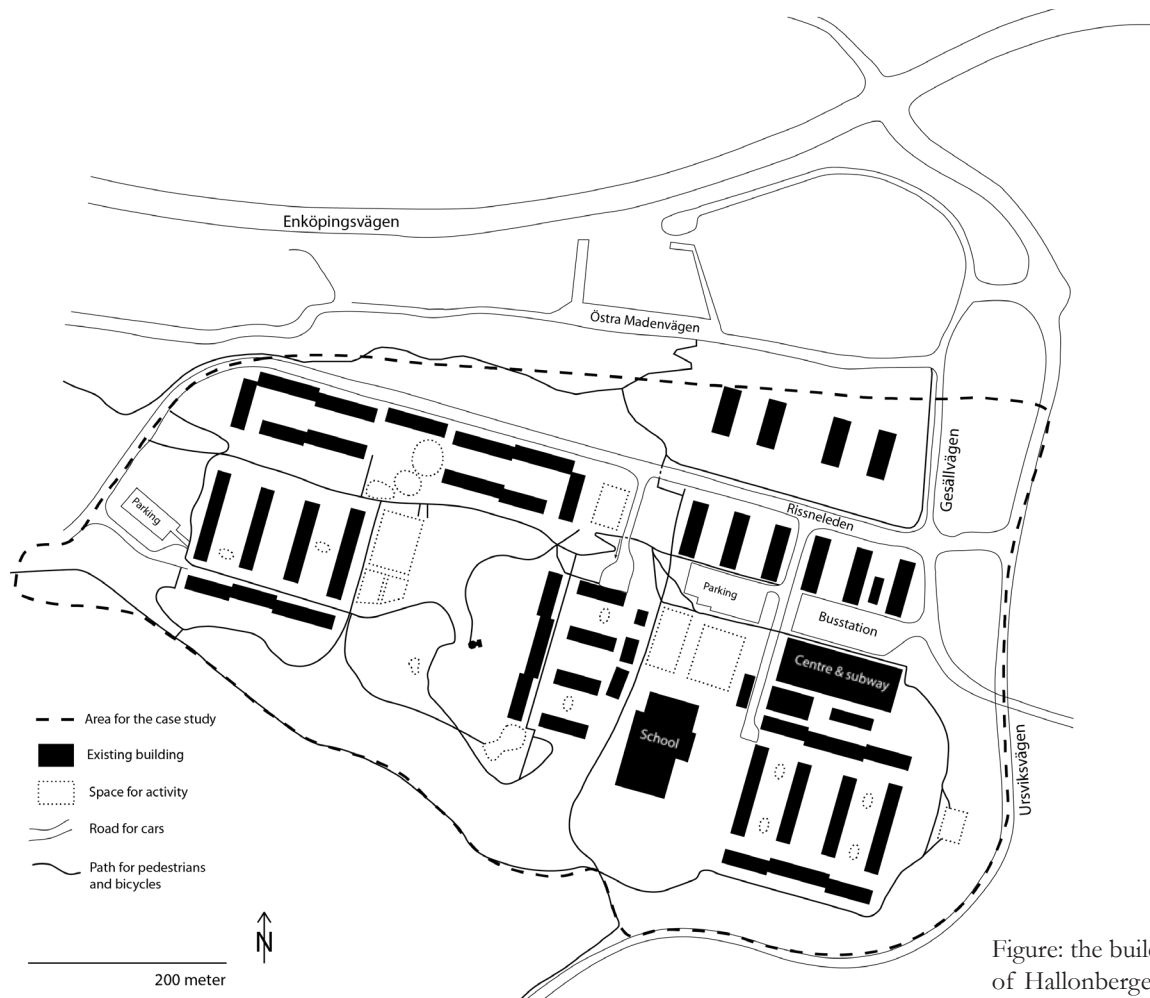

Figure: the buildingstructure of Hallonbergen today

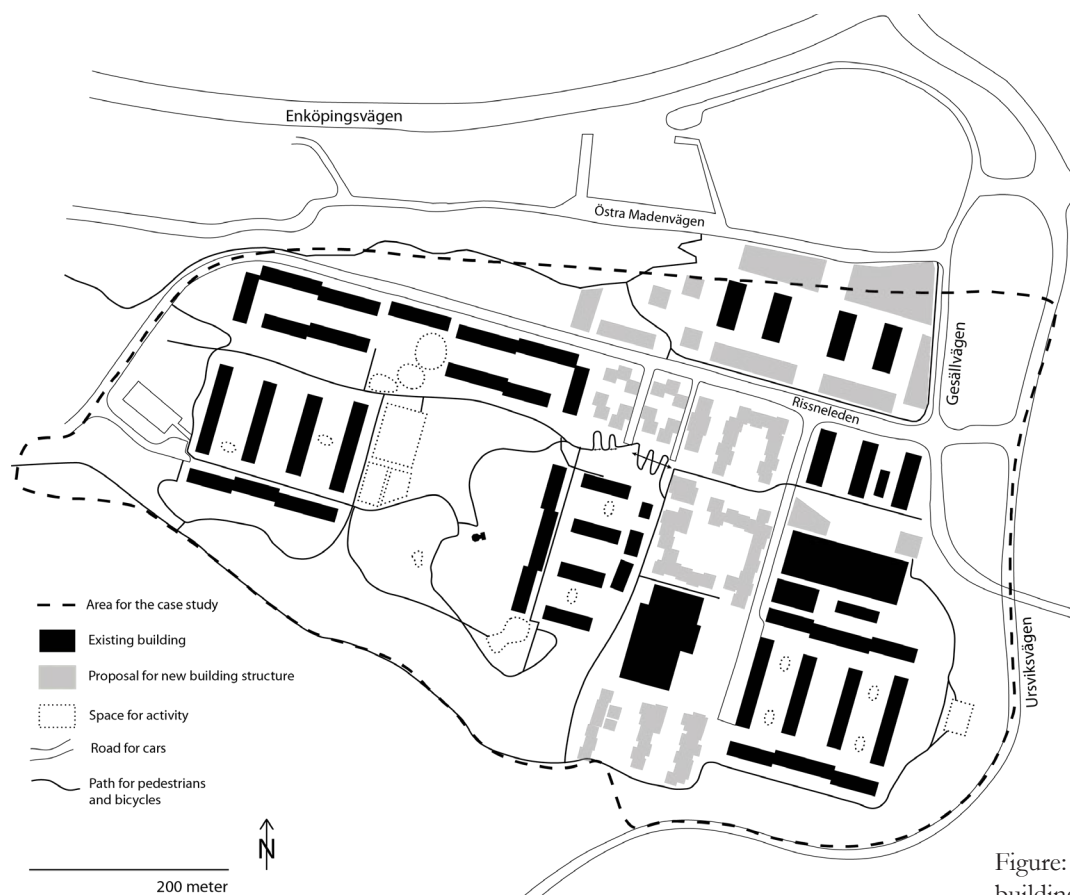

Figure: the proposed building structure after densification

Innehållsförteckning

Sammandrag.....	1
Summary.....	2
Introduktion.....	8
Syfte.....	10
Frågeställning.....	10
Målgrupp.....	10
Avgränsning.....	10
Teori.....	11
Metod och genomförande.....	12
Granskning av dokument och personlig kommunikation.....	12
Inventering och analys.....	13
Litteratur.....	13

Kapitel 1: Fysisk aktivitet och den byggda miljön

Kopplingen mellan fysisk aktivitet och den byggda miljön.....	15
Näbarhet.....	16
Trygghet och säkerhet.....	16
Estetik och personliga preferenser.....	17
Aktiv transport.....	17
Förutsättningar för barn och äldre.....	18
Barns aktiviteter och den byggda miljön.....	18
Äldres aktiviteter och den byggda miljön.....	19
Rationalitet och folkhälsa i planeringen.....	20

Kapitel 2: Tillkomsten av Hallonbergen (1967 - 1973)

Stadsdelens sammanhang.....	23
Stadsplan för Hallonbergen.....	27
”Utan tveivel en av de bästa fritidsplanerade stadsdelarna i Sverige!”.....	31
Jämförelse mellan olika stadsdelar och demografiska förändringar.....	32
Kritik mot miljonprogrammets utomhusmiljöer.....	33
Förändrad planeringspolitik och nya ideal.....	36

Kapitel 3: Planer på förändring (2002-2020)

Arbetet med den fördjupade översiktsplanen 2002-2005	39
Underlag för en fördjupad översiktsplan.....	39
Trygghet och säkerhet i Hallonbergen	40
Tillgång till bostadsnära natur.....	40
Rumsliga samband inom stadsdelen och mellan kommunens stadsdelar.....	41
Antagande av den fördjupade översiktsplanen.....	42
Medborgardialoger 2010 - 2014.....	43
Försäljning av Hallonbergens centrum.....	45
Nya detaljplaner	46
Kvalitet och kvantitet	50

Kapitel 4: Fysisk aktivitet i den förtätade stadsdelen

Planering för fysisk aktivitet och folkhälsa 2020	52
Stadsdelen ur ett större perspektiv.....	53
Förutsättningar för barn och äldre.....	54
Miljöer för äldre.....	54
Miljöer för barn	55
Vägen som plats	58

Kapitel 5: Diskussion

Slutsatser	62
Diskussion	63
Teori och metoddiskussion	63
Diskussion om fallet	64
Avslutande reflektion.....	64
Vidare arbete	65
Referenser.....	67
Bildförteckning	70

“De utbyggnader som vi nu har framför oss kommer främst att ske genom komplettering inom befintliga stadsdelar och mellan stadsdelar. Att staden ”växer inåt” är betydligt mer hållbart än anspråkstagande av nya områden.”

- s. 16 Sundbybergs stad, 2018

Introduktion

Citatet kommer från Sundbybergs stads översiktsplan och representerar de ideal som styr planeringen idag, där förtätning anses vara en hållbar lösning i förhållande till att exploatera nya områden. I Sverige har en ökad urbanisering lett till att 87 procent av befolkningen idag bor i städer (Boverket 2019). Utvecklingen som pågått i många år har i sin tur inneburit att trycket på mark för byggandet av bostäder har ökat, vilket resulterat i en ökad förtätning (ibid.). I det här arbetet kommer jag att studera vilka värderingar som styr planeringen i förtätningen av en stadsdel, och hur planeringen förhåller sig till forskning om hur den byggda miljön kan skapa förutsättningar för fysisk aktivitet.

Geografen Richard Schein (1997) menar att verkställande av planer i den byggda miljön alltid påverkas av olika diskurser, och att dessa diskurser innehåller ideal och ledande principer. En syn på förtätning med fokus på dess positiva sidor kan ses som en av de ledande principerna i dagens diskurs. Eftersom argument för att förtäta städer är många och mer dominerande i dagen planering, kommer arbetet att titta närmare på vilka negativa effekter en tät stadsstruktur kan ha.

Argument för att förtäta städer är ofta kopplade till en hållbar stadsutveckling. Förtätning anses vara ett sätt att spara åkermark och minska transporter och bilberoende, genom att göra det enklare för fler att gå eller cykla. En tätare stad tycks också bidra till ett spännande gatuliv där många människor på en mindre yta utgör ett större underlag för service och kollektivtrafik (Johansson 2012). Förtätningen sker samtidigt på bekostnad av utrymmen mellan husen. Med en ökad befolkningstäthet och minskande tillgång till vistelseytor och grönytor utomhus, ökar trängsel och slitage på befintliga ytor. Detta kompenseras ofta med att rusta upp kvarvarande grönområden och skapa alternativa rekreationsområden exempelvis på hustak m.m. Förtätningen innebär i vissa fall att offentliga platser för idrott och fysisk aktivitet hamnar längre bort från vår vardag. Privata alternativ till fysisk aktivitet byggs istället in i stadsdelen i form av gym och andra anläggningar. Detta innebär att människor behöver betala för att vara fysiskt aktiva, vilket påverkar de boendes möjlighet till att vara fysiskt aktiva i stadsdelen. Alternativet är att ta sig till områden utanför stadsdelen för fysisk aktivitet. Det stället ökade krav på kunskap kring var det

finns områden för fysisk aktivitet, samt tid för att ta sig till dessa områden. Resultatet blir att tillgången till fysisk aktivitet blir mer ojämlik.

Arbetet utgår från målet *God vardagsmiljö*, en precisering av regeringens miljö kvalitetsmål *God bebyggd miljö*. Målet belyser vikten av en miljö som stöder människors behov (Boverket 2019). Begreppet stödjande miljö innebär faktorer i den omgivande miljön som främjar fysisk aktivitet eller som skapar goda förutsättningar för att åstadkomma en fysiskt aktiv livsstil (Faskunger m.fl. 2007). Folkhälsomyndigheten är den myndighet som arbetar för en mer jämlik hälsa i Sverige, med målet är att förebygga ohälsa. Trots att folkhälsan i Sverige har ökat, finns det fortfarande stora skillnader mellan olika grupper i samhället. Skillnaden mellan grupper med bäst hälsa och grupper med sämst hälsa ökar idag (Folkhälsomyndigheten 2016).

Ansaret för en jämlik hälsa är fördelat på olika instanser i samhället. Genom planmonopolet ansvarar kommunen för att uppfylla kraven för en utemiljö som stödjer en god hälsa (Folkhälsomyndigheten 2020). Den byggda miljöns utformning påverkar i vilken utsträckning människor är fysiskt aktiva (Sallis m.fl. 1998). Bristen på fysisk aktivitet är en av de främsta riskfaktorerna för en mängd sjukdomar, bland annat hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och cancer (WHO 2018). Fysisk aktivitet påverkar också en mängd andra faktorer som rör människors psykiska hälsa och motorik (Faskunger m.fl. 2007). Statistik visar att befolkningen i Sverige rör sig mindre idag än för 50 år sedan, samtidigt som fler drabbas av sjukdomar och övervikt (ibid.).

Arbetet utgår från fallstudier av stadsdelen Hallonbergen i kommunen Sundbyberg som ligger i Stockholmsregionen. Hallonbergen byggdes under 1970-talet som en del av miljonprogrammet. Stadsdelen är representativt för den tidens byggnadsideal med höga lamellhus placerade i grupper där grönytor och aktivitetsytor ligger i nära anslutning till bostäderna. Precis som många andra bostadsområden från samma period är området trafikseparerat med stora arealer friyta inom stadsdelen. Ordet friyta används i arbetet som ett

samlingsnamn för all obebyggd mark som inte tas upp av byggnader eller används för trafik.

Miljonprogrammet har många gånger utsatts för kritik, bland annat för sina monotona utomhusmiljöer. Det finns därför en anledning att tro att kritiken har påverkat viljan att omforma dessa områden till attraktivare stadsdelar. Hallonbergen är ett bra exempel på ett område som byggdes under en tid då folkhälsa låg i fokus. Stadsdelen är utformad för att gynna fysisk aktivitet genom god tillgång på lekplatser, fotbollsplaner, separata gång- och cykelstråk samt anslutning till intilliggande större grönytor (Sundbybergs kommun 1981). Utformningen av stadsdelen gick hand i hand med kommunala satsningar på organiserade aktiviteter för alla åldrar, bland annat genom idrottsklubbar. För Hallonbergen innebär behovet av bostäder i Stockholmsregionen att stadsdelen nu förtätas. Idag har stadsdelen cirka 5600 invånare (Sundbybergs stad 2016a). Målet enligt kommunens gällande översiktsplanen är att bygga 5000 nya bostäder till år 2030 för att dubbelt så många människor ska kunna bo i stadsdelen (Sundbybergs stad 2018a). Det är troligt att detta kommer att påverka möjligheterna till fysisk aktivitet i stadsdelen.

Att Hallonbergen valdes som fall beror på att det i dagsläget pågår en förtätningsprocess i stadsdelen. Likt andra stadsdelar som byggdes som en del av miljonprogrammet, har de friytor som planerades in i stadsdelarna blivit föremål för exploatering (Johansson 2012). Stadsdelens geografiska avgränsning och möjligheten att ta sig dit för att genomföra platsbesök har också varit bidragande till att området valdes för fallstudier. Sist men inte minst har stadsdelen valts utifrån en önskan att vara så objektiv i arbetet som möjligt då jag inte har någon personlig koppling till stadsdelen.

Syfte

Syftet med arbetet är att förstå vilka ideal och perspektiv som har styrt planeringen av Hallonbergen de senaste femtio åren, med särskilt fokus på dess tillkomst och dagens planering för förtätning. Vidare är syftet att förstå hur dessa ideal materialiserats i den byggda miljön med fokus på platser för fysisk aktivitet. Arbetet ska bidra till kunskap om hur planering kan skapa förutsättningar för fysisk aktivitet och synliggöra konflikter mellan olika synsätt och intressen i förtätningsprocesser.

Frågeställningar

Hur planerades det för fysisk aktivitet när Hallonbergen byggdes och vilka ideal och byggnadsnormer låg bakom planeringen?

Vilka mål har varit styrande i planeringen för att förtäta stadsdelen?

Hur vill kommunen skapa förutsättningar för fysisk aktivitet i den förtätade stadsdelen?

Vilka värden hotas i den förtätade stadsdelen?

Målgrupp

Arbetet undersöker vilka målsättningar och värderingar som har styrt planeringen. Fokus för arbetet är förutsättningar för fysisk aktivitet i den byggda miljön. Arbetet riktar sig framförallt till de som arbetar med planering och arkitektur.

Avgränsning

Geografiskt avgränsas arbetet till att undersöka den del av Hallonbergen som ingår i den första stadsplanen från 1967. Arbetet skrivs inom ämnet landskapsarkitektur med fokus på stadsplanering. Det är därför främst utemiljöerna i stadsdelen som undersöks. Inom området som studeras ligger även fastigheten och kvarteret Freden större. Denna fastighet planerades att användas för industri- och kontorsändamål. Då arbetet främst fokuserar på boendemiljöer har jag valt att inte studera detta område närmare.

Tidsmässigt avgränsas arbetet till perioden 1967 - 2020, då den första planen för området gjordes 1967. Arbetet kommer att fokusera på förutsättningar för barn och den äldre åldersgruppen över 65 år. Dessa grupper är mer begränsade när det gäller möjligheten att ta sig till andra platser för att utföra aktiviteter än andra grupper.

Forskning kring stödjande miljöer och fysisk aktivitet sträcker sig över många områden och discipliner, arbetet studerar den policyrelaterade dimensionen och hur den i sin tur påverkar den byggda miljön.

Teori

I den här delen introducerar jag de teorier som motiverar mitt val av tillvägagångssätt. Därefter kommer jag i följande del att beskriva de metoder som används och gå in på tillvägagångssättet mer ingående.

I det här arbetet kommer jag att använda textmaterial från kommunen Sundbyberg för att göra en historisk analys av Hallonbergen. Genom texterna kommer jag att studera hur stadsdelen beskrivits under de senaste femtio åren. Syftet med arbetet är att förstå vilka ideal och perspektiv som styr planeringen av Hallonbergen under en längre period. Därför kommer jag att använda kvalitativa metoder, vilket kan vara värdefullt för att förstå hela företeelser och inte bara enskilda parametrar (Repstad 2007). Användningen av språket har betydelse för vilka värderingar som lyfts fram och byggs in i våra anläggningar. För att diskutera värderingar som gjorts av stadsdelen kommer jag i arbetet använda mig av citat och ord som använts i de dokument som granskats. Genom texterna studeras diskursen och de ideal och värderingar som varit rådande under olika epoker och hur dessa materialiserats i stadsdelen.

Arbetet utgörs av en historisk analys. Mer specifikt kommer jag att studera representationer av landskapet och hur dessa förändrats under de senaste femtio åren. Planerade förändringar av landskapet kommuniceras från planerare och arkitekter bland annat genom planer, sektioner, bilder och texter. Sådant material utgår alltid från en värdering av landskapet (Jørgensen 2003). Att analysera innehållet i texter eller annan representation, kan visa på vilka värderingar som varit styrande under tidigare perioder (Qviström 2013). En historisk analys kan även hjälpa oss att förstå dagens problem och ge oss insyn i problem som tidigare funnits på en plats. Detta kan i sin tur visa på behovet av nya planeringsstrategier (ibid.). Därtill kan vi plocka upp gamla idéer och lära oss att dra paralleller till vår egen samtid (Van Sant m.fl. 2020).

Kulturgeografen Moa Tunström (2009) har använt sig av texter för att studera diskursen kring temat stad och stadsideal under 1990 - 2000-talet. I sin avhandling undersöker hon hur diskussionen sett ut kring temat, för att förstå vilka ställningstaganden som gjorts och vilka ideal och normer som lyfts fram inom diskursen. Texterna kan enligt Tunström spegla synen i samhället på hur den hållbara staden skapas. Detta visar i sin tur vad som anses vara viktiga kompetenser bland de som arbetar med planering och arkitektur. Tunström menar att studier av text kan vara ett komplement till studier av planeringsprocesser och arkitektur (ibid.).

Två användbara begrepp när man diskuterar texter är diskurs och paradigm. Diskurs kan definieras som det som sägs eller skrivs om ett visst fenomen (Tunström 2009). Begreppet används för att beskriva samspelet mellan språk, tänkande och handlande (Hellspong & Ledin 1997). I detta samspel skapas specifika tankemönster som formar människors syn på verkligheten. Vilken syn på verkligheten som skapas beror i sin tur på vad som sägs eller skrivs i diskursen. Medan vissa synsätt blir sedda som sanningar, kommer andra synsätt istället att hamna utanför diskursen (Fejes & Thornberg 2019). Begreppet paradigm kan definieras som ett mönster som styr människors sätt att tänka och lösa problem på (Olsen 2003). Det tankemönster som diskursen skapar kan alltså resultera i ett paradigm. När dessa tankemönster förändras och nya synsätt uppstår förklaras det med begreppet paradigmskifte (ibid.).

Det som är gemensamt för diskurser och paradigm är att de beskriver fenomen som påverkar människors sätt att tänka och se på saker. I inledningen av detta arbete beskrivs synen på förtätning som en del av den rådande diskursen. Diskursen påverkar bland annat hur man väljer att lösa problem (Tunström 2009), vilket innebär att den även har en inverkan på hur man väljer att lösa problem inom arkitektur. Följden blir att diskursen förverkligas genom den byggda miljön. Detta kallar Schein (1997) för materialiserade diskurser (ibid.).

Inom arkitekturen innebär paradigmskiftet att det uppstår nya sätt att gestalta på, efter en period av konsensus om hur saker ska se ut och hur problem ska lösas (Olsen 2003). Landskapsarkitekten Ib Asger Olsen (2003) har skrivit om paradigmskiftets betydelse i förhållande till synen på landskap. Enligt Olsen hänger paradigmskiften ofta ihop med generationsskiften. Teorin om paradigmet omkullkastar föreställningen om den vetenskapliga utvecklingen som en kumulativ process, där en kunskap förs vidare från generation till generation. Istället för att den nya generationen bygger vidare på den förra generationens lärdomar, kan paradigmskiften leda till en oförståelse för föregående epoker. Erfarenheter från förr glöms ofta bort i det nya paradigmet. Följaktligen menar Olsen att det är svårt att prata om en utveckling när det gäller paradigmskiften, eftersom det snarare handlar om en förändring med starka skiftningar. Kunskapen om paradigmet gör att det inte går att jämföra och värdera ett paradigm utifrån ett annat. Som exempel hävdar Olsen att en trädgård skapad under romantiken ska värderas enligt romantikens kriterier och inte barockens. Paradigmskiften kan vara både stora och små. Skiftet mellan medeltid och renässans samt mellan barock och romantik anses vara stora paradigmskiften. Mindre paradigmskiften kan vi bland annat se i hur planeringen av friytor sett ut under 1900-talet. Bakgrunden till större paradigmskiften har ofta varit att synen på människan förändrats (ibid.).

I arbetet kommer teorierna om diskurser och paradigm att användas för att ge exempel på vilka synsätt som funnits i Hallonbergen under de senaste femtio åren. Dessa synsätt och deras påverkan på den byggda miljön, kommer att diskuteras genom arbetet utifrån vad forskning om den byggda miljön och fysisk aktivitet visar. Att vara medveten om vilka värderingar som är styrande i dagens diskurs, kan ge en insikt i vilka frågor som exkluderas från den. I arbetet studeras bland annat frågor om vad som glöms eller utesluts från diskursen när det gäller förtätning. Kännedomen om att paradigmskiften kan innebära att kunskap och erfarenheter kan gå förlorade, motiverar även valet av att göra en historisk studie. Detta kan vara extra viktigt för planerare och

arkitekter som verkar inom paradigmet, eftersom de i sitt arbete påverkas av ledande diskurser i dagens paradigm.

Metod och genomförande

Arbetet utgörs av en historisk analys genom granskning av dokument. Genom att undersöka hur stadsdelen beskrivs i dokumenten, undersöks vilka ideal som lyfts fram i diskursen och styr planeringen. Parallellt undersöks stadsdelen genom rumsliga analyser för att se hur planeringen materialiserats och vilken påverkan det kan ha för fysisk aktivitet i stadsdelen.

Granskning av dokument och personlig kommunikation

Arbetet baseras på granskning av dokument från Sundbybergs stad och det kommunala fastighetsbolaget Fastighets AB Förvaltaren. Dokumenten utgörs främst av stadsplaner, detaljplaner med tillhörande planbeskrivningar, översiktsplaner och andra policydokument. Inledningsvis gjordes en kartläggning av nuvarande planer som finns tillgängliga på kommunens hemsida, därefter kontaktades kommunen för att få tillgång till äldre planer. Eftersom arbetet undersöker hur dokumenten beskriver stadsdelens utemiljöer har detta varit fokus för granskningen. Texter som på något sätt beskriver aktivitetsytor, lekplatser, naturmark, bostadsgårdar eller offentliga platser har varit fokus i granskningen av dokumenten. Material från fastighetsbolaget har bestått av fotografier.

För att få mer information om planeringen av Hallonbergen kontaktades arkitekt Leif Sandahl som arbetade på Åke Östin Arkitektkontor AB, med den ursprungliga planen för stadsdelen under 60-talet. Under två telefonsamtal berättade Sandahl om tiden då han arbetade med planeringen av Hallonbergen. För att undersöka de byggnadsnormer som användes i planeringen av Hallonbergen studerades ett urval av dokument från Statens offentliga utredningar och Kungliga bostadsstyrelsen utgivna mellan år 1964 – 1971.

Bland annat användes normsamlingen *God bostad* för att ta reda på vilka byggnormer som användes i planeringen av utemiljön.

Inventering och analys

Arbetet studerar hur bebyggelsestrukturen förhåller sig till aktivitetsytor, gång- och cykelvägar samt till landskapets form. För att kunna undersöka dessa förhållanden gjordes platsbesök den 10 och 17 februari samt den 14 maj 2020. Under platsbesöken inventerades stadsdelen. Under inventeringen undersöktes aktivitetsytors placering och innehåll, gång- och cykelstråkens sträckningar, bostadsgårdarnas utformning samt topografiska skillnader. Besöken dokumenterades genom fotografier, och skisser i plan. Informationen från inventeringen sammanställdes sedan med hjälp av kartunderlag från kommunen.

Utifrån inventeringarna gjordes förenklade planer över stadsdelen. Syftet med planerna var att beskriva stadsdelens bebyggelsestruktur. Detta gjordes främst med avseende på förhållandet mellan bebyggelse, aktivitetsytor och olika typer av infrastruktur. Med hjälp av kartunderlaget från kommunen kunde även höjdskillnader mellan stadsdelen och kringliggande områden undersökas genom sektioner.

Därefter gjordes planritningar för att undersöka hur de planerade förändringarna i stadsdelen skulle se ut. Planerna gjordes utifrån antagna detaljplaner och förslag från det privata fastighetsbolaget Balder. Syftet med planerna var att förstå hur bebyggelsestrukturen skulle se ut i den förtätade stadsdelen och vilka ytor som skulle användas för den nya bebyggelsen. Analysen bygger på en jämförelse mellan de förutsättningar för fysisk aktivitet som finns i stadsdelen idag med de planer som finns för en förtätad stadsdel. Planer gjordes också för att förstå stadsdelens sammanhang i kommunen. Detta gjordes genom att studera kartor från lantmäteriet och kommunens översiktsplan. Fokus för planerna var kartläggning av kringliggande stadsdelar, större grönområden, vatten och stora bilvägar i kommunen.

Litteratur

Litteraturen behandlar studier om fysisk aktivitet, miljonprogrammet och planeringshistoria. Litteraturen om fysisk aktivitet utgår från vetenskapliga artiklar och sammanställningar gjorda för Statens folkhälsoinstitut (numera Folkhälsomyndigheten). Sökningar har gjorts utifrån sammanställningarna och översiktsartiklar om fysisk aktivitet. Litteraturen om fysisk aktivitet har valts utifrån kriteriet att de behandlar kopplingen mellan fysisk aktivitet och den byggda miljön. Här har urvalet gjorts genom att välja artiklar som fokuserar på kvaliteter i den byggda miljön snarare än forskning som fokuserar på fysisk aktivitet. Urvalet av artiklar som rör fysisk aktivitet för barn har valts utifrån studier som är gjorda i Skandinavien. Detta beror på att det finns många likheter när det gäller lokala förutsättningar och att samhällstyperna i andra skandinaviska länder är lika den svenska samhällstypen. Litteratur om miljonprogrammet utgår bland annat från böcker utgivna av Boverket, Forskningsrådet Formas och humanistiska - samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Litteratur om miljonprogrammet utgår från publikationer som redogör för epoken ur olika perspektiv med betoning på utemiljön.

KAPITEL 1

FYSISK AKTIVITET OCH DEN BYGGDA MILJÖN

I det här kapitlet introduceras den byggda miljöns roll för fysisk aktivitet. Först beskrivs generella förhållanden för att sedan introducera olika aspekter såsom nåbarhet, trygghet och säkerhet samt estetik och personliga preferenser. Dessa aspekter påverkar i vilken utsträckning människor ägnar sig åt fysisk aktivitet. Detta följs av en kort beskrivning av förutsättningar för aktiv transport. Vidare beskrivs vilka förutsättningar och behov som finns för barn och äldre i den byggda miljön.

Kopplingen mellan fysisk aktivitet och den byggda miljön

Fysisk aktivitet definieras enligt Världshälsoorganisationen som rörelse skapad av kroppens muskler som leder till en ökad energiförbrukning jämfört med när kroppen är i ett viloläge (WHO 2018). Effekten av den fysiska aktiviteten beror i sin tur på intensitet, duration, frekvens, typ av aktivitet, ålder och genetiska faktorer (Faskunger 2013). Den byggda miljön utgör viktiga platser för fysisk aktivitet för alla, hur den

planeras och utformas är avgörande för att öka den fysiska aktiviteten i människors vardag (Nielsen & Thorkenholdt 2011). För att främja fysisk aktivitet kan den byggda miljön verka stödjande på en mängd olika sätt. Här skiljer man mellan platser avsedda för fysisk aktivitet som utgör målpunkter i stadsdelen och att det finns infrastruktur för aktiv transport. Aktiv transport innebär att en person transporterar sig till en målpunkt genom att öka kroppens energiförbrukning, vanligtvis genom att cykla eller promenera. (Faskunger m.fl. 2007).

Forskning tyder på att det finns ett dos-respons förhållande mellan stödjande miljöer och fysisk aktivitet. Det betyder att ju fler stödjande miljöer det finns i ett område desto mer sannolikt är det att de boende i området är fysiskt aktiva (ibid.). I dagens städer är majoriteten av alla miljöer programmerade för specifika beteenden och uppmuntrar på så vis till vissa aktiviteter. Goda förutsättningar för fysisk aktivitet i den byggda miljön har större möjlighet att främja fysisk aktivitet än informationskampanjer till individer. Detta gäller framförallt för att nå mindre

aktiva samhällsgrupper (Faskunger m.fl. 2007). För att uppmuntra mindre aktiva samhällsgrupper till ett förändrat beteende, är det viktigt att den byggda miljön stödjer fysisk aktivitet. I de fall då miljön inte stödjer fysisk aktivitet kan individen istället känna skuld över att inte klara av att genomföra en förändring trots uppmuntran från samhället (Sallis m.fl. 1998). För en del grupper är närmiljön viktigare än för andra, detta gäller framförallt barn och äldre (Faskunger m.fl. 2007) och är särskilt relevant i områden med låga/färre sociala resurser (Nielsen & Thorkenholdt 2011). Utan attraktiva platser för fysisk aktivitet i närmiljön söker de inte heller upp andra platser med bättre utbud. Istället undviker de att aktivera sig (ibid.). Beteende som är kopplat till fysisk aktivitet påverkas på flera olika nivåer där den byggda miljön bara är en av faktorerna. Biologiska, fysiologiska, kulturella och sociala faktorer påverkar också beteenden som är kopplade till fysisk aktivitet. Dessa faktorer är också viktiga att ta hänsyn till för att förstå vilka förutsättningar olika individer har att få en aktiv livsstil (Koohsari m.fl. 2013).

Stödjande miljöer är också viktiga för att initiera förändringar eftersom det tar ett tag innan stora delar av befolkningen kan förändra och upprätthålla förändringen på sikt. Ett exempel är aktiviteten cykla till jobbet. Detta är en aktivitet som initialt kräver utbildning och färdigheter för att lära sig cykla, dessutom behöver man ha råd att köpa en cykel. Därtill kommer möjligheten att kunna ha cykeln ifred i sitt område, att det finns motivation till att cykla till jobbet och dessutom att avståndet inte är för långt. Sist men inte minst krävs det att cykelvägen är säker för cyklisten, att det går att förvara cykeln säkert under dagen och att det finns möjlighet att duscha/byta om på jobbet (Faskunger m.fl. 2007). Trots att kostnaderna för att anpassa den byggda miljön för fysisk aktivitet initialt kan vara stora, gör möjligheten att påverka en stor del av befolkningen insatsen kostnadseffektiv ur ett längre perspektiv (Koohsari m.fl. 2013).

Näbarhet

En plats för fysisk aktivitet bör vara tillgänglig och ligga på ett sådant avstånd att många kan använda den. Placeringen i stadsdelen spelar därför stor roll

för hur platsen kommer att användas (Nielsen & Thorkenholdt 2011). Att platsen är tillgänglig har dels med platsens utformning att göra, men också med hur infrastrukturen kring platsen ser ut. Finns det hinder för att ta sig till en plats finns det risk att en del människor inte kommer att ta sig dit. Hinder i den byggda miljön är framförallt platser med hög trafikvolym och höga hastigheter på motorfordon samt långa avstånd till målpunkter (Faskunger m.fl. 2007). Även topografin påverkar möjligheten till fysisk aktivitet. Topografiska skillnader kan utgöra mentala och fysiska hinder, dessutom är det ofta svårare att uppfatta nätverk av vägar i områden med topografiska skillnader. Detta påverkar hur människor rör sig i kuperade områden och deras förmåga att ta sig till olika målpunkter (Koohsari m.fl. 2015). Topografiska skillnader är också något som ofta hamnar i skymundan i undersökningar som mäter avstånd till olika platser. Ett exempel är sammanställningen som statistiska centralbyrån gjorde över människors avstånd till grönområden och parker i Sveriges tätorter (SCB 2019). Mätningen gjordes fågelvägen och ingen hänsyn togs till hur vägen till grönområdet såg ut eller om det fanns barriärer på vägen i form av vägar eller topografiska skillnader (ibid.). Det faktiska avståndet till en plats kan i verkligheten vara längre än vad som anges om man ska ta hänsyn till hur en väg slingrar sig fram över områden där höjdskillnaderna är stora. Hänsyn till barriärer i landskapet i form av trafikerade vägar och höjdskillnader är en viktig aspekt att ta hänsyn till i utformandet av miljöer för fysisk aktivitet. För att skapa stödjande miljöer är det viktigt att det finns platser för aktivitet relativt nära dit människor kan ta sig utan större hinder. Något annat som har stor betydelse för i vilken utsträckning platsen används är trygghet och säkerhet.

Trygghet och säkerhet

Att en plats upplevs som trygg och säker har stor betydelse för om människors väljer att ägna sig åt fysisk aktivitet eller inte. Vad som upplevs som tryggt skiljer sig åt mellan individer (Ward Thompson 2013). Generellt sett finns det en skillnad i hur trygghet upplevs av män och kvinnor. Detta påverkar hur de använder den byggda miljön för fysisk aktivitet. Studier har visat att

kvinnor upplever gatumiljöer som otrygga då de blivit utsatta för trakasserande kommentarer från förbipasserande bilar (ibid.). Även den äldre befolkningen känner en större rädsla för att vistas ute vilket hindrar dem från att vara fysiskt aktiva (Bergman Stamblewski 2008). Bristfällig belysning och skymd sikt är bland de vanligaste aspekterna som påverkar den upplevda tryggheten (Faskunger m.fl. 2007). I utformningen kan kunskap kring hur olika rumsbildningar påverkar upplevelsen vara användbara för att skapa platser i den byggda miljön som upplevs som trygga. Undersökningar har visat att en plats som ligger avskild eller på något sätt inte är synlig för åskådare och förbipasserande kan upplevas som otrygg. Samtidigt kan en plats som är helt öppen och som saknar något som skyddar eller bidrar till rumslighet och avgränsning av stadsrummet också kan upplevas som otrygg (Nielsen & Thorkenholdt 2011).

Eftersom upplevelsen är individuell är det svårt att skapa miljöer som alla upplever som trygga. Därför används begreppet upplevd trygghet i arbetet. Frågor som rör säkerhet handlar om möjligheten att utföra aktiviteter under säkra omständigheter. Anläggningar och platser för fysisk aktivitet behöver vara säkra så att de kan användas utan risk för skador. En av de vanligaste säkerhetsfråga är att skilja oskyddade trafikanter som cyklister och fotgängare från motorfordon. För att stödja aktiv transport krävs därför gång- och cykelvägar som är separerade från motorfordon (Faskunger m.fl. 2007). Något som också diskuteras mycket idag är säkerhet kring barns lekmiljöer. Mer om det under rubriken barns aktiviteter och den byggda miljön.

Estetik och personliga preferenser

En plats estetiska kvaliteter har också betydelse för hur välanvänd den är. Enligt Koohsari m.fl. (2015) finns det skillnader i vad som anses vara en plats av hög kvalitet av de boende och vad som anses vara hög kvalitet från en granskande instans. Det är därför en utmaning att definiera och göra riktlinjer för att forma platser för fysisk aktivitet (ibid.). Hur de boende upplever sin närmiljö skiljer sig från person till person. Det finns därför ingen garanti för att den plats för fysisk aktivitet som är närmast

används mest. Platsens storlek och attraktivitet har också betydelse för hur mycket den används (Koohsari m.fl. 2015). Längre studier skulle behöva göras, där man studerar och mäter beteenden innan och efter att nya offentliga platser introducerats i en stadsdel, eller efter att en renovering av befintliga platser ägt rum (ibid.). Studier som undersöker samband mellan den byggda miljön och fysisk aktivitet har ofta svårt att utesluta faktorer som rör människors egna val, bland annat när det kommer till val av bostadsområde. De som tycker om att promenera mycket väljer kanske att bo i ett område med god tillgång till den typen av miljöer (Koohsari m.fl. 2015).

Vissa aktiviteter går att skapa enbart med utformning. Andra aktiviteter kan däremot kräva att någon är med och påverkar platsens användning, genom organisering av aktiviteter. Detta gäller framförallt för enskilda grupper. Barn och män är generellt bättre på att använda den byggda miljön för spontana och självorganiserade aktiviteter än andra grupper (Nielsen & Thorkenholdt 2011).

Aktiv transport

Aktiv transport kan ha olika former och möjliggör att många dagligen kan ägna sig åt fysisk aktivitet. Till aktiv transport hör bland annat gång, cykel, rullstol, skateboard, inlines, kickboard, simning och kajak (Faskunger m.fl. 2007). För att gynna aktiv transport krävs välplanerade och säkra vägar med en utformning som är anpassad för aktiviteten både när det gäller upplevelse, utrymme och underlag. För att skapa promenadvänliga gator är det till exempel viktigt med föränderliga sträckor som skapar olika rumsliga upplevelser längs vägen (Cullen 1961). Dessa vägar har ofta en högre komplexitet än vad som krävs för bilåkning eftersom det sker i en helt annan hastighet och med andra medel. Generellt behöver bilister raka och breda vägar med låg komplexitet medan fotgängare och cyklister ofta upplever dessa vägar som monotona (Faskunger m.fl. 2007). Något som lyfts fram mycket de senaste åren är att aktiv transport bidrar till lägre utsläpp av koldioxid och därför är mer miljövänlig än bilåkning. Detta är en orsak till att det idag lyfts fram som ett sätt att uppnå en ökad hållbarhet i planeringssammanhang (Sundbybergs stad 2018a).

Förutsättningar för barn och äldre

Olika grupper i samhället har olika förutsättningar att ägna sig åt fysisk aktivitet. I denna del undersöks vilka faktorer som är viktiga att tänka på i planeringen för barn och äldre. Definitionen av barn är personer upp till 18 år, till kategorin äldre räknas personer från 65 år och uppåt. Dessa definitioner har valts då de används i många svenska sammanhang, bland annat i kunskapssammanställningen *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet* (Faskunger m.fl. 2007) gjord för Statens folkhälsoinstitut.

Definitionen för barn kommer från FNs barnkonvention (Boverket 2013). Anledningen till att gränsen för barn satts vid 18 års ålder, är att de som är yngre anses vara beroende av vuxna utan möjlighet att själva påverka sin situation (ibid.). Det har alltså inte att göra med hur olika personer inom denna grupp använder utemiljön. Det är därför viktigt att klargöra att det finns stora skillnader i hur barn i olika åldrar använder utemiljön (Faskunger m.fl. 2007). Detsamma gäller för kategorin äldre. Det finns stora skillnader i hur rörliga personer över 65 år är och hur deras möjligheter att använda utemiljön ser ut (ibid.).

Eftersom det generellt sett finns fler personer inom dessa grupper som har sämre förutsättningar än andra att ta sig längre sträckor, oavsett om det beror på begränsad rörlighet, svårighet i att hantera trafiksituationer eller begränsad självständighet, så innebär det att de i högre utsträckning är beroende av sin närmiljö (Faskunger m.fl. 2007). Kommande del kommer därför att redogöra för viktiga faktorer som har betydelse i planeringen för fysisk aktivitet för dessa två grupper.

Barns aktiviteter och den byggda miljön

Den fysiska miljön har stor betydelse både för barns hälsa och motorik samt för deras utveckling av kognitiva och sociala förmågor (Refshauge m.fl. 2013). Rekommendationerna för barn är att ägna sig åt minst 60 minuters aktivitet med en måttlig intensitet varje dag (Faskunger m.fl. 2007). För att skapa förutsättningar för fysisk aktivitet krävs kunskap om hur barn leker och använder sig av

utemiljön (Ibid.). Att barns lek är mer energisk och kraftfull utomhus bidrar till en högre fysisk aktivitet jämfört med lekar inomhus. Utemiljön kan också bjuda in till många olika typer av lekar, där barnen själva har möjlighet att forma sin lekmiljö och leka tillsammans med andra barn (Fjørtoft 2004).

Observationer har gjorts för att få en förståelse för hur lekplatser utformning kan gynna fysisk aktivitet hos barn. Studierna visade bland annat att aktiviteter som var sammankopplade med varandra både ökade tiden som barnen lekte på platsen och hur aktiva barnen var i leken (Refshauge m.fl. 2013). Här visade det sig också att de områden som användes mest var de områden som bjöd in till en högre grad av fysisk aktivitet i leken. Dessa områden låg i anslutning till platser för vila där barnen kunde dra sig tillbaka från leken. Områden för vila var nästan lika använda som de platser där barnen var mest aktiva. Slutsatsen var att lekplatser behöver utformas så att lugna platser finns i anslutning till platser för högre aktivitet (ibid.). En förutsättning är alltså att utformningen behöver göras med hänsyn till hur platser för olika aktiviteter förhåller sig till varandra, där utrymmet inom ett och samma område kan ha betydelse för möjligheten att koppla samman ytor.

Observationer av barns lek har också visat att aktiviteter som bygger upp barns motorik och kräver motoriska färdigheter i högre grad utförs i naturmiljöer än i andra lekmiljöer (Fjørtoft 2004). Förklaringen är att dessa miljöer i större utsträckning bjuder in till lekar som utmanar barnen och uppmuntrar till många olika rörelser. Lekar i naturmiljöer kräver oftare att barnen hoppar, springer, kastar, klättrar, rullar, kryper, gungar och glider (ibid.). En varierad topografi spelar också en viktig roll för att öka den fysiska aktiviteten (ibid.). Det är viktigt att ta hänsyn till att många lekar bygger på interaktion med andra barn där det sociala samspelet är viktigt. Lekar som kull och kurragömma kräver till exempel större ytor med möjlighet att gömma sig, vilket kan vara lättare i områden med vegetation och topografiska skillnader (Refshauge m.fl. 2013).

I Sverige berörs majoriteten av alla barn mellan sex och femton år av skolplikt. De är därför knutna till

den miljö som finns i anslutning till skolan stora delar av dagen. Av denna anledning är utemiljön kring förskola och skolgårdar värdefull för den fysiska aktiviteten bland barn (Pagels m.fl. 2014). Studier har gjorts där man jämförde barn som går i skolor där gården utgörs av naturmark, med barn som går i skolor utan inslag av naturmark. De visade att de barn som hade tillgång till naturmark hade bättre motorik, högre koncentrationsförmåga och lägre sjukfrånvaro än de andra barnen (Faskunger m.fl. 2007). Förutom förskole- och skolgård är barnens närområde i anslutning till bostaden viktig för barns aktivitetsmönster, därför är det viktigt att lekplatser finns nära. Skillnaden mellan lekplatser och skolgårdar är att lekplatser finns i den offentliga miljön och inte har personal på plats som leder eller organiserar leken (Jansson & Andersson 2018). Barns lek förändras med åldern i och med att de söker en mer komplex interaktion med sin omgivning ju äldre de blir (Refsauge m.fl. 2013). Därför är det viktigt att ha kunskap om vilka behov som finns i de olika åldrarna.

Frågor kring säkerhet och trygghet gäller också i hög utsträckning barns lekmiljöer. Trafiksäkerhetsfrågor är extremt viktigt för att föräldrar ska våga låta barn röra sig fritt. Motorfordon är en av de vanligaste orsakerna till skador och dödsfall (Faskunger m.fl. 2007). Många gånger påverkar föräldrars oro över trygghets- och säkerhetsaspekter barns rörelsefrihet. Studier som jämför trafikseparerade områden med områden där trafiken fanns i anslutning till bostaden visade att barn i de trafikseparerade områdena hade större rörelsefrihet än de med trafik i anslutning till bostaden (ibid.).

Äldres aktiviteter och den byggda miljön

Till kategorin äldre räknas personer från 65 år och uppåt. På grund av en ökad livslängd i Sverige och i många andra länder i Europa, har den äldre befolkningen blivit allt större och förväntas öka även i framtiden (Bergman Stamblewski 2008). Fysisk aktivitet är en av de faktorer som pekas ut för att främja ett gott åldrande tillsammans med bra matvanor, social gemenskap samt delaktighet. Samtidigt finns det en stor variation i vilka behov

äldre har och hur rörliga de är (Faskunger m.fl. 2007).

En naturlig del av att åldras är att funktionsförmågan blir nedsatt på olika sätt. Detta leder bland annat till en försämrad förmåga att hantera trafiksituationer, vilket resulterar i äldres begränsade rörelsefrihet (Faskunger m.fl. 2007). Med nedsatt funktionsförmåga ställs också högre krav på miljöns utformning då brister i större utsträckning utgör ett hinder för den äldre befolkningen för att ha en fysiskt aktiv livsstil (Bergman Stamblewski 2008). Faktorer som hindrar äldre från att vara fysiskt aktiva är trappor, branta lutningar, nivåskillnader, trottoarkanter och risk för halka. Trygghet och säkerhet är aspekter som påverkar den äldre åldersgruppen mer än många andra: dålig belysning, tung trafik, våld och kriminalitet gör att många äldre inte vågar sig ut (Balfour 2002). Områden med sociala problem försämrar därför ofta möjligheten till en aktiv livsstil bland äldre (ibid.).

För många äldre är promenader den vanligaste aktiviteten (Bergman Stamblewski 2008). Även så kallade mjuka värden har stor betydelse för äldre, exempelvis planteringar, platser för lugnare aktiviteter och känslan av trygghet (Nielsen & Thorkenholdt 2011).

Därför krävs en satsning på gångvägar, parkmiljöer och ett utbud av aktiviteter som är anpassade för äldre för att öka den fysiska aktiviteten (Bergman Stamblewski 2008). Något annat som har betydelse är att det finns bra räckan att stödja sig på och bänkar att sitta på i anslutning till gångvägar och andra platser för aktivitet (Bergman Stamblewski 2008). Det är också viktigt att information om utbud och god skyltning till olika platser för aktivitet finns i den byggda miljön (Faskunger m.fl. 2007).

Rationalitet och folkhälsa i planeringen

Medvetenheten kring att utformning och planering av städer kunde påverka människors hälsa etablerades under 1800-talet. Detta skedde främst som en reaktion på sjukdomsutbrott vilket resulterade i att stadsplaneringen ansågs ha betydelse för folkhälsan (Koohsari m.fl. 2013). Under 1930-talet fick den modernistiska arkitekturen sitt genombrott i Sverige genom funktionalismen. Ett av målen inom den modernistiska arkitekturen var att skapa hälsosamma städer med utrymme för ljus och luft. Detta innebar att de slutna bostadskvarteren som tidigare varit vanliga byttes ut mot fristående hus (Åström 1993). Inspirationen kom främst från Gropius och Le Corbusier genom organisationen CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) som formade epoken med sina idéer. Den viktigaste frågan för CIAM var att utveckla rationella, tekniskt välutrustade hyreshus för den stora massan av befolkningen (Rådberg 1991). Något som var utmärkande för tiden var tron på att tekniken kunde skapa ett rättvisare samhälle. De bärande idéerna var att uppnå en hög befolkningstäthet genom att bygga höga flerfamiljshus där tillgången till sol och grönska skulle uppnås genom att husen låg på tillräckligt stort avstånd från varandra (ibid.).

I Sverige var de ledande funktionalisterna Uno Åhrén och Sven Markelius som båda var medlemmar i CIAM under 1930-talet (Rådberg 1991). Åhrén var också med och tog fram den bostadssociala utredningen som lade grunden för den ideologiska inriktning som skulle tillgodose tillgången till bostäder och fick stor betydelse för bostadsbyggandet i Sverige mellan 1940 - 1970 (Berg 1999). I och med Socialdemokraternas övertag av regeringsmakten i början av 30-talet började välfärdsfrågor som berörde bostadsbrist och trångboddhet att ta större plats i politiken (Nyström & Tonell 2012). 1947 infördes planmonopolet som innebar att kommunerna fick huvudansvaret för den fysiska planeringen och allmännyttiga bostadsbolag inrättades (Berg 1999). Nya möjligheter gavs till kommunerna att själva styra markanvändningen samtidigt som planeringen styrdes av ideologi och tron på folkhemmet.

Kopplingen mellan ledande arkitekter inom dåtidens funktionalistiska rörelse och människor som förespråkade sociala reformer inom politiken var stark (Nyström & Tonell 2012).

Under 1950- och 60-talet rådde högkonjunktur i Sverige och urbaniseringen till de största städerna var omfattande. Detta resulterade i ett stort behov av bostäder och krav ställdes på att politikerna skulle hitta en lösning på problemet. 1965 fattade riksdagen beslutet att en miljon bostäder skulle byggas under tio år vilket blev starten för miljonprogrammet (Berg 1999). En av förutsättningarna var att man inom industrin hade gjort rationaliseringar som ledde till en effektivare produktion, bland annat genom serietillverkning och standardisering (Rudberg 1999). Denna rationalisering av byggandet var avgörande för att miljonprogrammet kunde genomföras. Att skapa byggnormer var ett annat sätt att förenkla byråkratiska processer och samtidigt se till så att samhällets intressen tillgodosågs (ibid.).

Mot denna bakgrund planerades Hallonbergen. I ett samtal med arkitekt Leif Sandahl som gjordes för detta arbete berättar han om tiden då han arbetade med planeringen av stadsdelen. Han pratar om ett ”positivt flow” som han upplevde av att vara en del i det stora samhällsprojekt som styrdes av politikernas ambition att göra något bra för hela samhället. Enligt Sandahl var de styrande värderingarna för perioden att använda kostnadseffektiva och planeringseffektiva lösningar.

I detta kapitel presenteras en litteraturoversikt om hur den byggda miljön kan skapa förutsättningar för fysisk aktivitet. Planering för fysisk aktivitet bör göras med hänsyn till platserns närhet, trygghet och säkerhet. Man behöver även vara medveten om att estetiska kvaliteter och personliga preferenser påverkar användningen. I planeringssammanhang skiljer man på platser för aktivitet och infrastruktur för aktiv transport. Aktiv transport innebär att man tar sig till en målpunkt genom att exempelvis gå eller cyklar. Kapitlet redogör även för förutsättningar för barn och den äldre befolkningen. Dessa grupper har särskilda behov när det gäller fysisk aktivitet och är mer beroende av sin närmiljö än andra grupper.

Kapitlet har också introducerat oss till de ideal och målsättningar som fanns inom modernismen och funktionalismen och hur de materialiserades genom planering och arkitektur. Här beskrivs idéerna där rationell planering och produktion ansågs kunna lösa bostadsbristen i Sverige genom miljonprogrammet. I nästa del undersöker jag hur stadsdelen planerades i slutet av 60-talet. Tyngdpunkten kommer att ligga på hur planeringen för fysisk aktivitet såg ut, samt hur den rationella planeringen påverkade resultatet.

Litteraturoversikten kommer att användas i arbetet för att diskutera vilka effekter olika insatser i den byggda miljön kan få i förhållande till vad forskning om fysisk aktivitet visar. De modernistiska idealen och den rationella planeringen kommer senare att diskuteras i samband med den kritik som miljonprogrammet fick. Detta kommer även att vara en av utgångspunkterna i diskussionen kring hur man ser på och vill förändra stadsdelen idag.

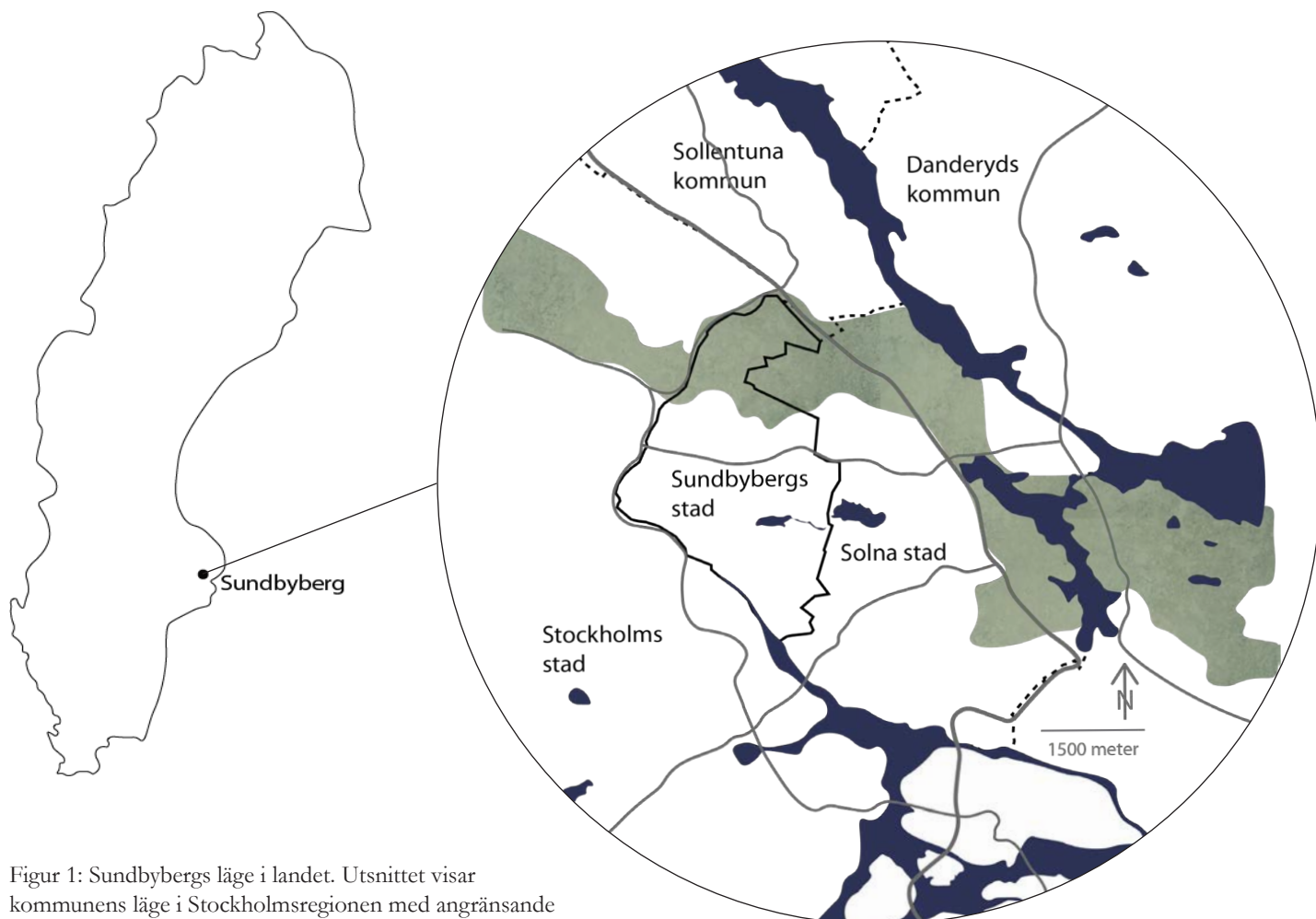

KAPITEL 2

TILLKOMSTEN AV HALLONBERGEN (1967-1973)

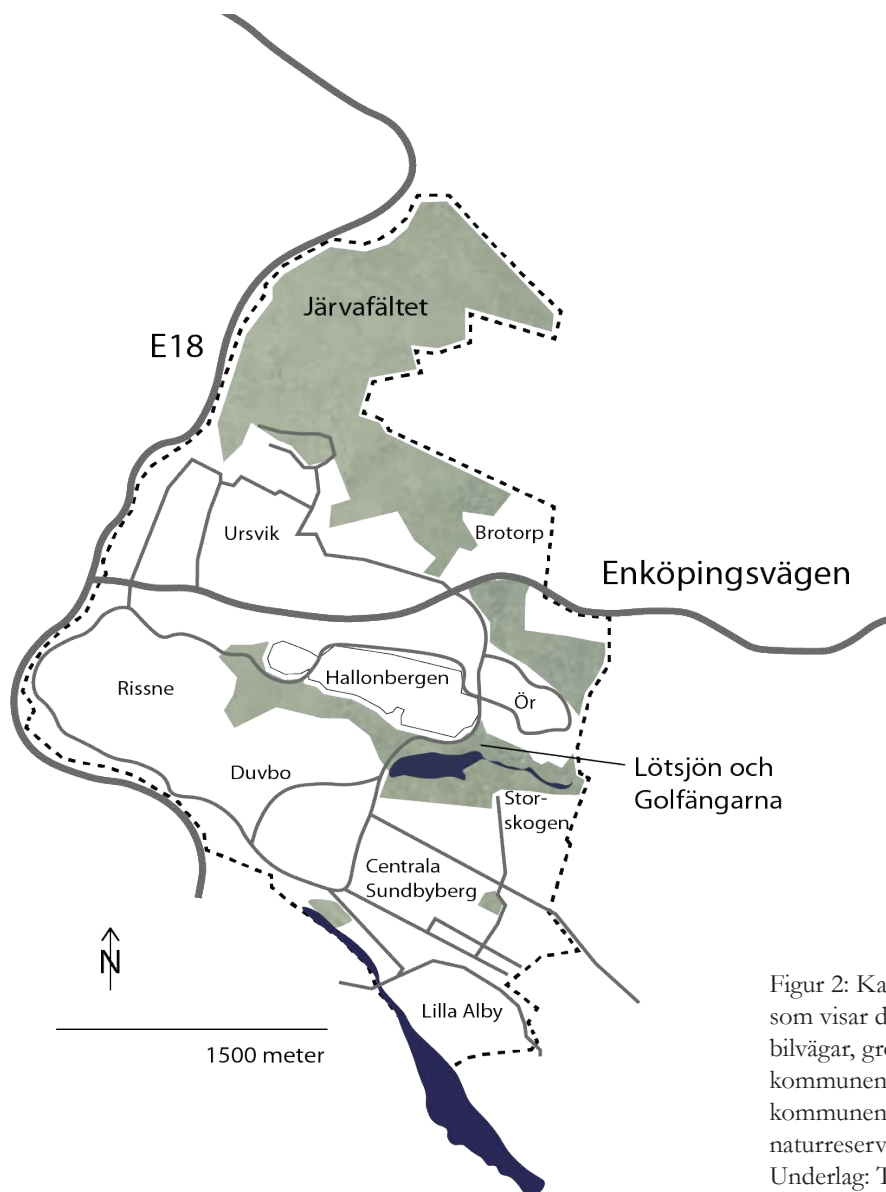

Figur 1: Sundbybergs läge i landet. Utsnittet visar kommunens läge i Stockholmsregionen med angränsande kommuner, större vattendrag och sjöar samt hur Järvakilen sträcker sig genom regionen. Underlag: Ortofoto ©Lantmäteriet

Stadsdelens sammanhang

Hallonbergen ligger i Sundbybergs stad i Stockholmsregionens norra del. Sundbybergs stad är Sveriges minsta kommun till ytan och även landets mest tätbefolkade (Sundbybergs stad 2018a). Sundbyberg bildades som en förort till Stockholm år 1877 ett år efter att järnvägen mellan Stockholm och Västerås öppnades. Under 1880-talet byggdes de första hyreskasernerna och området utvecklades till Stockholms största industriort (Sundbybergs stad 1991). Stadsdelarna i kommunen har byggts under olika tidsperioder; 1899 anlades villasamhället Duvbo, i början av 1900-talet Ursviks villasamhälle, 1960 byggdes Ör och 1970 Hallonbergen som följdes av Rissne under 1980-talet (ibid.) Området där

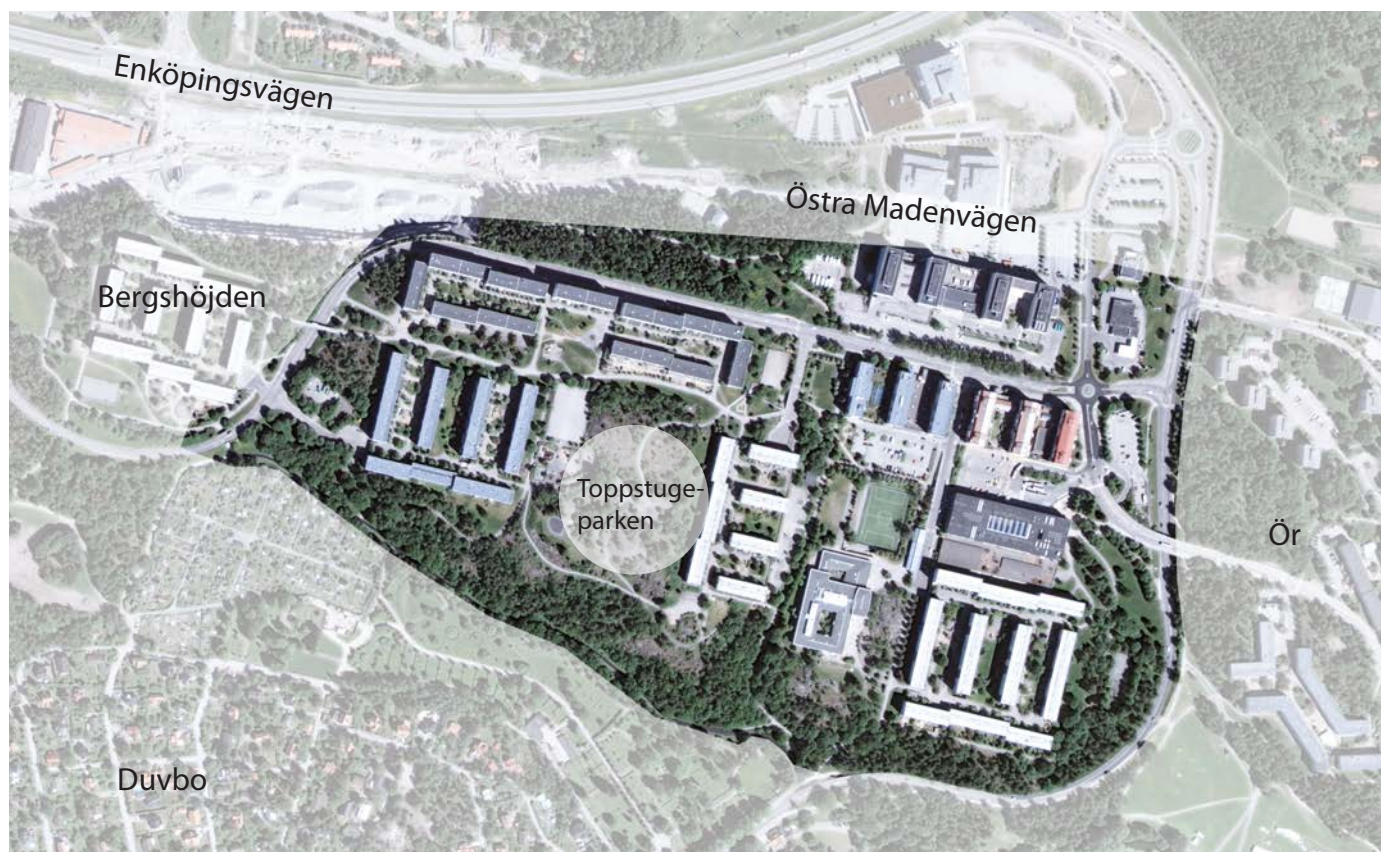
Hallonbergen idag ligger ingick tidigare i militärens övningsområde Järvafältet, området förvärvades av kommunen 1966 (Tidningen Sundbyberg 1973). Delar av det som finns kvar av Järvafältet ingår idag i den så kallade Järvakilen (se figur 1), som är en av Stockholms gröna kilar. Området utgör stora ytor för rekreation och sträcker sig från nationalstadsparken i Stockholms- och Solna stad och vidare i nordvästlig riktning (se utsnitt, figur 1).

Figur 2: Karta över kommunen Sundbyberg som visar de olika stadsdelarna, större bilvägar, grönområden och vatten i kommunen. Hallonbergen ligger i mitten av kommunen, strax norr om grönområdet och naturreservatet Lötsjön och Golfängarna. Underlag: Topografisk karta ©Lantmäteriet

Hallonbergen ligger på en höjd som sträcker sig i östvästlig riktning. Den kuperade terrängen är utmärkande för området med branta sluttningar som täcks av vegetation och omger bostadsområdena. I dalgången norr om Hallonbergen sträcker sig Enköpingsvägen (tidigare E18) och norr om Enköpingsvägen ligger stadsdelen Ursvik. I öst ligger Ör, söderut ligger grönområdet och naturreservatet Lötsjön och Golfängarna. Söder om naturreservatet ligger Duvbo och vidare västerut ligger Rissne (se figur 2). Enköpingsvägen utgör en barriär i landskapet som delar kommunen i mitten och begränsar rörligheten mellan kommunens norra och södra del. Grönområdet och naturreservatet Lötsjön och

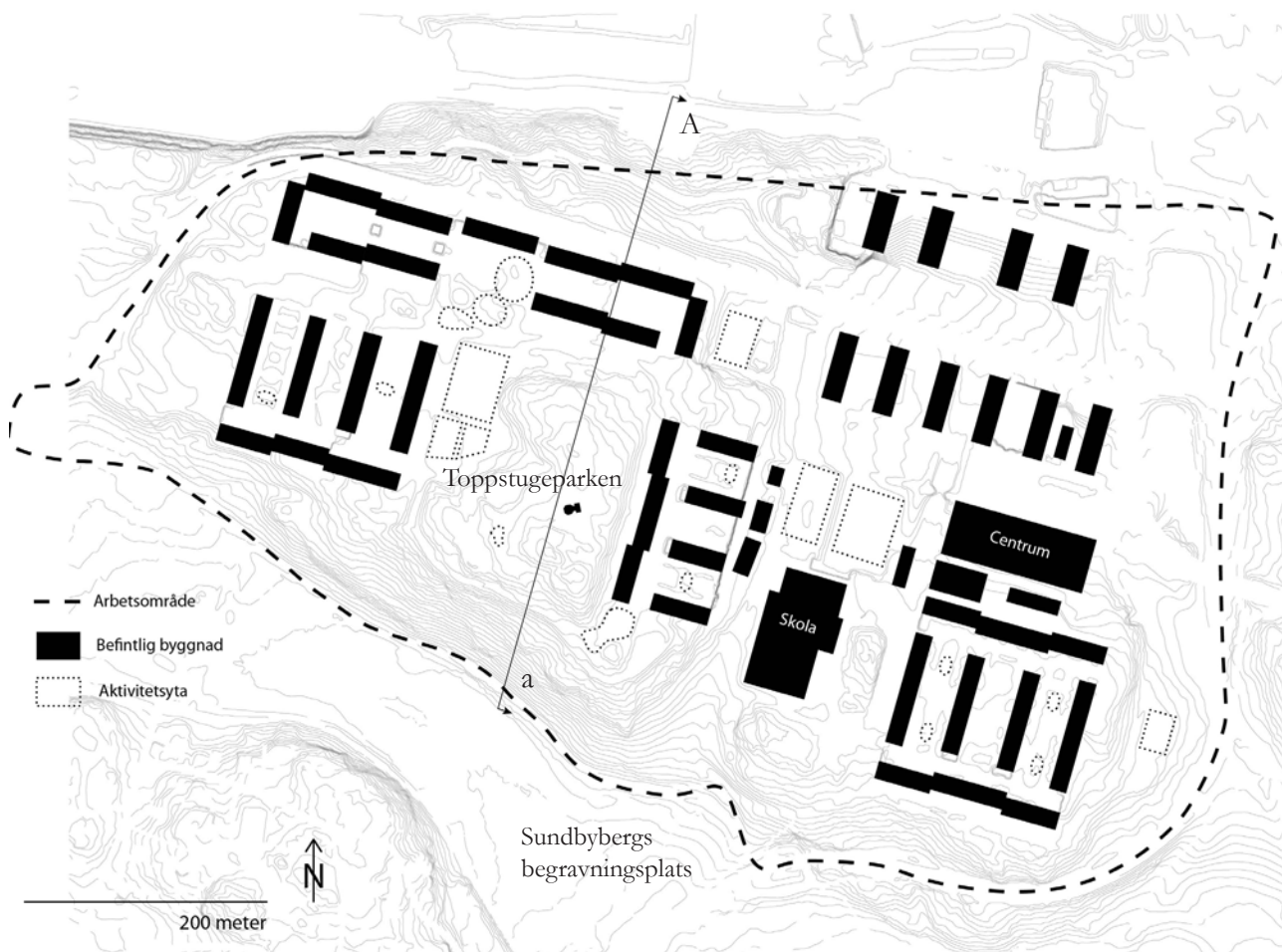
Golfängarna ligger i en dalgång strax söder om Hallonbergen. För att ta sig dit från stadsdelen finns ett antal gångvägar ner för berget. Höjdskillnaderna här varierar men ligger på runt 30 meter. Inom Hallonbergen är det största sammanhängande grönområdet Toppstugeparken som även är kommunens högsta punkt (Sundbybergs stad 2018a). Inom stadsdelen utgörs aktivitetsytor bland annat av bollplaner och lekplatser. Stadsdelen utvidgades efter den första stadsplanen, först genom kvarteret Bergshöjden och senare nere vid Östra Madenvägen (se figur 3).

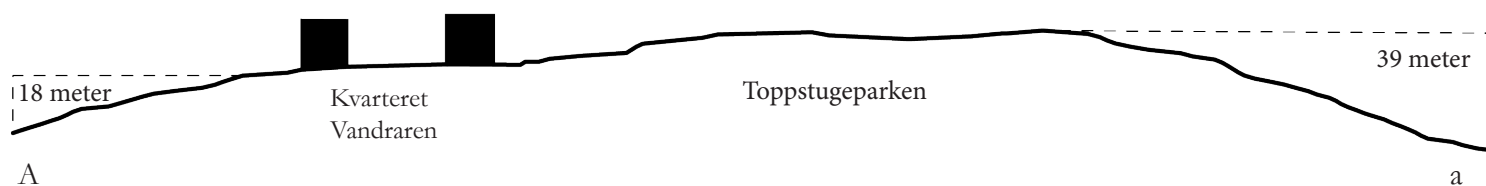
Figur 3: Ortofoto över Hallonbergen med arbetsområdet inom markering. Stadsdelen ligger på en höjd omgiven av naturmark. I väst ligger området Bergshöjden som också tillhör Hallonbergen, då området inte ingick i den första stadsplanen har jag valt att inte undersöka det närmare. I sydväst ligger villasamhället Duvbo, i öst stadsdelen Ör och i den norra dalgången ligger Östra Madenvägen och Enköpingsvägen. Området runt Östra Madenvägen har byggts ut med butiker och industrier under slutet av 1900-talet. Underlag: Ortofoto©Lantmäteriet

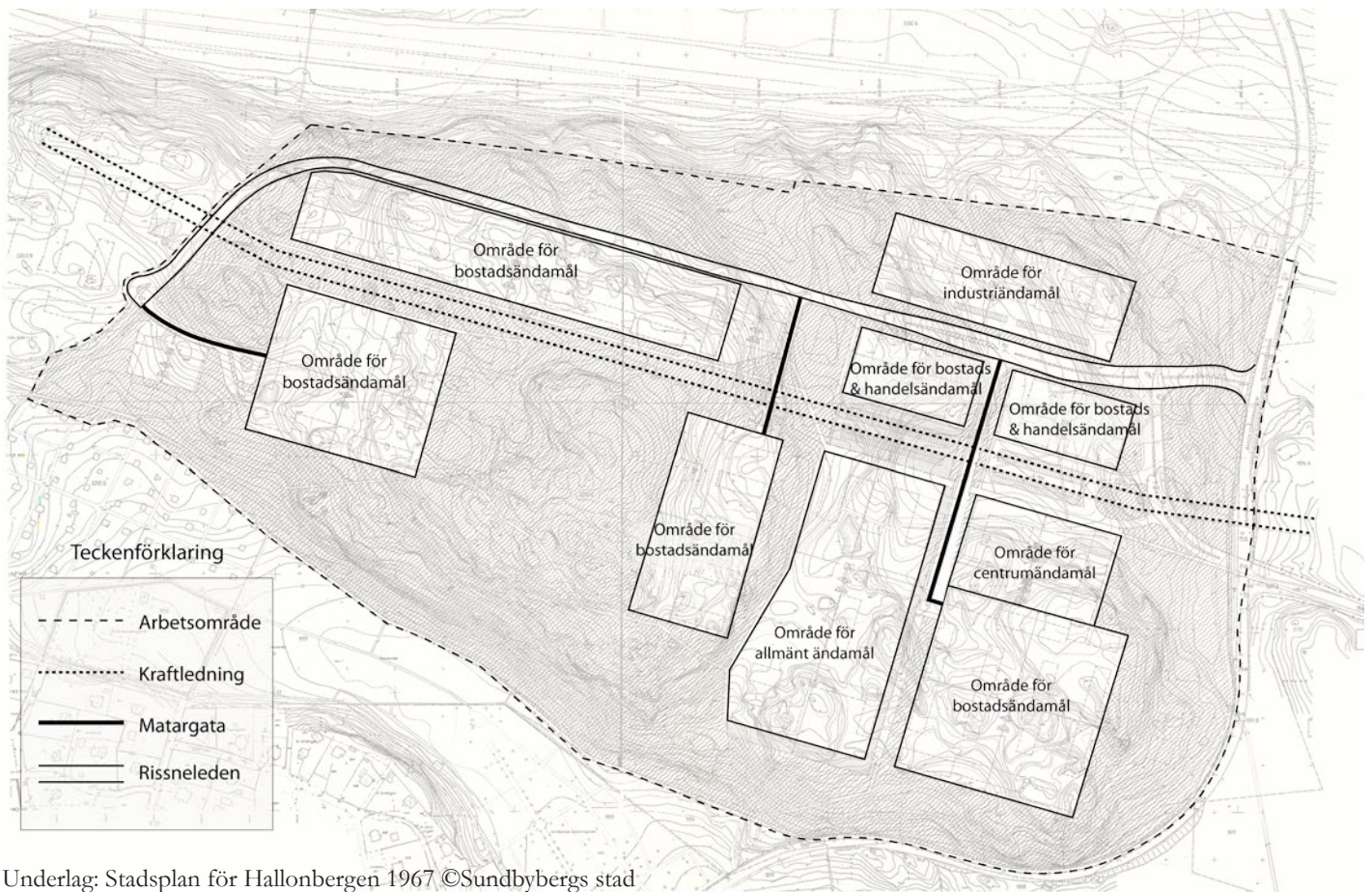

Underlag: Grundkarta©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 4: Plan över stadsdelen med höjdkurvor och sektion. Topografin i Hallonbergen är kuperad med stora höjdskillnader inom stadsdelen och till kringliggande områden. Kring bostadsområdena finns branta sluttningar med höjdskillnader på 18-39 meter. Topografiska skillnader kan utgöra mentala och fysiska hinder och gör det svårare att uppfatta nätverk av vägar. Detta påverkar hur människor

rör sig i kuperade områden och deras förmåga att ta sig till olika målpunkter, exempelvis till platser utanför stadsdelen. Den högsta punkten är området där toppstugan låg, här ligger idag en annan byggnad. Området runtom kallas för Toppstugeparken. Varje höjdkurva på kartan motsvarar en meter i höjdskillnad.

Underlag: Stadsplan för Hallonbergen 1967 ©Sundbybergs stad

Figur 5: Stadsplan över Hallonbergen från 1967 utformad av Åke Östin AB för Sundbybergs stad. Stadsplanen gjordes för stadsdelen som helhet och reglerade markanvändningen. I figuren är användningen förtydlig genom markeringar och texter som förklarar vad de olika områden ska användas till. De gråa delarna av planen utgörs av ett vågmönstret som betyder att området inte får bebyggas

Stadsplan för Hallonbergen

Den första stadsplanen för Hallonbergen från 1967 är utformad av arkitekt Åke Östin och reviderades sedan 1968 och 1969 (Sundbybergs stad 1967a, 1968, 1969). Målsättningen med exploateringen anges vara att skapa en boendemiljö som kan mäta sig med grannstadsdelen Ör när det gäller markanvändning och trafikseparering. Förslaget innehåller flerfamiljshus, stadsdelscentrum, skola och äldreboende i anslutning till centrumet i stadsdelens östra del. All bebyggelse har placerats söder om bilvägen Rissneleden, som slingrar sig runt stadsdelen för att separera biltrafik från gående och cyklister enligt tidens rådande ideal (Rådberg 1991). I *Tidningen Sundbyberg* (1973) berättar arkitekten Åke Östin om arbetet med stadsdelen och hur den bergiga terrängen och nivåskillnaderna på upp till 32 meter hade stor påverkan för stadsplanens utformning. Även kraftledningen som

gick genom stadsdelen beskriver arkitekten som en avgörande faktor för utformningen. Bebyggelsen placerades på olika sidor med ett parkområde mellan bostadsgrupperna eftersom ett visst friområde förespråkades kring ledningen. Området angavs som parkmark i planen (Sundbybergs stad 1967a).

Typiskt för stadsdelen är de friliggande höghusen där ytorna mellan husen utgör gröna inslag. För att skapa stora friytor i stadsdelen byggdes ett extra plan under varje bostadsgrupp som skulle ge plats för parkering. Trafiken leds dit genom anslutningsvägar, så kallade matargator från Rissneleden. Problematiken med att både skapa plats för bilar och för friytor illustreras i följande citat: ”Skissarbetet gav också vid handen att om traditionell markparkering eller parkeringsdäck

användes så skulle detta omedelbart ge ett mycket ringa utnyttjande” (Tidningen Sundbyberg 1973, s. 26). I stadsplanen står det att fördelen med denna lösning är att man undviker stora öppna parkeringsytor och att bostädernas entréer istället får kontakt med gångstråk mot centrum, skola och fritidsområden som sedan leder vidare mot Ör och mot Golfängarna utan att störas av trafik (Sundbybergs stad 1967a).

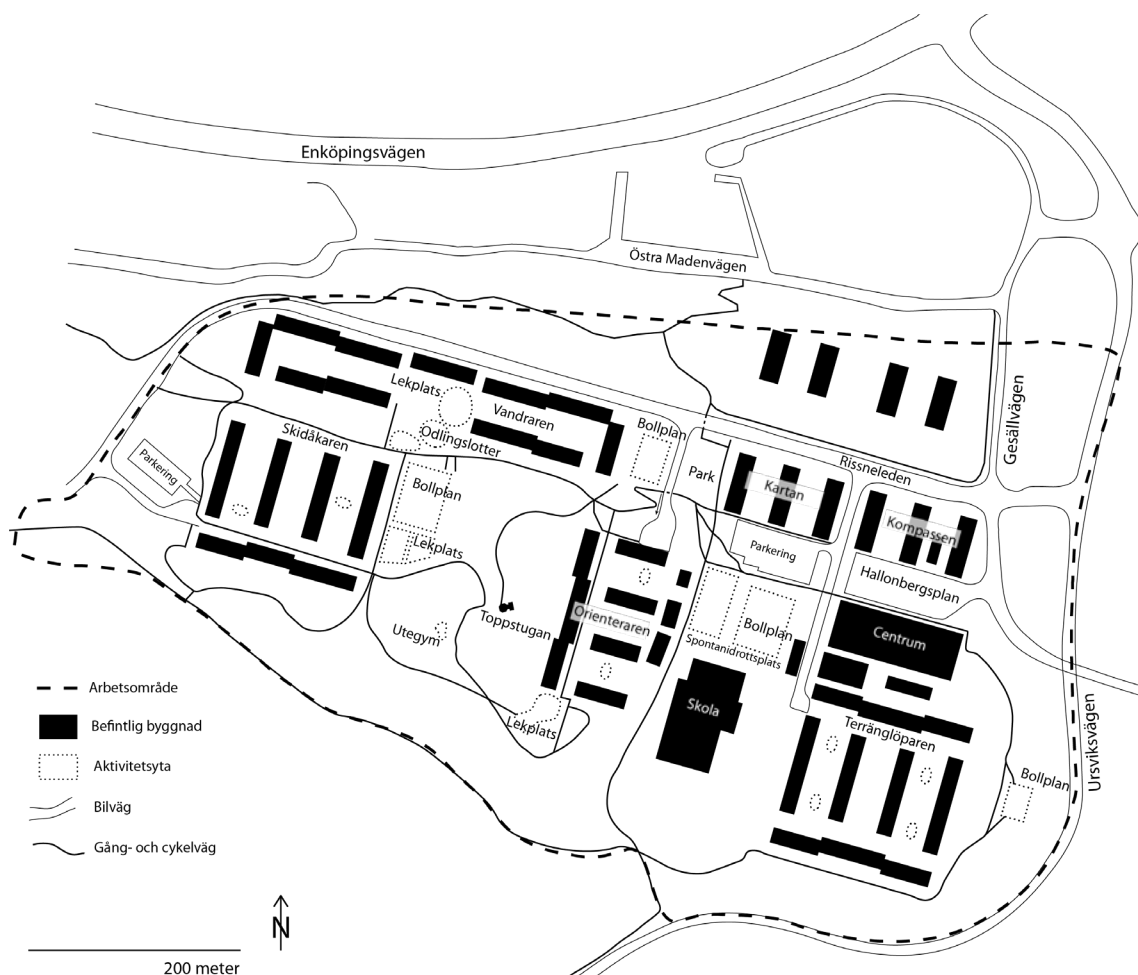
Stadsdelens kuperade terräng med stora höjdskillnader både när det gäller hur stadsdelen förhåller sig till kringliggande områden och inom själva stadsdelen skapade avgränsade områden inom stadsdelen. Den östra delen där centrum, skola och äldreboende ligger har en lägre placering i landskapet medan den västra delen ligger högre upp i landskapet. Dessa delar kommer i arbetet att benämnas som östra och västra Hallonbergen. Mellan de två områdena finns en höjdskillnad på cirka 12 - 13 meter. I planeringen av Hallonbergen strävade kommunen efter att skapa en stadsdel som fyllde behoven för barn, familjer och ”handikappade” (Tidningen Sundbyberg 1973, s. 27). Därför lades stora kostnader på att göra utemiljön tillgänglig för ”rörelsehindrade” så att de själva skulle kunna röra sig inom stadsdelen. En av åtgärderna var att sätta in en terränghiss som ett sätt att ta sig mellan den östra och den västra delen. Även en snösmältningsanordning lades in i gångvägarna för att de skulle hålla sig fria från is och snö (Tidningen Sundbyberg 1973, ss 19-20).

Skoltomten är centralt belägen inom området och omfattar 30 000 kvadratmeter. Inom skolområdet planerades det för en större fotbollsplan och en mindre idrottsplan. Tillgången till en större idrottsanläggning skulle enligt förslaget lösas genom att anordna en anläggning i dalen nordöst om den intilliggande stadsdelen Ör. En mindre sporthall planeras till centrumanläggningen för att användas som gymnastiksal för högstadieläverna (Sundbybergs stad 1967a). Lekplatser och bollplaner skulle enligt planen anordnas i anslutning till varje bostadsgrupp. Närlekplatser fanns inte markerade i planen men skulle enligt planbeskrivningen anordnas i anslutning till bostädernas entréer (ibid.)(visas i figur. 6).

Under tiden som miljonprogrammet planerades användes föreskrifter i *God bostad*, en normsamling som bland annat angav avstånd till lekplatser, deras placering och utformning (Vidén 1999a). Preferensnormer som låg till grund för avstånd till barnens lekområden var studien *Barn i stad* från 1961 (Kommittén för barns utemiljö 1970). Studien undersökte sambandet mellan utformning och förutsättningar för barns lek i den byggda miljön samt barnens trafikförmåga. Resultatet var bland annat att barnens val av plats för lek till en väldigt marginell del anpassade sig till platsens utformning. Därför ansågs det vara viktigt att bostadsområdets friytor i större utsträckning skulle anpassas till barns rörelsemönster och trafikförmåga. Detta låg sedan till grund för skriften *God bostad idag och imorgon* från 1964 (Kungliga bostadsstyrelsen 1964). I skriften anges bland annat längsta gångavstånd mellan entréer och lekplatser, hur många barn som är lämpligt för en plats, hur stort barnunderlag som krävs för en anläggning och hur många familjelägenheter som krävs för en anläggning. Gångavstånden enligt preferensnormerna är 50 meter till en lekplats för småbarn, 150 meter till ett lekområde med kvarterslekplats och 400 meter till en bollplan. Rekommendationer i *God bostad* är att placera bollplaner, lekplatser och andra aktivitetsytor intill gångstråken för att skapa liv längs dem (ibid.). Vid planering av nya områden rekommenderades att lekytor för skola och bostadsområde samordnades för att skapa stora samlade friytor som kunde användas på olika tider av dagen (Kommittén för barns utemiljö 1970). Att använda prognoser och kvantifiera utrymmen och avstånd i planeringen kännetecknar det paradigm som rådde under perioden.

I stadsplanen finns en mängd tankar om hur stödjande miljöer kan skapa en bra stadsdel med möjlighet för fysisk aktivitet. Ordet fysisk aktivitet används inte, planeringen fokuserar snarare på att ge människan utrymme och möjlighet till självständighet oavsett ålder. I Hallonbergen ligger en stor del av friytorna inom stadsdelen samlade, dels intill skola, centrum och gångstråk i den östra delen och även i anslutning till Toppstugeparken som en länk mellan kvarteren som ligger i den västra delen av Hallonbergen. Friytorna utgör tillsammans en stor samlad yta för fysisk aktivitet.

Detta är alltså hur diskursen materialiserades i Hallonbergen, helt i enighet med föreskrifterna i *God bostad idag och imorgon* som anger att hela bostadsområdets fria ska betraktas som ett sammanhängande lek- och rekreationsområde för att fungera som en helhet då barn rör sig inom hela området. Områdena är relativt plana och nås via gång- och cykelvägar. De nya bostadsgrupperna i Hallonbergen namngavs efter olika friluftaktiviteter. Områdena heter Terränglöparen, Kartan, Kompassen, Orienteraren, Vandraren och Skidåkaren.

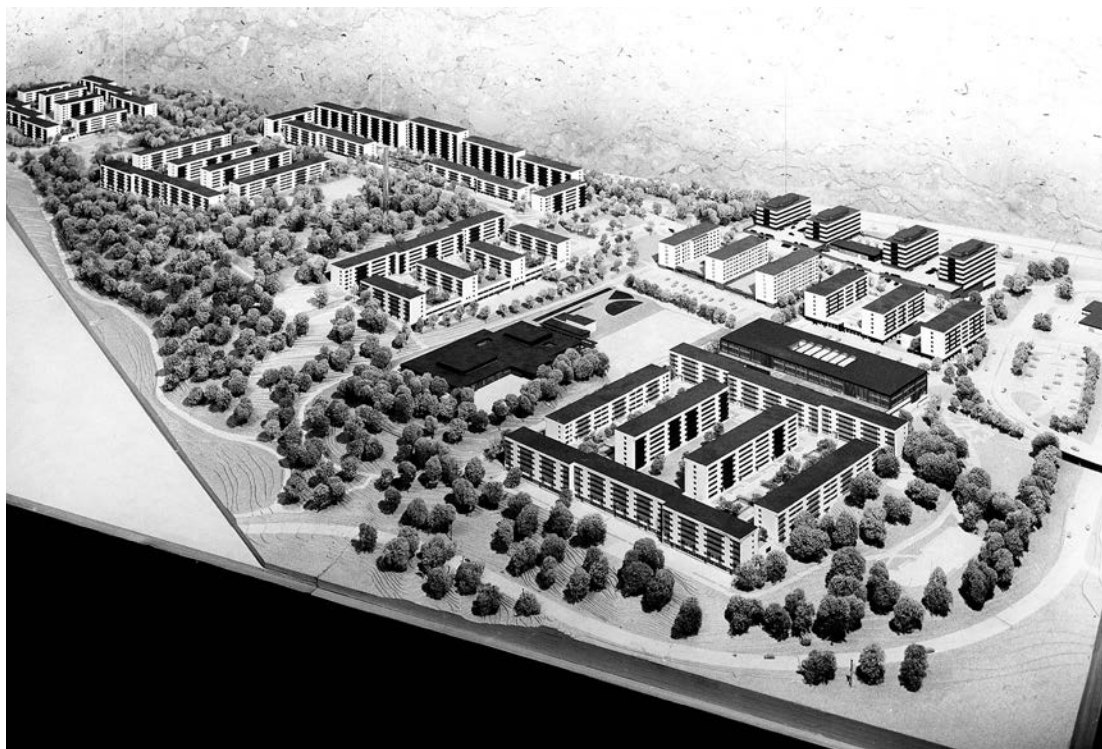

Figur 6: Förenklad plan av stadsdelen med bebyggelse, bilvägar, gång- och cykelvägar och aktivitetssytor. De ovala aktivitetssytorna på bostadsgårdarna är närlekplatser. Planen visar hur de friliggande husen skapade utrymme mellan husen för grönska och hur aktivitetssytorna har

samordnats i anslutning till bostadsområden och skola, enligt de föreskrifter som fanns då stadsdelen planerades. Byggnadsnormer som låg till grund för planeringen krävde att skoltomten omfattade 30 000 kvadratmeter. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 7: Kraftledningen som från början gick rakt genom stadsdelen i öst-västlig riktning påverkade stadsdelens utformning. De krav som fanns på säkerhetsavstånd runt ledningen styrde placeringen av husen. Resultatet blev att ett område lämnades fritt kring kraftledningen. Bilden är tagen från den västra delen av Hallonbergen som ligger något högre i terrängen, och visar östra Hallonbergen och Hallonbergsplan. På höger sida syns centrumbyggnaden och på vänster sida kvarteret Kartan och Kompassen. Under kraftledningen ligger parkeringar. Bilden visar också hur bilvägen delvis ligger upphöjd för att skapa en effektiv trafikseparering. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

Figur 8: Foto på modell över stadsdelen, här visas visionen av Hallonbergen med friliggande hus där grönskan breder ut sig mellan och runt husen. Den stora byggnaden i mitten är skolbyggnaden med tillhörande aktivitetsytor. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

Figur 9: Dåvarande stadsminister Olof Palme fick prova på fritidsutbudet i stadsdelen i samband med invigningen i Augusti 1973. Bilden är tagen i Toppstugeparken där kommunen hade anlagt ett vindskyddat område för pingis. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

”Utan tvivel en av de bästa fritidsplanerade stadsdelarna i Sverige!”

Hallonbergen invigdes 1973 av dåvarande stadsminister Olof Palme. I sitt tal ska stadsministern ha sagt att stadsdelen är ”den bästa boendemiljön i Sverige” (Sundbybergs stad 2016a, s. 13). Uttalandet handlade inte bara om bostädernas kvalitet utan om hela områdets välplanerade servicefunktioner (ibid.). Ett foto från invigningen visar hur Palme spela pingis i ett vindskyddat område intill Toppstugan (figur 9). Vid invigningen hade stadsdelen totalt 2356 lägenheter varav 1749 bestod av flerfamiljshus, 257 var äldre bostäder och 350 studentlägenheter (Tidningen Sundbyberg 1973). 1975 invigdes tunnelbanan med nedgång via stadsdelscentrumet (Sundbybergs stad 2016a).

Mer information om serviceutbudet i stadsdelen går att läsa om i *Tidningen Sundbyberg* (1973) där bilden av stadsdelen målas upp: ”Hallonbergen är utan tvivel en av de bästa fritidsplanerade stadsdelarna i Sverige” (ibid., ss. 7 – 8). Enligt tidningen hade

fritidsnämnden i kommunen tillsammans med det kommunala bostadsbolaget Förvaltaren bestämt att man ville få med sig de boende i planeringen av fritidsverksamheten. En fritidslokal fanns klar redan vid första inflyttningen. Information om den delades ut till de nyinflyttade tillsammans med ett frågeformulär om önskemål på fritidsaktiviteter. Önskemål insamlades genom representanter från fritidsnämnden och Sundbybergs bollklubb (Tidningen Sundbyberg 1973). Detta är ett exempel på hur man från kommunens sida arbetade med planering för fysisk aktivitet och hur stor betydelse denna planering hade i utformningen och marknadsföringen av Hallonbergen.

De föreningar som fanns i Hallonbergen hade också betydelse för planeringen för fysisk aktivitet, de var med och organiserade aktiviteter. Enligt tidningen fanns det tio aktiva föreningar som ordnade aktiviteter som folkdans, fotboll, badminton, schack, pingis m.m. Ytorna för aktiviteter hade ofta en koppling till en klubb eller organisation (Tidningen Sundbyberg 1973). Det var alltså inte bara tänkt att miljöerna skulle bjuda in till spontana aktiviteter. Det fanns också en

tanke om styrning och organisering av aktiviteter kopplade till olika platser i stadsdelen. Genom att placera kvarterslokaler och aktivitetsytor intill varandra skulle kopplingen mellan ute och inne stärkas (ibid.). Det kan ses som ett sätt att ge aktivitetsytorna ett sammanhang.

Ett annat exempel på service var bemannade lekplatser. I anslutning till lokalen vid Skidbacken 26 och 24 fanns en stor lekpark med personal på plats alla vardagar mellan klockan 9 – 17. Under en viss tid på dagen erbjöds så kallad ”barnparkering,” där föräldrarna kunde lämna sina barn från 1,5 års ålder, medan de själva gick för att uträtta ärenden (ibid. s. 5). Det fanns också en större lekpark som kallades för fritidsparken, som ritades av trädgårdsarkitekten/landskapsarkitekten Eric Anjou. Lekparken var avsedd för alla åldrar och hade plats för pingis, schack, bochia m.m. (ibid.). Synen på fritid illustreras i ett citat från samma tidning ”Fritidssysselsättning är ju inte bara något slags tidsfördriv och underhållning. I begreppet innefattas ju numera främst olika slags aktiviteter som syftar till att ge människorna fysisk och psykisk hälsa, vidgade kunskaper och mycket annat värdefullt” (Tidningen Sundbyberg 1973, s. 4).

Flera källor från samma tidsperiod visar hur samhället och samhällsplaneraren ansågs ha en viktig roll för att göra människors fritid meningsfull. Detta framhålls i *Tidningen Sundbyberg* från 1973 och även i en rapport från Statens naturvårdsverk: *Planering för friluftsliv* från 1971. Enligt denna rapport är det i samhällets intresse att erbjuda ett utbud av aktiviteter för att ge individen goda valmöjligheter. I rapporten beskriver man ingående hur olika anläggningar ska utformas, vilket utrymmesbehov som finns för olika typer av aktiviteter, på vilket avstånd olika typer av aktiviteter bör finnas, förutsättningar för olika samhällsgrupper o.s.v. (SNV 1971). Förverkligandet av en god miljö handlar enligt rapporten om det värdefulla med det närliggande utbudet (ibid.). Ett exempel på hur detta materialiseras i Hallonbergen är i utformningen av stigar i parkområdena. Dessa planerades för att de boende skulle komma ut enkelt och bekvämt: ”motionärerna har bara att ta på sig sin träningsoverall och springa lämpligt antal varv för att sedan duscha i sitt eget badrum” (Tidningen Sundbyberg 1973, s. 6).

Jämförelse mellan olika stadsdelar och demografiska förändringar

I en rapport från kommunens tekniska förvaltning från 1981 redovisas en jämförelse mellan antalet invånare och friytor i kommunens olika stadsdelar. Bakgrunden till undersökningen var att tillgången till parker varierade i Sundbybergs olika stadsdelar. Enligt rapporten berodde detta på att stadsdelarna hade byggts under olika tidsperioder, där varje period haft olika krav på tillgång till parker och friytor (Sundbybergs kommun 1981). Detta visar på hur mindre paradigmskiften kan påverka synsättet på friytor under olika perioder.

När undersökningen gjordes hade Hallonbergen 4932 invånare. Tillgången på friyta i Hallonbergen var 85 kvadratmeter per person, näst högst i kommunen efter Ursvik som då hade 192,5 kvadratmeter friyta per person (Sundbybergs kommun 1981). Ursvik hade endast 769 invånare (ibid.). I rapporten kan man läsa om innehållet i stadsdelen, som bestod av 23 närlekplatser, sex kvarterslekplatser, en bemannad lekpark, en plats för vattenlek, fem bollplaner och fyra isbanor enligt rapporten (ibid.). Rapporten visar hur kommunen hade som ambition att skapa en mer jämlik tillgång till friytor i kommunens alla stadsdelar (ibid.). I följande citat framkommer att målet med att skapa större jämlikhet mellan stadsdelarna till och med gjorde att man avvägde att minska på standarden i vissa stadsdelar. Hallonbergen framhålls som förebild: ”Beträffande innehållet i parker av lekplatser, bollplaner, m.m. har kommunens delar jämförts med Hallonbergen. Jämförelsen visar att man har svårigheter att i de tätbefolkade delarna av Sundbyberg få samma standard som i Hallonbergen. Beträffande Ör gäller att standarden i vissa fall är högre än i Hallonbergen och kan därför reduceras” (ibid., s. 4).

I rapporten bifogas en sammanställning av intervjuer som gjorts med de boende om hur de använde närområdet. Fyra av de intervjuade är representanter från Hallonbergen. De representerade i sin tur olika grupper och organisationer: dagbarnvårdare, daghem, hyresgäster och pensionärer från organisationerna

socialförvaltningen, parksektionen, hyresgästföreningen och pensionärernas riksorganisation. Intervjuerna genomfördes som personliga samtal. I beskrivningar av de olika lekplatserna och parkerna finns anteckningar om vad som är bra, vad som är störande och vilka önskade förbättringar som finns (ibid.).

Vid tiden då denna studie gjordes minskade antalet barn i stadsdelen. Prognosen för 1985 var att antalet barn skulle minska medan den äldre befolkningen förväntades öka. Därför ansågs det rimligt att minska på antalet aktivitetsytor för barn och istället skapa nya vistelseytor för vuxna och äldre i stadsdelen (ibid.). För att tillgodose de äldres behov av rekreation skulle ett parkområde rustas upp. Även barnens lekplatser behövde ses över, bland annat genom en satsning på parkverksamheten och ny utrustning (ibid.). En av slutsatserna i rapporten var att planeringen fortsättningsvis skulle inriktas på större flexibilitet av anläggningarna. Detta ansågs viktigt, då befolkningsförhållanden ständigt förändrades (ibid.).

Kritik mot miljonprogrammets utomhusmiljöer

Många områden som byggdes under miljonprogrammet ansågs tidigt ha brister i de gemensamma miljöerna (Vidén 1999b). De rationella planeringsidealen började utsättas för kritik under 1970-talet, bland annat för att utemiljöerna ansågs som människofientliga (Rådberg 1991). Arkitekten Sonja Vidén har skrivit om miljonprogrammets utemiljöer i boken *Rekordåren* (1999a). Här beskriver hon hur områdena ofta kritiserades för sin likformighet med upprepande bebyggelsemönster. De höga och långa hus som byggdes i många områden under miljonprogrammet ansågs skapa monotona miljöer (ibid.). I juni 1975 infördes statliga bidrag för miljöförbättrande åtgärder av miljonprogrammet. Bidragen användes ofta för att rusta upp och förbättra utemiljön och göra den mer stimulerande för barn och ungdomar (Vidén 1999b). Ett av kraven för att få statliga bidrag, var att de boende deltog i processen (ibid.). Upprustningen av miljonprogrammet och de medborgardialoger

som låg till grund för dem är något som arkitekturforskaren och antropologen Jennifer Mack (2019) har studerat. Hon menar att det finns en syn på områden från miljonprogrammet som ofärdiga och att detta synsätt förstärks av att förnyelseprojekt initieras gång på gång (ibid.).

I många områden som byggdes under miljonprogrammet plansprängdes stora ytor för att möjliggöra en rationell produktion av bostäder (Vidén 1999b), detta var även fallet i Hallonbergen (Sundbybergs stad 1967b). Inom stadsdelen sparades ett stort område med naturmark. Bergspartiet som utgör området kring Toppstugan lämnades enligt arkitekt Sandahl, eftersom det inte ansågs lämpligt att bygga bostäder där. Även om riktlinjerna i *God bostad* var att ”Grönyterna bör vara medvetet lokaliserade och dimensionerade efter sina funktioner” (Kungliga bostadsstyrelsen 1964, s.46) var det alltså inte helt lätt att verkställa detta krav i planeringen av Hallonbergen.

Enligt Vidén bidrog plansprängningen till att gårdar i miljonprogramsområden uppfattades som onaturliga i sitt uttryck. I områden som hade bilparkeringar i betongdäck under husen blev jordlagren på gårdarna magra, vilket endast gjorde det möjligt för mindre träd och buskar att överleva. Vegetationen kom ofta i sista hand och valdes utifrån ett förväntat högt slitage på grund av den höga befolkningstätheten och förväntat höga barntätheten i områdena (Vidén 1999a). För att förbättra intrycket av gårdarna försökte man senare komplettera med vegetation, förrådsbyggnader, pergolor och liknande (ibid.).

I Hallonbergen syns missnöjet kring utemiljön i kommunens översiktsplan från 1991 (Sundbybergs stad 1991). Bostadsgårdarna ansågs inte leva upp till förväntningar om variationsrikedom i upplevelse och gestaltning trots att de rustats upp. Gårdarna hade också visat sig utgöra en stor kostnad ur skötselsynpunkt (Sundbybergs kommun 1981). 1992 gjordes en ny detaljplan för alla bostadsgårdar där all mark i anslutning till bostäderna tillsammans med gång- och cykelvägar omvandlades till kvartersmark och övergick i bostadsbolaget Förvaltarens ägo (Sundbybergs stad 1992). Den nya detaljplanen tillät även kompletteringsbyggnader på

Figur 10: Hallonbergen under byggtiden då stora ytor hade plansprängts för att möjliggöra bygget. Bilden visar att bara en liten del av vegetationen fanns kvar i området efter sprängningarna. Till vänster i bilden syns det färdigbyggda kvarteret Terränglöparen. Runtomkring pågår fortfarande byggandet av de övriga kvarteren. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

bostadsgårdarna (ibid.). Miljön i övrigt anges vara ett ”gott exempel på ett miljonprogramsområde” vilket också antyder att det finns dåliga exempel (Sundbybergs stad 1991, s. 86).

Enligt Sandahl ritades alla kvarteren i Hallonbergen utifrån en och samma princip. Två gårdar var ”entrégårdar” med koppling till områdena utanför, medan den mittersta gården gjordes lite ”mjukare”. Tanken, enligt Sandahl, var att man skulle kunna använda den mittersta gården till odling och lekar. Ett kvarter (Vandraren) fick en långsmal form på grund av kraftledningens sträckning. Detta gjorde att gårdarna i kvarteret Vandraren fick en annan uppdelning och utformning än gårdarna i de andra kvarteren.

Många av de lekplatser som ursprungligen anlades i Hallonbergen finns inte kvar idag, men utifrån de bilder som finns kan vi se hur de såg ut och vilken typ av lek som förespråkades. På bilderna (figur 11-14) syns bland annat lekplatser från kvarteret Skidåkaren (figur 11). Lekplatserna utgörs av plana ytor där en låg träsarg eller staket avgränsar området. Innanför området finns en sandlåda

och intill finns sittplatser och bord under tak. Till höger om detta område finns en klätterställning. Dessa lekmiljöer är programmerade, dvs. avsedda för en viss funktion eller lek. Avgränsningen till områden runtomkring begränsar möjligheten att röra sig mellan olika lekområden och områdena saknar inslag av naturmark. Ytorna är plana, utan topografiska skillnader för att hjälpa barn att utveckla motoriska färdigheter.

Kritik har riktats mot lekplatsnormerna. De kvantitativa kraven har betraktats som begränsande, vilket sägs ha resulterat i att lekplatserna fått en enförmig gestaltning. Att skapa stimulerande lekmiljöer har därför inte uppnåtts. Det är dock oklart om det är normerna som ligger bakom detta, eller om det handlar om något annat. Att utforma utrymmen speciellt avsedda för lek med fasta lekredskap fick kritik redan under 70-talet. Det fanns en medvetenhet om att barns miljöer behövde innehålla variation och utrymme för barnen att själva forma sin lekmiljö (Kristensson 1994). I *God bostad idag och imorgon* (1964) skriver man att det inte går att skapa normer som ger garantier för en god utemiljö. Behovet av normer

Figur 11: Lekplats i kvarteret Skidbacken 1970-tal. Lekplatsen innehåller en sandlåda och en klätterställning. Utrustningen är begränsad till specifika lekar och saknar inslag av naturmark. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

Figur 12: Lekplats med sandlådor och lekstugor. Barnen på bilden leker med skottkärror och lekgrävsopor och annat löst material. Bilden är från kvarteret Bergshöjden, men används här som ett exempel på hur lekplatserna kunde se ut. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

Figur 13: Lekplats i kvarteret Skidbacken med klätterställning. 1970-tal. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

Figur 14: Lekplats med gungor och rutschkana 1970-tal. Bilden visar hur områden för lekplatser avgränsades av staket vilket begränsar rörelse mellan olika områden. Området för lek är plant och saknar inslag av naturmark. Foto: Fastighetsbolaget Förvaltaren

för lekplatser anses ändå vara stort, varför riktlinjer sammanställts. I samtal med Sandahl beskriver han att det viktigaste för honom när det handlade om utemiljön, var att det fanns ytmässiga resurser att göra något av marken inne i kvarteret trots den hårda exploateringen av området.

Sandahl berättar att det var arkitekter som styrde utformningen av Hallonbergen. När jag frågar om det fanns landskapsarkitekter på kontoret, berättar han att det inte fanns några på den tiden. De som fanns kallades för trädgårdsarkitekter säger han och skrattar. Han berättar att de var med i projekteringskedet men inte i utformningen av stadsdelen. Hade det förändrat något i hur miljöerna utformades om utformningen av landskapet setts som ett eget ansvarsområde under planeringen? Sandahl berättar om alla de kvaliteter som skulle in i området: ”Vi reflekterade inte över att det inte var nog med att tillgodose behovet av bra bostäder och service, därför kom miljö och utformningsfrågor inte på första plats.”

När jag frågar om de största utmaningarna i projektet tar Sandahl upp rationaliteten och den storskaliga produktionen som genomsyrade allt tänkande under miljonprogrammet. Han vill inte påstå att det var ett problem, men däremot menar han att ”Det styrde hur man funderade kring saker, hur man argumenterade och med vilka förutsättningar man gick in i ett projekt”. Med andra ord bekräftar han hur diskursens ledande ideal styrde arkitekternas syn på verkligheten och att det in sin tur begränsade dem till den.

Här tar Sandahl upp anpassningen efter bilen och den rektangulära formen som ett exempel. Formen dominerar både husen och kvarteren. Att den användes hade att göra med den rådande tekniken för bostadsbyggande. För att få plats med många bilar i garagen under husen, var den rektangulära formen också mycket praktisk. Kravet var att skapa 1,2 bilplatser per lägenhet i stadsdelen.

Förändrad planeringspolitik och nya ideal

Hallonbergen invigdes bara ett par år innan miljonprogrammets slut. Under samma period planade urbaniseringsvågen i Sverige ut, vilket ledde till att lägenheter stod tomma (Nyström & Tonell 2012). Tio år efter planeringen av Hallonbergen, arbetade Sandahl med planeringen av stadsdelen Rissne. Han beskriver hur synsättet hade förändrats och att prioriteringarna såg annorlunda ut vid den tiden. I planeringen av Rissne ville beställarna att gångtrafik och körtrafik skulle blandas. Parkeringshusen skulle ligga i samma nivå som bostäderna. Detta visar på det paradigmskifte som uppstod efter miljonprogrammet vilket ledde till nya synsätt och lösningar inom arkitekturen.

Perioden som följde efter modernismen definieras som postmodernism. Inom postmodernismen hämtades inspirationen från historiska byggnadsideal med en tät bebyggelsestruktur (Åström 1993). Idealet präglades i högre utsträckning av att skapa upplevelserika miljöer, med en tydlig gräns mellan privata och offentliga utemiljöer (ibid.). Många av de postmodernistiska idealen var en reaktion på modernismen: istället för funktionsuppdelning förespråkades en blandning av bostäder och verksamheter, de fristående husen övergavs för slutna kvartersformer och gaturummen skulle få en mer central roll i stadsplanerna (ibid.).

Det skedde också stora politiska förändringar under 1980- och 1990 - talet som påverkade planeringen och arkitekturen. Staten och kommunernas resurser minskade och nya regler för stadsplanering infördes i och med att Plan- och bygglagen trädde i kraft 1987. (Nyström & Tonell 2012). Med minskade kommunala resurserna påbörjades samarbeten mellan kommuner och näringslivet för att bygga nya bostäder. Genom förhandlingsplanering skapade kommunerna nya byggrätter i attraktiva lägen åt privata byggintressenter, i gengäld uppförde de privata företagen nya anläggningar som kommunen behövde (Åström 1993).

Införandet av plan- och bygglagen innebar att de planer som tidigare reglerat markanvändningen; byggnadsplaner och stadsplaner, ersattes av detaljplaner (Nyström & Tonell 2012). Införandet av den nya lagen innebar även en avreglering för den bostadsnära miljön. Genom avregleringen tog man avstånd från de byggnormer som använts som kvalitetskrav på utomhusmiljöerna under perioden då miljonprogrammet genomfördes (Kristensson 2003). Ett resultat av avregleringen var att bostadsbebyggelse i centrumnära lägen och i områden med begränsade markutrymmen blev vanligare (ibid.).

De nya lagarna innebar också ökade krav på insyn i planeringsprocessen. Detta skedde som en reaktion på den modernistiska planeringen som styrdes av politiker och planerare, med liten möjlighet för allmänheten att påverka planerade förändringar (Åström 1993). I och med införandet av de nya lagarna fick allmänheten större möjlighet att tycka till innan beslut fattades då fler sågs som sakägare, bland annat hyresgäster (ibid.). De ökade kraven på insyn i planeringsprocessen skedde samtidigt som samarbeten mellan kommuner och privata aktörer ökade. Detta resulterade i en begränsning av medborgarnas inflytande, då förhandlingarna mellan kommunen och de privata aktörerna ofta skedde före de demokratiska processerna ägde rum (Åström 1993).

Stadsbyggnadsidealerna under 2000-talet har liksom under postmodernismen hämtat inspiration från den historiska staden. I tillbakablickandet idealiseras platser som gator, kvarter, torg, esplanader och parker (Tunström 2009). Detta syns idag i många nya stadsdelar där breda huvudgator planeras in som ett centralt element i bebyggelsestrukturen. Huvudgatorna ska ofta utgöra platser för transport, bostäder, verksamheter och möten. Precis som postmodernismen tog arkitekter och planerare under 2000-talet avstånd från de modernistiska idealen. Enligt Tunström (2009) har detta lett till en stark polarisering mellan det som bildar ”den goda staden” och dess motbild, den goda staden är i detta fall en tät stad medan den glesa staden, dess motbild är förknippat med ödslighet och anses vara oattraktivt (Tunström 2009, s. 88).

Detta kapitel har beskrivit planeringen och utemiljön i Hallonbergen. Utgångspunkten har varit äldre stadsplaner, normsamlingen *God bostad*, *Tidningen Sundbyberg* och samtal med arkitekt Sandahl. Stadsdelen planerades som en helhet, med målsättning att skapa god service inom stadsdelen. En del av servicen var att skapa utrymme för fritidssysselsättning och aktivitet. Friytor skapades genom att placera parkeringsplatser under husen och genom två separata system av vägar: ett för bilar samt ett för fotgängare och cyklister. Från dokumenten framgår det att tanken var att ett närliggande utbud skulle tillgodose behovet för många grupper, men att en stor del av planeringen var anpassad för barnfamiljer. I kapitlet framgår också att samhället och samhällsplaneraren ansågs ha en viktig roll för att göra människors fritid meningsfull. Kommunen föreställde stadsdelen som ett föredöme för andra stadsdelar i fråga om fritidsaktiviteter och tillgången till friytor.

Slutligen beskrivs delar av den kritik som riktades mot miljonprogrammet och de problem som den rationella planeringen gav upphov till. Här beskrivs hur de ideal som eftersträvades inte var helt lätta att uppnå och hur den rationella produktionen styrde hur planerare och arkitekter tänkte kring planeringen av stadsdelen. Trots höga ambitioner lades en stor del av planeringen på att tillgodose behovet av service, istället för på utformning av platser i stadsdelen. Kapitlet avslutas med att beskriva de förändringar som skedde efter miljonprogrammets slut, både när det gällde politik och arkitektoniska ideal. Här beskrivs även hur dessa ideal lever vidare i planeringen under 2000-talet.

Med utgångspunkt i den kritik som riktades mot de stadsdelar som planerades under miljonprogrammet och de nya idealen inom arkitekturen, kommer jag i nästa kapitel att undersöka vilka ideal och mål som styrte omformningen av stadsdelen. Detta kommer göras genom att undersöka hur stadsdelen beskrivs av kommunen i den pågående förtätningsprocessen.

KAPITEL 3

PLANER PÅ FÖRÄNDRING

(2002-2020)

Arbetet med den fördjupade översiktsplanen 2002 - 2005

I början av 2000-talet tog kommunen initiativ till att utveckla Hallonbergen. Vid den tiden hade bebyggelsestrukturen i Hallonbergen förblivit mer eller mindre densamma sedan området byggdes. Bland de förändringar som skett var de mest framträdande att nya stormarknader, kontorslokaler och parkeringar tillkommit i området mellan Enköpingsvägen och Östra Madenvägen, samt utmed Ursviksvägen, samt att kraftledningen flyttades från stadsdelen i början av 90-talet.

I detta kapitel kommer jag att beskriva arbetet med att ta fram en fördjupad översiktsplan (FÖP) för Hallonbergen. Utifrån ett planeringsunderlag från 2002 kommer jag att redogöra för de problem som identifierats i stadsdelen, som ansågs viktiga att åtgärda för att skapa en bättre boendemiljö för invånarna. Därefter kommer jag att beskriva utvecklingen efter antagandet av den fördjupade översiktsplanen. Här kommer jag att diskutera de medborgardialoger som genomfördes som en reaktion på stadsutvecklingsplanerna, samt de nya detaljplaner som gjordes utifrån den fördjupade

översiktsplanen. Slutligen kommer jag att diskutera hur kommunen i denna process beskrivit utrymmen och ytor för aktivitet utifrån de dokument som beskriver utvecklingen av stadsdelen.

Underlag för en fördjupad översiktsplan

År 2002 gjorde kommunen ett planeringsunderlag för att ge en övergripande bild av stadsdelarna Rissne-Hallonbergen-Ör (Sundbybergs stad 2002). Syftet med planeringsunderlaget var att ta fram en fördjupad översiktsplan och förbättra boende- och stadsmiljön för invånarna i stadsdelarna (ibid.). Tre nationella mål pekades ut som styrande för utvecklingen: Den hållbara staden, FN:s barnkonvention och miljökvalitetsmål som antogs av riksdagen 1999. I planeringsunderlaget från 2002 har kommunen bland annat använt sig av en enkätundersökning och en space-syntax analys för att samla information om stadsdelarna. Frågorna i enkäten handlade om hur invånarna i Rissne, Hallonbergen och Ör såg på och använde grönområden, vad de hade för

inställning till kompletterande bebyggelse och hur trygga de kände sig i stadsdelen (Sundbybergs stad 2002). Space-syntax analys är en metod som undersöker hur människor rör sig, för att på så vis förstå mer om hur mycket olika områden i stadsdelarna används. Dessa två undersökningar presenteras i planeringsunderlaget och kommer att diskuteras i detta kapitel. Då jag inte haft tillgång till någon redovisning av svaren från enkäten eller space-syntax analysen, kommer jag att utgå från den information som finns i dokumentet Sammanfattande planeringsunderlag - fördjupad översiktsplan Rissne-Hallonbergen-Ör (2002). Planeringsunderlaget redovisar inte hur många som svarat på enkäten eller hur urvalet av de svarande sett ut.

Trygghet och säkerhet i Hallonbergen

Enligt planeringsunderlaget svarade 80 procent i enkäten att de nästan aldrig känner sig otrygga i sin stadsdel (Sundbybergs stad 2002). Detta borde alltså innebära att 20 procent känner sig otrygga, även om det inte uttryckligen står så i underlaget. De platser som utpekats som otrygga är parkeringsgaragen, parkstråket Rissne äng-Lötsjön-Golfängarna, gång- och cykelvägar i stadsdelen och gångstråket mellan Rissne och Hallonbergen i stadsdelens västra del. Även om parkstråket Rissne äng-Lötsjön-Golfängarna upplevs som otryggt av somliga, är det också det som är mest populärt och det är dit som majoriteten av de boende går för att ta promenader (Sundbybergs stad 2002). Åsikterna går isär på liknande sätt när det gäller gång- och cykelvägar i stadsdelen. På de platser där gångvägarna passerar bilvägar, leds de igenom tunnlar. På en del platser ramas tunnelarna in av buskage, vilket gör att de gående är utom synhåll för kringliggande hus. Detta gör att tunnelarna under kvällar och nätter upplevs som en källa till otrygghet av vissa respondenter i enkäten (ibid.). Samtidigt är gång- och cykelvägarnas funktion för aktiv transport effektiv och de anses vara säkra ur trafiksäkerhetssynpunkt tack vare trafiksepareringen. För att öka tryggheten föreslår kommunen en komplettering av bebyggelsen som ska skapa liv och rörelse, vilket ska öka den sociala kontrollen (ibid.). Ett citat från enkäten lyfts fram i inledningen av kapitlet som handlar

om Hallonbergen: ”Hallonbergen måste få bättre rykte, som det förtjänar. Hur ska vi fixa det?” (Sundbybergs stad 2002, s. 33). Citatet visar att det finns en negativ syn på stadsdelen utifrån. Det dåliga ryktet och det sociala stigmat kommer att ha betydelse för vilka planer som görs för att förtäta stadsdelen.

Tillgång till bostadsnära natur

De frågor i enkäten som rör grönområden visar att många var positiva till grönyrtorna i stadsdelen och angav att de vistas där nästan varje dag eller någon dag i veckan. Förutom parkstråket Rissne äng-Lötsjön-Golfängarna utpekades Kymlinge-Ursvik-Järvafältet, i kommunens norra delar, som ett populärt rekreationsområde. Här skriver man också att parken runt Toppstugan anses vara svår att orientera sig i och att den inte har något samlat parkrum. Varför parken är svårorienterad nämns inte, men området är relativt kuperat och det kan bland annat vara det som gör parken svår att orientera sig i. Vidare skriver man att skogsområdet ner mot Enköpingsvägen inte användas särskilt mycket. Kommunen tror att det kan bero på att det består av en mycket brant sluttning vilket gör det otillgängligt och att området dessutom är bullerutsatt (Sundbybergs stad 2002).

Enligt kommunen anses förbättringen av miljön i regionen vara en stor utmaning i och med den ökade befolkningstillväxten (Sundbybergs stad 2011). Ett av målen för den regionala utvecklingsplanen är att det finns god tillgång till bostadsnära natur (Sundbybergs stad 2011). Tillgängligheten till bostadsnära natur kan enligt kommunens grönplan påverkas av två olika aspekter; den fysiska tillgängligheten som handlar om avståndet till grönområdet, och den mentala tillgängligheten som påverkas av hur van man är av att vistas i naturen (ibid.). Enligt grönplanen från 2011 ska den bostadsnära naturen ligga på allmän mark max 300 meter från bostaden (Sundbybergs stad 2011).

Rumsliga samband inom stadsdelen och mellan kommunens stadsdelar

I presentationen av stadsdelen i föregående kapitel, introduceras stadsdelarna i kommunen. Stadsdelarna är geografiskt avgränsade av vägar och grönområden. En viktig fråga i det sammanfattade planeringsunderlaget är om stadsdelarna i kommunen ska fortsätta vara isolerade från varandra, eller om de i framtiden ska byggas ihop (Sundbybergs stad 2002). Enligt planeringsunderlaget har Hallonbergens centrum en strategisk betydelse för utvecklingen i området. Följande citat kommer från planeringsdokumentet: ”Sammanfattningsvis förefaller Hallonbergen vara en stadsdel med potential att utvecklas till en rumsligt mer integrerad och intensivt utnyttjad stadsdel vilket även kan ha positiv inverkan på angränsande stadsdelar som Rissne och Ör.” (ibid., s. 34). I citatet synliggörs uppfattningen om att stadsdelens utveckling kan ha betydelse för kringliggande stadsdelar, utan att nämna vad utvecklingen kan ha för betydelse för de boende i Hallonbergen.

I space-syntax analysen beskrivs områdets östra del i närheten av centrumet som ”välintegrerat och välanvänt” medan områdets västra delar anses vara sämre integrerade med omgivningen (ibid., s. 34). Slutsatsen av analysen är att det finns brister i stadsdelens rumsliga samband, varför ett antal gator pekas ut för att förbättra stadsdelarnas integration med centrala Sundbyberg. En förtätning kring dessa gator föreslås kunna stärka sambanden i kommunen (ibid.).

I planeringsunderlaget uppmärksammas de mållkonflikter som finns kring en förtätning av stadsdelarna. Mållkonflikten sägs handla om svårigheten att behålla kvaliteterna på stadens grönstruktur samtidigt som man bygger ihop stadens olika delar (ibid.). Det finns dock andra problem i stadsdelen och det är tydligt att det finns en stark vilja att öka tryggheten och säkerheten i stadsdelen. Synen illustreras i följande citat ”I ett område av Hallonbergens storlek leder ofta spridda funktioner till en utglesning och mindre social kontroll. Genom att koncentrera verksamheter och händelser till stråket där flest går kan det vara möjligt att motverka den ödslighet som

upplevs i området och känslan av trygghet öka” (Sundbybergs stad 2005, s.11). Det enda som skrivs om stadsdelens aktivitetsytor är: ”lekplatser och bollplaner finns på flera platser i Hallonbergen. De används i varierande omfattning.” (Sundbybergs stad 2002, s. 36).

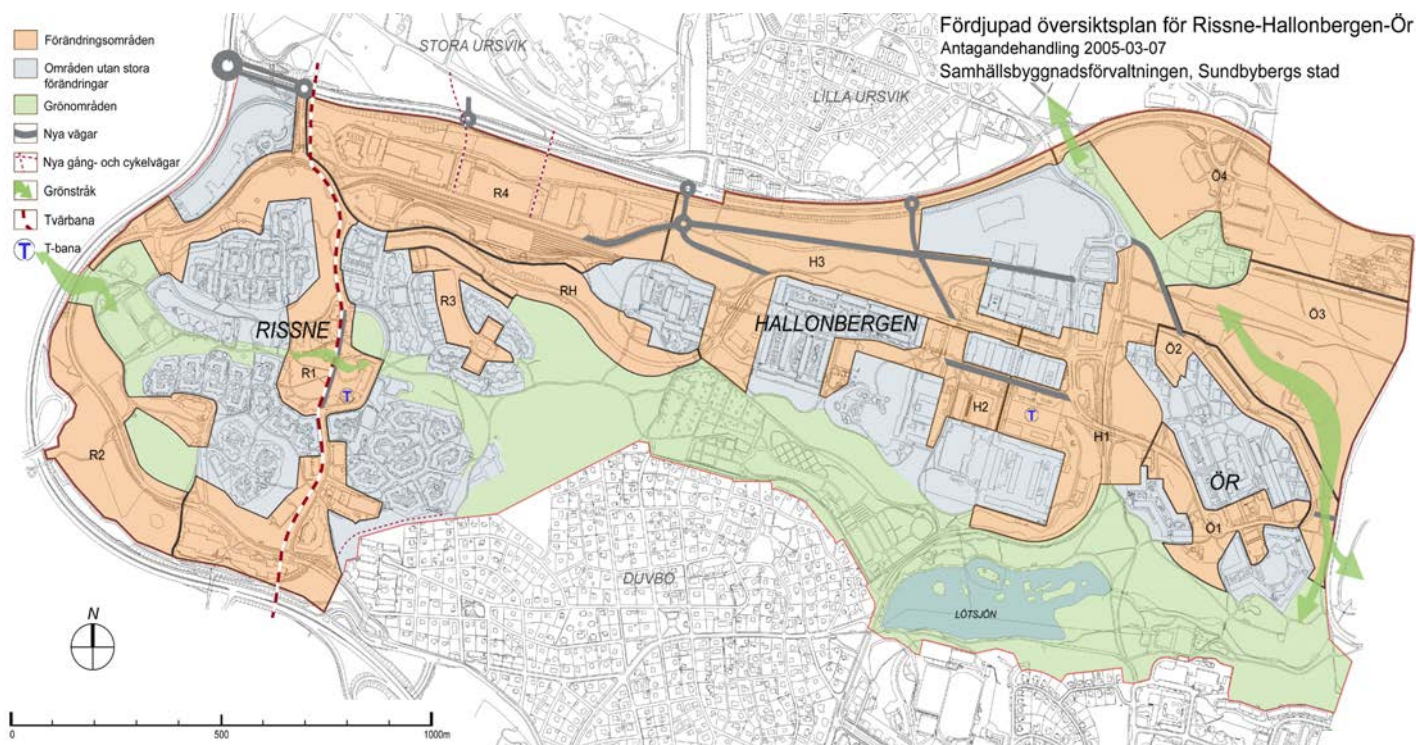
Antagande av den fördjupade översiktsplanen

Den fördjupade översiktsplanen antogs av kommunen 2005 (Sundbybergs stad 2005). Den är inte bindande utan används som program för detaljplaner. I den fördjupade översiktsplanen har kommunen tagit fram ett antal principer för att komplettera gatunätet i stadsdelarna. Målet är att öka kontakten mellan områden inom stadsdelen och med kringliggande stadsdelar enligt planeringsunderlaget från 2002. I figur 15 visas den fördjupade översiktsplanen, där stadsdelarna är indelade i olika områden. Inom område H1 finns högst potential för att komplettera med ny bebyggelse i stor omfattning (ibid.). Nya vägar ska skapa ett flöde genom stadsdelen och göra centrumet mer tillgängligt. Inom område H2, som är det område där kraftledningen tidigare låg och som idag kallas för kraftledningsgatan är tanken att "levandegöra" stråket (Sundbybergs stad 2005, s. 11). Enligt planen är det viktigt att definiera grönområdet i dalen söder om Hallonbergen och

att identifiera andra gröna kopplingar som bör stärkas. De gröna kopplingarna inom stadsdelen ska sammankopplas med kringliggande parkmarker (ibid.).

I dessa två planeringsdokument från början av 2000-talet ligger fokus på problem som utglesning och isolering som ska lösas genom förtätning. Områden som består av vegetation mellan stadsdelarna anses bidra till att stadsdelarna ligger isolerade från varandra, medan de öppna ytorna i stadsdelen anses orsaka en utglesning. I diskursen lyfts en tät stadsstruktur fram som en lösning på detta problem. Ord som kopplingar, kontakt och integrering används för att beskriva vilka funktioner den täta bebyggelsestrukturen ska bidra med.

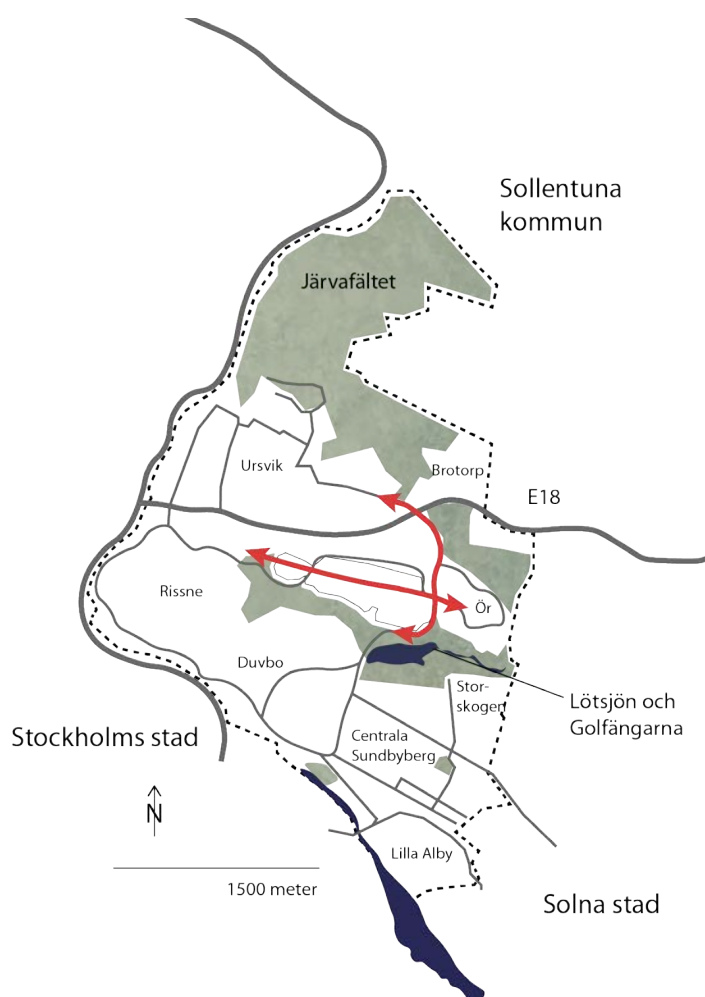
Idéerna om att stärka kopplingarna är de som har varit ledande för utformningen av stadsdelen fram till idag. Kopplingar inom området uppges vara viktiga för att öka tillgängligheten för människor att ta sig till naturområden utan kringliggande barriärer (Sundbybergs stad 2005). Detta är också vad som

Figur 15: Plan från den fördjupade översiktsplanen från 2005. Stadsdelarna är uppdelade i olika områden, de orangerosa områdena är utpekade som förändringsområden. Inom område H2 gick tidigare kraftledningen, kommunen vill att stråket ska "levandegöras". ©Sundbybergs stad

beskrivs i litteraturen om stödjande miljöer för fysisk aktivitet (Faskunger m.fl. 2007). Kommunen menar att ”förstärkta kopplingar” till viss del kan kompensera för fysiska avstånd (Sundbybergs stad 2005, s.14). Självklart är det svårt att ta sig till en plats genom aktiv transport utan vägar som möjliggör detta. Men stadsdelen har redan många vägar till kringliggande områden (se figur 4). Att skapa nya vägar till kringliggande områden skulle innebära ganska stora ingrepp på naturmarken som omger Hallonbergen. De är så pass branta att en tillgänglig väg är svår att få till med enkla medel. En viktig fråga att ställa sig är vilka nya kopplingar som tillkommer och vilka grupper som kommer att använda dem. För de grupper som är beroende av sin närmiljö och som inte tar sig till kringliggande

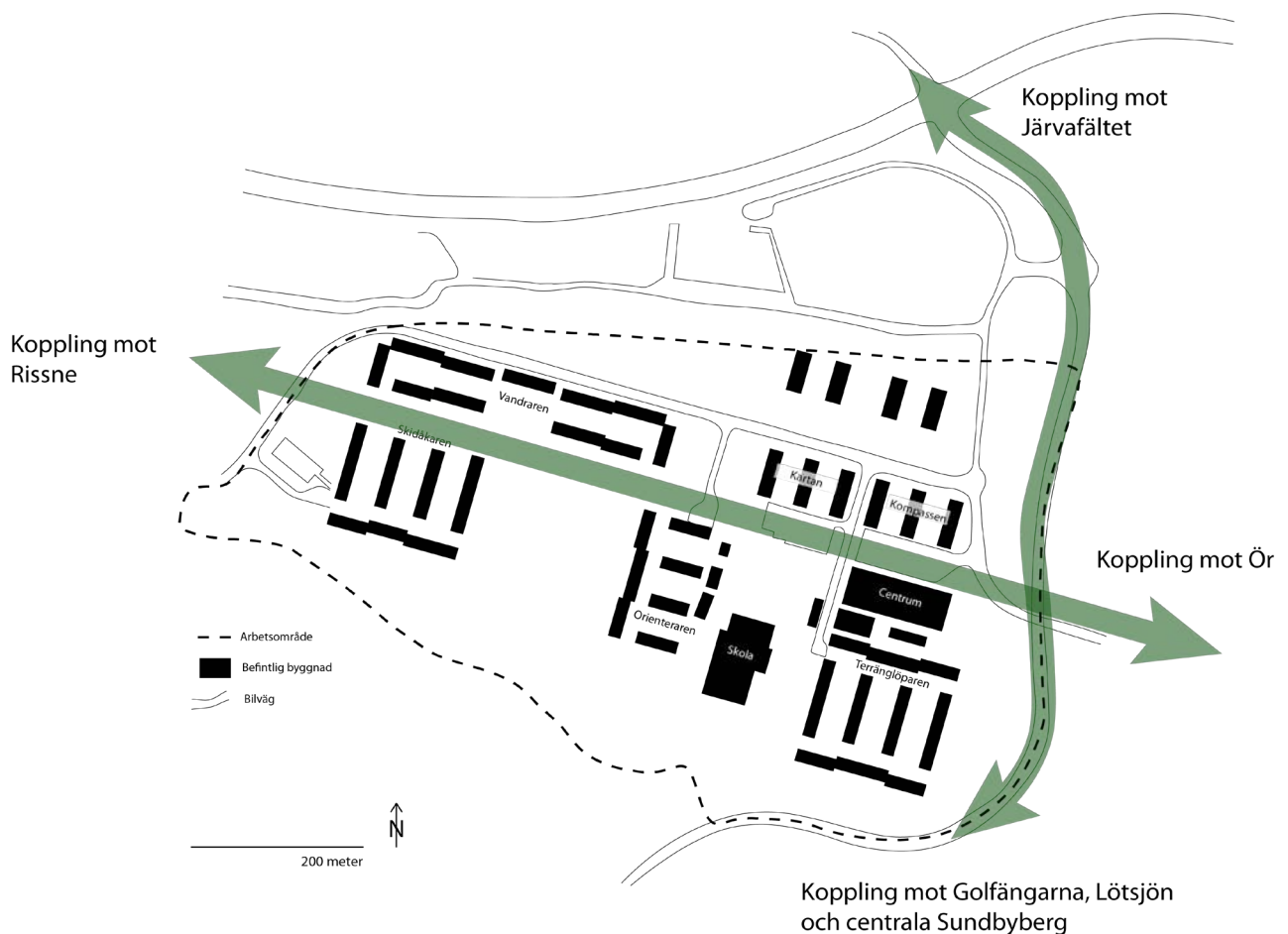
Figur 16: Ett av målen i stadsutvecklingen är att förstärkta kopplingar till kringliggande områden, bland annat till Järvafältet i kommunens norra delar och till centrala Sundbyberg söder om Hallonbergen. De röda pilarna visar de förstärkta kopplingarnas sträckning längs befintliga vägar. Underlag: Topografisk karta ©Lantmäteriet

områden för fysisk aktivitet krävs en satsning på det närliggande utbudet. Att enbart beskriva de öppna ytorna som bland annat används för aktivitet som en orsak till utglesning kan leda till att platsens befintliga kvaliteter ignoreras i planeringen.

Medborgardialoger 2010 - 2014

För att skapa en utökad dialogprocessen kring stadsutvecklingen initierades projektet PARK LEK av bildkonstnären Kerstin Bergendal för Marabouparkens konsthall 2010. År 2011 - 2012 utökades projektet och inkluderade då kommunens stadsarkitekt Karin Milles. Under 2012 utökades projektet ytterligare, i den tredje fasen av projektet upprättades en referensgrupp kallad HÖG-Hallonbergen- Ör gruppen. Gruppen skulle verka som rådgivare i stadsutvecklingsprocessen och bestod av fastighetsägare, bostadsrättsföreningar, hyresgästföreningar och boende, denna del av dialogprocessen kallades PARKLEK PARLAMENT (Sundbybergs stad 2013).

Sammanställningar av material från medborgardialogerna finns både på kommunens och Marabouparkens hemsida i form av videofilmer och planer med tillhörande beskrivningar. Då detta arbete inte specifikt undersöker medborgardialoger, har jag valt att utgå från sammanställningen Redovisning från projektet PARK LEK och PARK LEK PARLAMENT - en utökad dialogprocess kring stadsutveckling (2013). I sammanställningen beskrivs arbetet med PARKLEK PARLAMENT som en fortsättning på PARK LEK. Kommunen beskriver hur sex fokusområden identifierades under arbetet med medborgardialogerna (PARK LEK) 2010 – 2012. Tanken var att referensgrupperna skulle utgå från dessa fokusområden i det fortsatta arbetet med medborgardialogerna. De fokusområden som identifierats var: parker och grönområden, ny bebyggelse, vägar och trafik, barn och ungdomars fritid, skolor och förskolor samt seniorliv i området (ibid., s. 2). Ett av problemen som identifierades under medborgardialogerna var att gröonstrukturen i stadsdelen hotades av den nya bebyggelsen. Målet för medborgardialogen blev därför att skapa en lösning på problemet, resultatet blev att koppla samman Ursviksvägen och Kraftledningsgatan i

Figur 17: Det "gröna korset" som togs fram som förslag för att lösa problemet med krympande grönytor i stadsdelen under medborgardialogerna 2010-2014. Ursviksvägen och Kraftledningsgatan är de gator som ska "stärkas".
Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

ett grönt kors (figur 17). Följande citat beskriver stråkens roll i förtätningsprocessen:

"Dialogprocessen har formulerat ett förslag som innebär att dessa två stråk ska utvecklas till aktiva identitetsskapande grönstråk som ska fungera som katalysatorer för den fortsatta stadsutvecklingen. Förslaget löser dilemmat om hur man bevarar och utvecklar grönområden, samtidigt som man skapar förutsättningar för ny utveckling och ny bebyggelse" (Sundbybergs stad 2013, s. 3).

Vilken typ av aktiviteter som kraftledningsgatan kommer att erbjuda beskrivs inte i det dokument som granskats. Inte heller önskemål från medborgarna anges i denna sammanställning. Det kan kanske också vara svårt att ta ställning till i en situation då man som boende inte har information om vilka förändringar som kommer att ske i stadsdelen. Hur tjänstemän som arbetar på kommunen idag, sju år efter att dialogen är avslutad, får ta del av den information

som samlades in under medborgardialogen är oklart. Sammanställningen beskriver att medborgardialogen genomförts genom workshops och fokusgruppsmöten. I dokumentet skriver kommunen att projektet lett till många nya lärdomar, bland annat för vilka metoder som kan användas i utförandet av medborgardialoger. Vilka dessa lärdomar är skriver man ingenting om (ibid.). Dessvärre redovisas inte heller hur många som deltagit i medborgardialogen, eller på vilket sätt urvalet gjorts. Eftersom medborgardialogen gjorts för både Hallonbergen och Ör samtidigt är det också oklart hur många från Hallonbergen som deltagit. Det framgår inte heller vem som upprättade gruppen HÖG, eller hur representationen inom gruppen såg ut.

Att använda medborgardialog i miljonprogramsområden har gjorts sedan områdena byggdes och var från början ett krav för att få finansiering för att förbättra utemiljön (Vidén 1999b). Involveringen av medborgare i

designprocessen har gjorts på många olika sätt i dessa områden (Mack 2019). Mack menar att det finns vissa frågor som man behöver ställa sig kring genomförandet av medborgardialoger. Det är bland annat frågor om hur deltagandet är definierat och vilken budget som finns för att genomföra förändringarna. Många gånger har finansieringen av medborgardialoger varit minimala. Detta har lett till att bara en bråkdel av förändringarna har genomförts trots att medborgarna lagt ner mycket arbete i deltagandet (ibid.).

Mack beskriver hur dialoger under 70 - talet gjordes för mindre områden, exempelvis för ett område eller en byggnad där renoveringarna handlade om enstaka gårdar. Idag handlar det istället om att få medborgarnas feedback på ett helt kvarter (Mack 2019). Detta är även fallet för medborgardialogerna i Hallonbergen, som även omfattar grannstadsdelen Ör. När det gäller en så stor förändring som förtätningen av en hel stadsdel, är det därför viktigt att begrunda hur man vill använda sig av medborgardialog, för att denna ska bidra med information som man inte kan få på något annat sätt. Det är viktigt för resultatet att hitta rätt balans för ett specifikt område (Mack 2019). Förslaget på att förstärkta kopplingarna är som vi sett något som funnits med i planeringen sedan innan. Sammanfattningsvis är det svårt att se på vilket sätt medborgardialogerna påverkat kommunens planer i förtätningen av Hallonbergen och hur informationen från dialogerna används i den fortsatta utvecklingen av stadsdelen.

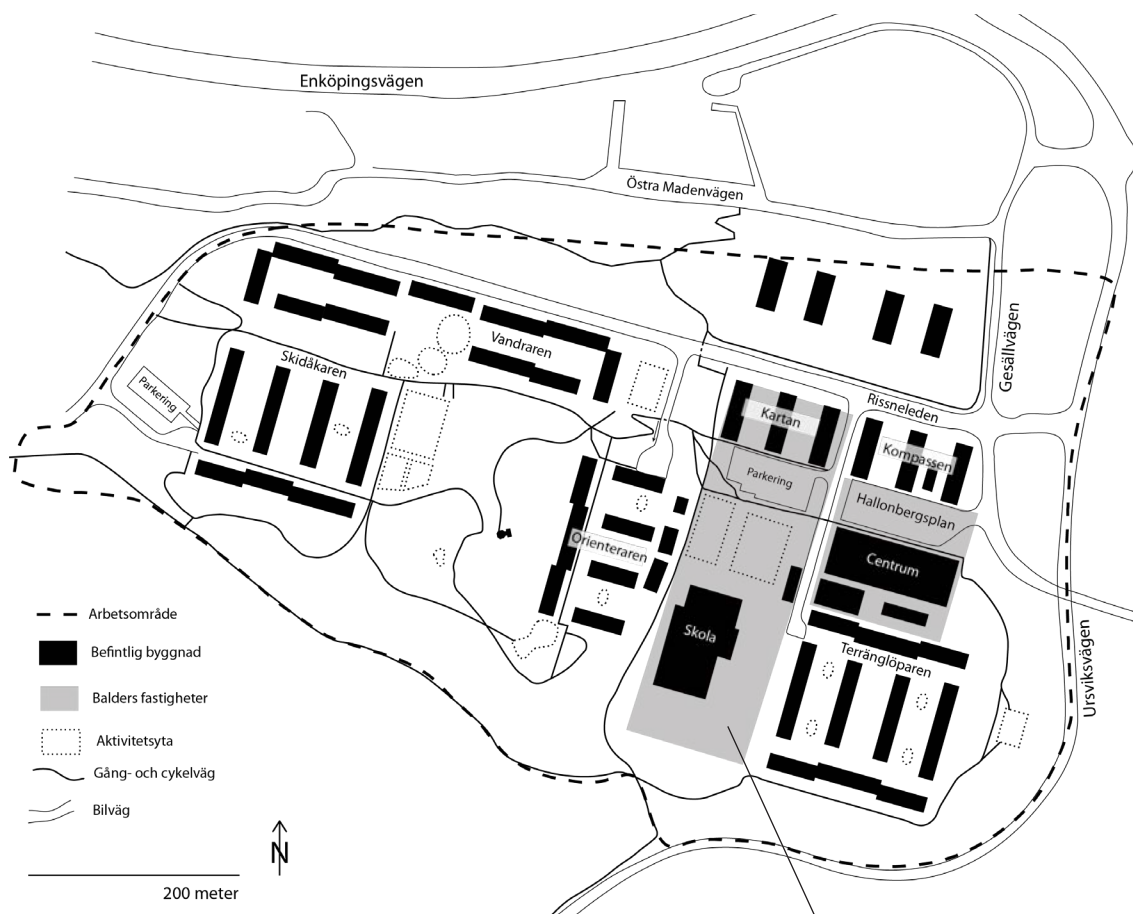
Försäljning av Hallonbergens centrum

I juli 2016 beslutade Kommunfullmäktige att sälja Hallonbergens centrumfastigheter och kringliggande område. Inför försäljningen tog kommunen fram ett kvalitetsprogram. Programmet konkretiserar vilka kvaliteter som ska vara vägledande vid utveckling för att säkerställa att området utvecklas enligt kommunens avsikter (Sundbybergs stad 2016a). Därefter bjöds fastighetsbranschen in för att ta fram idékoncept för det nya centrumet. Det privata fastighetsbolaget Balder vann tävlingen om Hallonbergens nya centrum med tillhörande bostäder (Balder 2017). I Balders förslag som är framtaget tillsammans

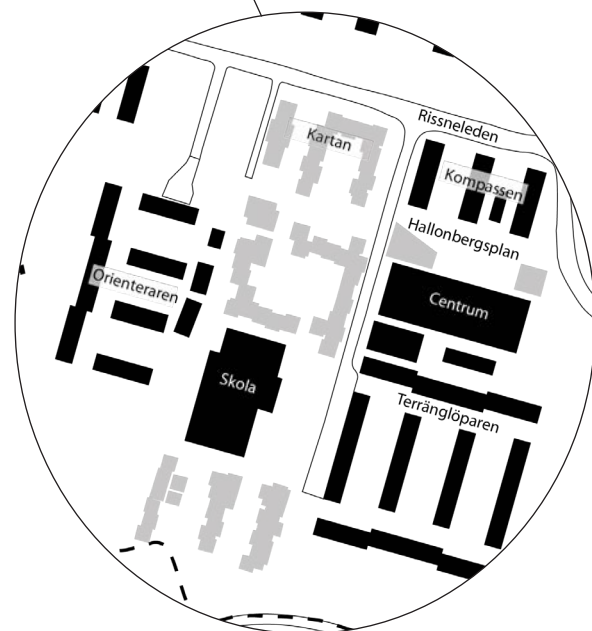
med 3XN arkitekter föreslås 800 nya bostäder, förskolor, butiker, hotell, saluhall, nytt centrum och renovering av Hallonbergsplan (ibid.). Hallonbergsplan som idag är en trafikplats för bussar ska enligt förslaget göras om till ett torg för människor, med saluhall och fontän (Balder u.å.). Det är tydligt att det är de sociala problemen i området som Balder vill påverka med förslaget. Detta illustreras bland annat i en av de texter som beskriver förslaget: ”Frodiga, attraktiva torg och gator främjar interaktionen och känslan av gemenskap vilket försvårar förhållanden för kriminella” (Balder 2017, s. 19).

I förslaget ska ett nytt bostadsområde ligga i området intill skolan där det idag finns en fotbollsplan och spontanidrottsplats. Inom området ligger även äldreboendet Lötsjögården. Balder kommenterar i förslaget planen på att bebygga bollplanen och skriver att de är medvetna om att det är ett radikalt förslag. För att kompensera för aktivitetsytorna som försvinner ska ”Sportcenter for kids” byggas norr om Rissneleden (ibid.). Även i anslutning till den nya bebyggelsen finns förslag på att skapa aktivitetsytor med pingisbord, schackbord, växthus, grillplats och olika sittplatser intill gångvägen. Dessa aktivitetsytor som föreslås istället för de som finns där idag, är programmerade när det gäller funktion, precis som de befintliga. Med hänsyn till områdets historia, där de demografiska förändringarna inneburit att vissa ytor blivit överflödiga med tiden, skulle man kunna förstå sig att det fanns en önskan om att skapa platser som tillåter större flexibilitet i användningen.

I dagsläget finns ingen färdig detaljplan för området, det pågår diskussioner kring vilka områden med naturmark som ska bevaras och var nya bostäder ska byggas. En risk med att sälja mark till privata aktörer är att kommunens möjlighet att ställa krav på utemiljön begränsas, trots planmonopolet (Khoshkar m.fl. 2018). Detta visar en studie där tjänstemän på kommuner intervjuats om möjligheten att kontrollera utvecklingen i områden som ägdes privat. Bland annat visade studien att kravet på att spara en viss andel grönyta var begränsad (ibid.). Inom det område som kommunen sålt till Balder finns både stora aktivitetsytor och naturmark kring skolan

Figur 18: De grå markeringarna visar det område som sålts till Balder. Inom området ligger centrum, skola, äldreboende och busstationen (Hallonbergsplan). Inom skolområdet finns naturmark, en större fotbollsplan och idrottsplats. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 19: Utsnitt med Balders förslag på ny bebyggelsestruktur. Förslaget skulle innebära att ytorna för aktivitet kring skolan krymper rejält. Underlag: Grundkarta © Sundbybergs stad 2020.03.24 samt förslag från Balder 2017

och i slutningen söder om skolan. Planen på att bygga bostäder inom området kommer troligtvis att begränsa möjligheten för barnen att använda området.

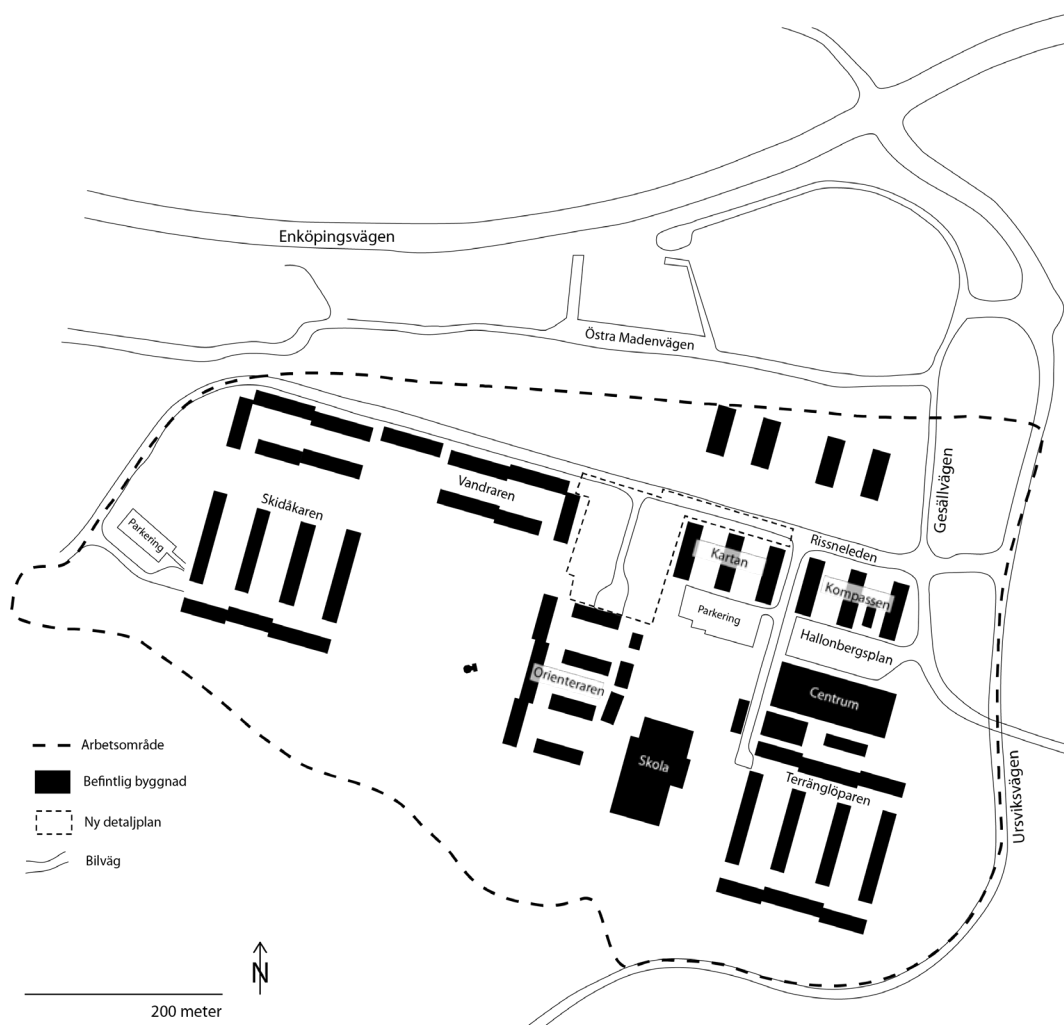
Nya detaljplaner

Under 2016 och 2018 gjordes nya detaljplaner för Hallonbergen som kommer att påverka tillgången till ytor för fysisk aktivitet i stadsdelen ytterligare (Sundbybergs stad 2016b, 2016c, 2018b). Syftet med planerna är att komplettera med ny bebyggelse. Den nya bebyggelsen kommer att byggas i direkt anslutning till Rissneleden på den södra och norra sidan och kallas för Hallonporten Norra och Södra (Sundbybergs stad 2016b, 2016c). Marken där bostäderna ska byggas utgörs idag av en bollplan, ett parkområde, parkeringsplatser och naturmark. I samband med att den nya bebyggelsen uppförs kommer miljön kring Rissneleden att förbättras så att oskyddade trafikanter kan använda gatan. Rissneleden som

från början planerades för motortrafik har idag minimal kontakt med bostadsområdena genom att bebyggelsen vänder sig bort från gatan. Placeringen av den nya bebyggelsen är ett försök i att minska barriäreffekten och förbättra stadsbilden kring Rissneleden (Sundbybergs stad 2016b).

Området där Hallonporten södra ska byggas utgör en passage mellan östra och västra Hallonbergen (se figur 20). För att röra sig mellan den östra och den västra delen finns idag en ramp som slingrar sig upp över höjden och en ganska brant trappa (figur 21). Höjdskillnaden är på 12 - 13 meter. Som tidigare nämnts sattes en terränghiss in för att man skulle kunna ta sig mellan de två planen. Förslaget för Hallonporten Södra innebär att gångtunneln under matargatan Hallonbergsvägen stängs. Den hiss som idag finns här kommer att tas bort. En lutande park kommer istället att byggas inom planområdet för att ta upp höjdskillnaderna. Parken kommer innehålla en ramp och trappor som möjliggör rörelse mellan den östra och den västra

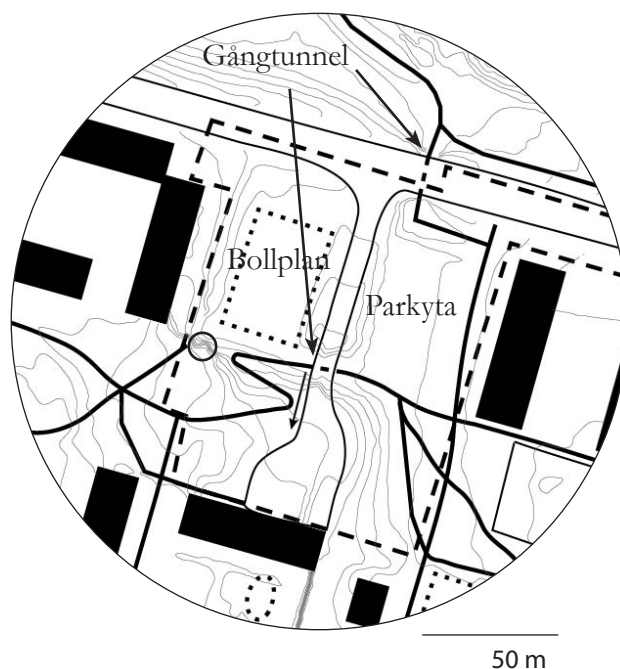
Figur 20: I planen visas det område som ingår i det nya kvarteret Hallonporten södra. Området har en relativt central placering i stadsdelen och utgör en passage mellan östra och västra Hallonbergen. Inom området finns bland annat en bollplan och en parkyta. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

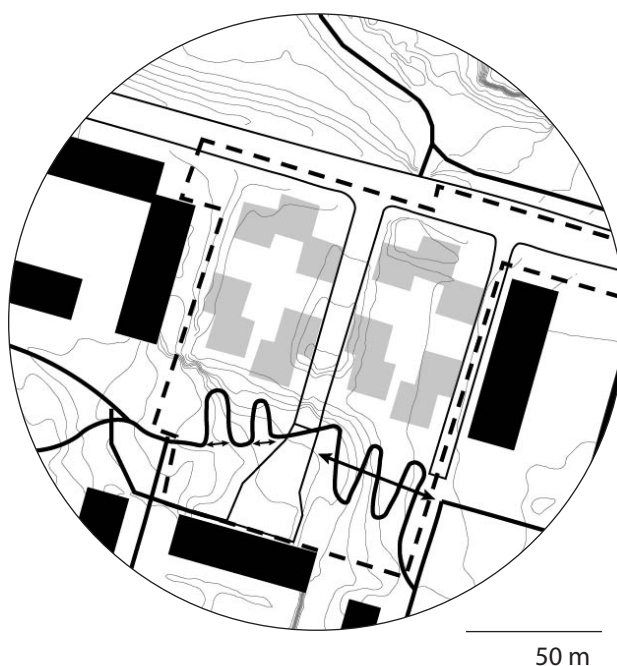
delen av Hallonbergen. Samtidigt innebär planen för Hallonporten Södra att en parkyta bebyggs och att en fotbollsplan försvinner (Sundbybergs stad 2016b)(se figur 21-22).

Kommunen arbetar med hälsokonsekvensanalyser och barnkonsekvensanalyser i planarbetet. Syftet med hälsokonsekvensanalysen är att beakta de nationella målen för folkhälsa, bland annat när det gäller uppmuntran till fysisk aktivitet i den byggda miljön. Barnkonsekvensanalyser görs för att identifiera brister och möjligheter som avser barns rättigheter i planarbetet (Sundbybergs stad 2016b). Under rubriken hälsokonsekvenser står det att ”komplettering av bebyggelse sker i ett ur rekreationssynpunkt bra läge. Området har god tillgång till grönska, parker. Det är nära till idrottsplats och fotboll.” (Sundbybergs stad 2016b, s. 17). Liknande resonemang finns i bedömningen av hur förslaget påverkar barn; ”Planförslaget medför att en bollplan och en öppen gräsyta tas i anspråk för bebyggelsen. Mängden av rekreationsytor i form av bollplaner, lekplatser och parkområden bedöms trots bortfallet finnas i tillräcklig mängd i planområdets närhet” (Sundbybergs stad 2016b, s. 17). Framförallt menar kommunen att åtgärder längs Rissneleden kommer göra att miljön blir tryggare och de nya bostadsgårdarna kommer vara skyddade (ibid.).

De detaljplaner som granskats förlitar sig på att kringliggande områden ska tillgodose behovet av ytor för aktivitet inom stadsdelen. Det är oklart om det finns någon form för planprogram för hur de olika detaljplanerna förhåller sig till varandra. Detta har inte undersökts i arbetet. De planerade byggprojekten i stadsdelens östra del, innebär att stora delar av de ytor som är avsedda för fysisk aktivitet i stadsdelen kommer att försvinna. Dessutom planerar kommunen för att en dubbelt så stor befolkning kommer att bo i stadsdelen i framtiden, vilket innebär ett ännu större tryck på de befintliga ytorna. De bostadsgårdar som finns i området utgör friytor, men eftersom de ligger i anslutning till husen är exempelvis bollspel och rastning av hundar förbjudna på gårdarna.

Figur 21: Området för Hallonporten södra idag, med bollplan och parkyta. Gångvägen som visas med heldragen svart linje går under den upphöjda matargatan genom en tunnel. Pilen symboliserar trappor och den svarta cirkeln markerar terränghissens placering. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 22: Planerad förändring av området för Hallonporten södra. De gråa formerna är de planerade husen. Den slingrande svarta linjen visar den ramp som ska anläggas här i framtiden. Rampen är en del av det nya parkstråket längs kraftledningsgatan. Pilarna symboliserar trappor. Höjdkurvorna visar hur det ser ut idag, enligt planerna kommer markhöjderna i framtiden att ändras. Underlag: Grundkarta © Sundbybergs stad 2020.03.24 samt aktuell detaljplan: Sundbybergs stad 2016b.

Den nya parken som planeras inom planområdet kommer ligga i ett område som fungerar som passage mellan den östra och västra delen av Hallonbergen. Genom att ändra markhöjderna kommer lutningen att bli mindre än vad den är idag. Detta kommer förmodligen att ha en positiv effekt på användandet av det nya parkstråket då folk med begränsad rörlighet lättare kommer att kunna ta sig mellan de östra och västra delarna av Hallonbergen. Däremot är det svårt att förstå varför kommunen väljer att anlägga en park i en slänt. I synnerhet om målet är att kompensera för två plana ytor. Sammantaget kommer parken främst att användas för aktiv transport och för umgänge, vilket ju var det som fanns här redan innan. Här kommer det att vara viktigt att hitta en lösning för att skapa utrymme för barnvagnar, rullstolar, cyklar och fotgängare att använda ramp och trappa samtidigt då detta är en av de få vägarna som går genom hela stadsdelen. Att undersöka alternativa sträckningar för nya vägar genom stadsdelen, skulle kunna ha betydelse för att se till så att det nya parkstråket inte kommer att bli en flaskhals i den förtätade stadsdelen.

I planbeskrivningen finns en kommentar till en kulturhistorisk analys gjord 2011 i Hallonbergen av konsultbolaget Niras. Förslaget kommenteras enligt följande: "Förslaget tar den mark i anspråk som (enligt den kulturhistoriska analysen från år 2011) borde ha lämnats orörd för att behålla kontrasterna mellan bebyggda och öppna ytor i enlighet med den ursprungliga stadsplanen. Den sammanvägda bedömningen av planförslaget är att, även om den öppna ytan inte finns kvar kommer ändå kontrasterna att kvarstå. Kontraster sker istället mellan den nya kvarterstypen och den gamla och skalförhållandena i den ursprungliga stadsplanen behålls. Mötet gör området mer intressant och den gleshet i bebyggelsestrukturen som idag i vissa fall kan kännas ödlig byts mot en större variation. Förslaget tillför också fler boende vilket aktiverar stråket" (Sundbybergs stad 2016b, s. 12). Citatet illustrerar hur synen på friytorna i stadsdelen skiljer sig åt mellan de olika paradigmen. Den kulturhistoriska analysen bedömer stadsdelen utifrån dess historiska kontext i ett modernistiskt

sammanhang. I detta paradigm har de öppna ytorna en funktion i stadsdelen och är en del av bebyggelsestrukturen. Kommunen värderar istället stadsdelen utifrån dagens paradigm, där de öppna ytorna anses orsaka gleshet och ödslighet. Med en diskurs som ser på utrymme som något som skapar tomhet och ödslighet riskerar kvaliteter som kräver utrymme att bortprioriteras. En viktig fråga att ställa sig är vad konsekvenserna blir när diskursen materialiseras.

Figur 23: Att skapa öppna gröna ytor mellan husen var en del av det modernistiska idealet. Här syns den parkyta som ingår i detaljplanen för Hallonporten södra som ligger intill äldreboendet Lötsjögården. Enligt den kulturhistoriska analysen från 2011 var förslaget att parkkarkteren i detta område skulle förstärkas.

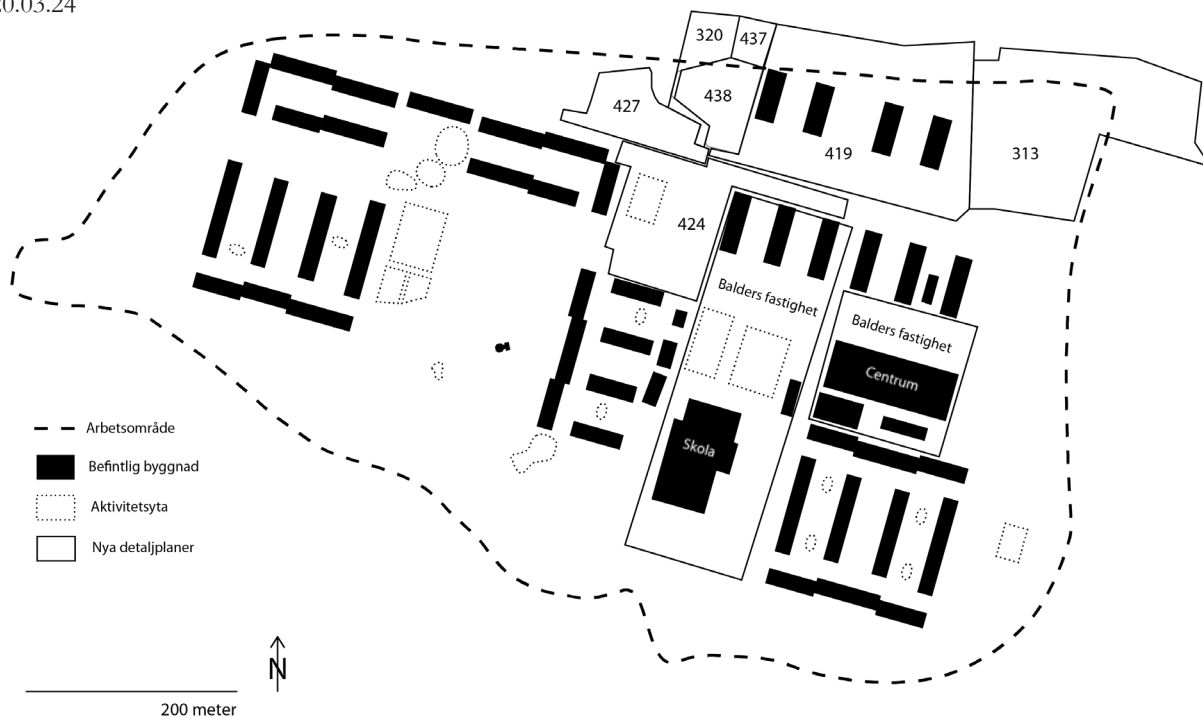

Figur 24: Tunneln kommer i framtiden tas bort och gångvägen kommer istället att ansluta till en trappa och en ramp i det nya parkstråket som ska anläggas här. Området till höger i bilden är den parkyta som syns i figur 23.

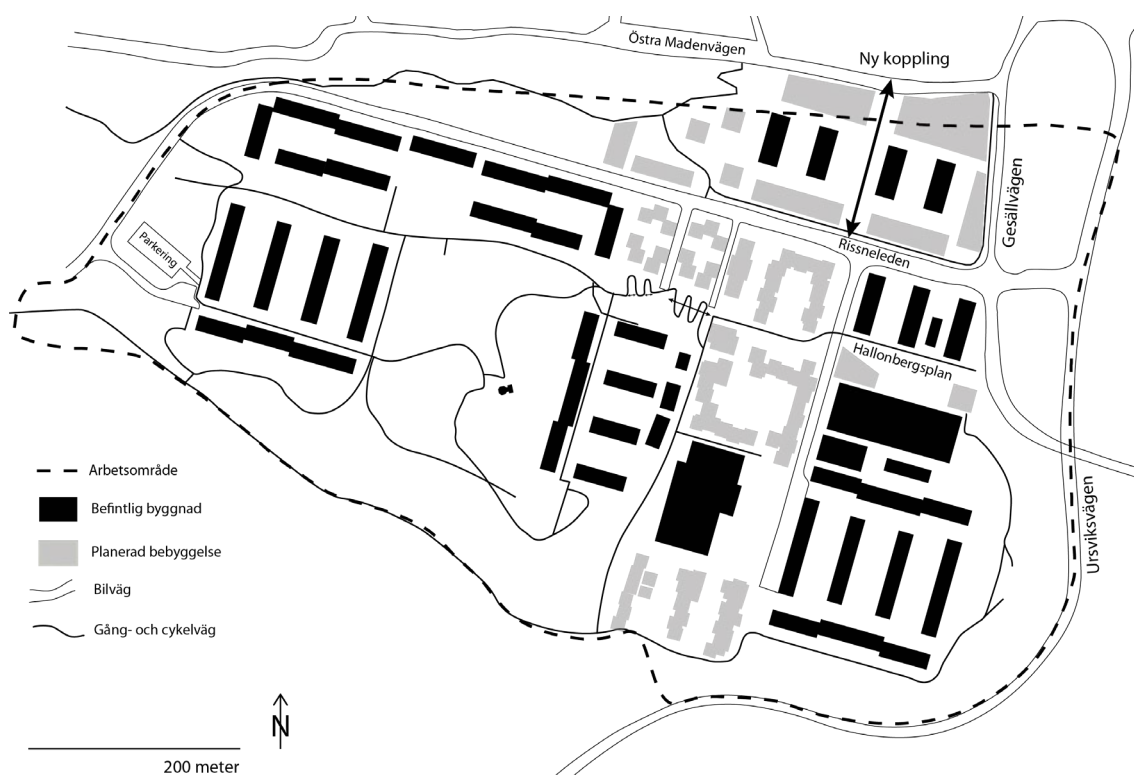

Figur 25: Illustration över stadsdelen och de områden som ingår i nya detaljplaner och stadsutvecklingsprojekt. Var det i framtiden kommer att finnas utrymme för aktiviteter framgår inte från planerna.

Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 26: Planen visar ett exempel på hur den nya bebyggelsestrukturen kommer att se ut enligt förslaget från Balder och detaljplaner som studerats. Förtätningen syftar till att skapa en tät bebyggelsestruktur.

Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24 samt följande planer: Sundbybergs stad 2018b, Balder 2017, Sundbybergs stad 2016b, Sundbybergs stad 2016c, Sundbybergs stad 2015

Kvalitet och kvantitet

”Allt behöver inte finnas överallt och i stora mängder- ibland är kvalitet att föredra framför kvantitet” (Sundbybergs stad 2005, s. 15).

Citatet kommer från den fördjupade översiktsplanen som togs fram för Rissne, Hallonbergen och Ör 2005, och illustrerar det synsätt som framkommit i flera kommunala dokument från perioden 2002 - 2018. Stadsdelen har beskrivits som utspridd och strukturen som gles där lösningen har varit att skapa en tätare bebyggelsestruktur. Platser för aktivitet har inte ansetts vara särskilt välanvända, varför beslut tagits om att bygga bostäder på ytorna. När det gäller fysisk aktivitet finns det dock ett behov av större ytor för att aktiviteterna ska kunna erbjuda en variation och ett utbud för olika grupper. En viktig fråga att ställa sig är varför dessa ytor inte används för att lära sig inför den framtida utvecklingen av stadsdelen.

I Eva Kristenssons avhandling från 2003 skriver hon om förhållandet mellan kvalitet och kvantitet. Hon menar att båda har stor betydelse för att skapa en god bostadsmiljö. I studien fokuserar hon på bostadsgårdens rymlighet och användning för att ta reda på var utrymmet i sig har för betydelse. Detta görs genom att undersöka vad människor gör på sina gårdar och genom intervjuer för att ta reda på vad de skulle vilja göra. Syftet med studien var bland annat att ta reda på om och hur gårdarna möjliggjorde eller begränsar vissa typer av aktiviteter. Det kan jämföras med begreppet stödjande miljöer, som i detta fall handlar om att skapa förutsättningar för fysisk aktivitet. Kristenssons studie visar att de aktiviteter som kräver markutrymmen inte kan kompenseras genom en god utformning (Kristensson 2003). Om utemiljön främst ska bidra med visuella intryck menar Kristensson att rymligheten är mindre viktig, betydelsen av rymligheten är främst knuten till den praktiska användbarheten: bruksvärdet. Om utrymmena är begränsade krävs kompletterande ytor. Vilka kompletterande ytor som behöver skapas i Hallonbergen framöver, eller vilka aktiviteter som ska erbjudas i framtiden beskriver de dokument som granskats hittills inte.

I detta kapitel beskrivs det initiativ som kommunen tog i början av 2000-talet för att förbättra boendemiljön i Hallonbergen. Initiativet resulterade i en fördjupad översiktsplan som antogs 2005. Som underlag användes en space-syntax analys för att kartlägga rörelsemönster samt medborgardialoger för att få in synpunkter från de boende i stadsdelen.

Den fördjupade översiktsplanen pekar ut stråk och utvecklingsområden inom stadsdelen. Planeringen är inriktad på att stärka befintliga kopplingar genom att upplåta ny bebyggelse längs de utpekade stråken. Syftet är att skapa en tätare bebyggelsestruktur som ska öka den sociala kontrollen i stadsdelen. Stråken ska i sin tur fungera som sociala mötesplatser. Detta är en lösning på den gleshet och ödslighet som den befintliga strukturen anses orsaka. Som kompensation för de ytor som försvinner vill kommunen att platser utanför stadsdelen ska göras mer tillgängliga. Både i detaljplaner och i den fördjupade översiktsplanen pekar kommunen på hur tillgången kommer att kompenseras på annan plats. I nästa kapitel kommer jag att undersöka hur kommunen planerar för fysisk aktivitet i den förtätade stadsdelen och vilka värden som hotas genom förtätningen av stadsdelen.

KAPITEL 4

FYSISK AKTIVITET I DEN FÖRTÄTADE STADSDELEN

I detta kapitel kommer jag att undersöka hur planeringen för fysisk aktivitet ser ut idag och redogöra för vilka värden som riskerar att hotas i den planerade förtätningsprocessen. Därefter diskuteras planeringen i förhållande till den litteraturöversikt som introducerades i kapitel ett. Här presenteras skillnaderna i hur kommunen ser på stadsdelen i dag och hur synsättet står i kontrast till de ideal som var rådande under 60-talet.

Planering för fysisk aktivitet och folkhälsa 2020

För att förstå mer om hur planeringen för fysisk aktivitet görs i kommunen idag har två styrdokument granskats i arbetet. Dessa två dokument är kommunens översiktsplan från 2018 och kommunens idrottspolitiska program från 2017 (Sundbybergs stad 2017, 2018a). Både översiktsplanen och det idrottspolitiska programmet ska ha en vägledande funktion för planeringen i kommunen. Detta innebär att de innehåller generella principer för kommunen som helhet.

I kommunens översiktsplan från 2018 uttrycks vikten av att den offentliga miljön bjuder in till rörelse och uppmuntrar till en aktiv livsstil (Sundbybergs stad 2018a). De platser som pekas ut för att ge befolkningen ett brett och varierat friluftsliv är i sin tur simhallar, motionsspår, gym, bollplaner och idrottshallar. Det är alltså inte enbart platser i den offentliga miljön som anses vara viktiga. Även platser som antingen kräver ett medlemskap, deltagande i någon verksamhet eller inträde för att människor ska ha tillgång till dem pekas ut. Här finns det utrymme för kommunen att ge förslag på fler alternativ för att skapa stödjande miljöer för fysisk aktivitet i den offentliga miljön. Detta är viktigt för att understödja en mer jämlik tillgång till platser för fysisk aktivitet.

De frågor som pekas ut i styrdokumenterna som rör fysisk aktivitet i den byggda miljön (inte inräknat alternativ som innebär kostnader) kan sammanfattas till fyra teman: förbättrade möjligheter till aktiv transport, områden för natur och skogsmark för utomhusidrott, stöd till idrottsrörelsen samt platser för spontanidrott (Sundbybergs stad 2017, 2018a). Jag kommer därför

att undersöka vilka förslag till åtgärder som finns för att arbeta vidare med dessa frågor i planeringen och utformningen av den byggda miljön.

Förstärkta kopplingar för aktiv transport är en prioriterad fråga i planeringen för fysisk aktivitet i kommunen. För att förbättra möjligheten vill kommunen överbrygga barriärer, såsom stora vägar och höjdskillnader (Sundbybergs stad 2018a). Därtill skriver kommunen att det krävs en förbättring av cykelnätverkets utformning. Framförallt behövs åtgärder vid platser med skymd sikt och osäkra korsningar (ibid.). Detta går i linje med studier kring aktiv transport. Studierna visar att säkerhet för oskyddade trafikanter är avgörande för användandet av gång- och cykelvägar (Faskunger m.fl. 2007).

Tillgången till natur och skogsmark som en resurs för idrottandet pekas också ut i styrdokumentet. Fokus ligger på gröna målpunkter, där det största området för rekreation är Järvakilen (Sundbybergs stad 2018a). Att skapa förutsättningar för aktiv transport till områden med natur och skogsmark är ett sätt att tillgängliggöra dessa områden (Sundbybergs stad 2018a). Det anses samtidigt vara viktigt att erbjuda platser där människor kan ägna sig åt spontanidrott och motion på egen hand. Dessa platser för spontana aktiviteter bedöms vara värdefulla för vardagsmotion (Sundbybergs 2017).

I det idrottspolitiska programmet belyser man vikten av jämlikhet när det gäller förutsättningar för fysisk aktivitet. Ett exempel är följande citat, där man skriver att målet är att ”stärka och utveckla förutsättningarna för det lokala idrottslivet i Sundbybergs stad för att se till att alla invånare har tillgång till fysisk aktivitet på likvärda villkor utifrån sina behov och förutsättningar” (Sundbybergs stad 2017, s. 3). Specifika grupper har också pekats ut som prioriterade. Dessa är barn och unga mellan sju och tjugo år, personer med funktionsnedsättning och personer med pension (Sundbybergs stad 2017). Dokumentet fokuserar mycket på idrottsrörelsen och hur förutsättningar kan skapas där för att alla ska känna sig inkluderade och fortsätta idrotta genom hela livet (ibid.). Styrdokumentet som bland annat ska ge riktlinjer för planeringen av den byggda miljön saknar

konkreta förslag på hur kommunen ska arbeta med flera av de frågor som anses vara viktiga. Det saknas bland annat förslag på hur platser för spontanidrott ska säkerställas samt på hur man ska få prioriterade grupper att ägna sig mer åt fysisk aktivitet.

Stadsdelen ur ett större perspektiv

Dokumentet som granskats visar hur kommunen under 60-talet planerade för det närliggande utbudet av platser för fysisk aktivitet i stadsdelen. Dagens planering sker framför allt på en regional nivå. I planeringsdokument från 2000-talet är det kringliggande grönområden som lyfts fram och diskuteras (Sundbybergs stad 2002). I den fördjupade översiktsplanen från 2005 skriver kommunen att befintliga kvaliteter och tillgångar i stadsdelen ska tas tillvara och utvecklas (Sundbybergs stad 2005). Beskrivningar av stadsdelens tillgångar och befintliga kvaliteter med avseende på stödjande miljöer för fysisk aktivitet beskrivs däremot inte.

Arbetet visar att det finns en stor skillnad på hur kommunen beskrivit utvecklingsfrågor som rör platser för aktivitet under 2000-talet och under 60 - 70- och 80 – talet. I rapporten *Målsättning för Sundbybergs parkverksamhet* (1981) beskrivs ingående vilka platser som finns för aktivitet och vilken inriktning planeringen behöver ha för att möta framtida förändringar i stadsdelen. Här beskrivs också vilka insatser som behöver göras i stadsdelen, med hänsyn till aktivitetsytor och aktiviteter för olika grupper. I rapporten redovisas det underlag som använts och hur många personer som deltagit i intervjuer, samt vilken åldersgrupp de tillhör. Underlaget var i detta fall var väldigt litet, vilket gör att de går att ifrågasätta tillförlitligheten. I de dokument som granskats från 2000-talet saknas information om både utbud och användning av aktivitetsytor i stadsdelen (Sundbybergs stad 2002, 2005). I de sammanställningar av enkäter och medborgardialoger gjorda under 2000-talet, redovisas inte hur många som deltagit eller hur representativt deltagandet är för befolkningen i stadsdelen. Detta gör underlagen statistiskt sett väldigt osäkra, vilket begränsar trovärdigheten och möjligheten att använda sig av svaren för att lära

sig mer om hur stadsdelen används av specifika grupper.

I litteraturöversikten som presenteras i kapitel ett, lyfts platserns närhet som en viktig faktor för fysisk aktivitet. I sammanställningen presenteras olika aspekter av närhet: avstånd, dvs hur långt det är till en plats, sammanhanget (Nielsen & Thorkenholdt 2011), alltså platsens placering i stadsdelen i förhållande till andra funktioner, samt infrastruktur (Faskunger m.fl. 2007), dvs möjligheten att ta sig till en plats. Alla dessa faktorer påverkar hur mycket platser för fysisk aktivitet används (Faskunger m.fl. 2007). Planeringen är idag inriktad på att förbättra infrastrukturen för att ta sig till platser. Insatser för att säkerställa aktivitetsytors sammanhang och sörja för att de ligger i närområdet saknas nästan helt i dagens planering för att förtäta stadsdelen.

I kommunens idrottspolitiska program beskrivs betydelsen av att säkerställa platser för aktivitet tidigt i exploateringsskedet: ”Tillgången till idrottsytor och idrottsanläggningar är avgörande för ett levande idrottsliv. I samband med att staden växer behöver vi tidigt i planeringsprocesserna tänka på och lyfta fram behovet av att spara ytor för utomhusidrottande och för inomhusanläggningar” (Sundbybergs stad 2017, s. 7). I försäljningen av centrumområdet tog kommunen fram ett kvalitetsprogram. Ett av kraven var att de bollplaner som låg intill skolan skulle finnas kvar inom utvecklingsområdet. Bollplanerna kunde dock omlokaliseras (Sundbybergs stad 2016a, s. 9). I förslaget från Balder som granskats för detta arbete, visas den nya bebyggelsestrukturen utan att bollplanerna finns med. Undantaget är en mindre basketplan som ligger i anslutning till äldreboendet. Istället föreslås platser för aktivitet placeras norr om Rissneleden. Det finns en risk att de platser som anses ha ett viktigt sammanhang i stadsdelen används för handel och bostäder och att platser för aktivitet hamnar längre från bostäderna. Här finns en stor skillnad mellan planeringen idag, och planeringen under 60-talet. I planeringen under 60-talet försökte man skapa sammanhang mellan kvarter och aktivitetsytor. I dagens planering finns inga riktlinjer eller bestämmelser som säkerställer att platser för fysisk aktivitet får ett sammanhang i

förhållande till bostadsområden i stadsdelen. Här finns det ett behov av att studera vad som faktiskt händer med specifika platser vid exploatering. En viktig fråga att ställa sig är hur det som skrivs i dokumenten kommer att materialiseras i detaljplanerna.

Förutsättningar för barn och äldre

Barn och pensionärer beskrivs som prioriterade grupper i kommunens idrottspolitiska program (Sundbybergs stad 2017). Vilka åtgärder som kommunen ska arbeta med för att skapa stödjande miljöer för dessa grupper nämns som sagt inte i programmet. I de dokument som granskats är det enbart barnkonsekvensanalyserna som visar vilka ställningstaganden som gjorts med hänsyn till barn och den byggda miljön. I litteraturöversikten presenteras faktorer i den byggda miljön som är extra viktiga att tänka på för dessa grupper. Jag kommer därför att börja med att upprepa vad forskningen visar när det gäller planering för dessa grupper. Därefter kommer jag att jämföra det med utbudet i Hallonbergen.

Miljöer för äldre

För många äldre är promenader den vanligaste formen för fysisk aktivitet (Bergman Stamplewski 2008). Andra faktorer att ta hänsyn till i planeringen för denna grupp är att utforma platser med hänsyn till äldres nedsatta rörlighet. Här är det trappor, bristen på sittplatser, branta lutningar och stora nivåskillnader som gör det svårt för äldre att röra sig (ibid.). Utformningen i stadsdelen med många gångvägar och sittplatser i anslutning till vägarna skapar goda förutsättningar för fysisk aktivitet för äldre. Det som saknas är räcken att stödja sig på, och så kallade mjuka värden som planteringar och parkmiljöer samt aktiviteter anpassade för äldre. De värden som är hotade i stadsdelen med avseende på miljöer för den äldre befolkningen, är att många plana och därmed tillgängliga ytor tas i anspråk av ny bebyggelse. I synnerhet är det i området kring äldreboendet Lötsjögården som en stor del av den nya bebyggelsen kommer att upplåtas. I Balders förslag finns planer på att skapa nya aktivitetsytor i inom detta område, möjligheten finns att skapa nya målpunkter för äldre när dessa planer genomförs.

Miljöer för barn

Behoven för barn med hänsyn till fysisk aktivitet skiljer sig från de äldres behov. För barn är miljöer som påverkar utvecklingen av den motoriska förmåga viktig. Här är det bland annat naturmiljöer och platser med varierad topografi som ses som fördelaktiga för barns utveckling (Fjærtøft 2004). Från litteraturöversikten framgår det att barns lek är mer energisk utomhus, vilket bidrar till en ökad aktivitet (Fjærtøft 2004). Att sammankoppla aktiviteter med varandra och kombinera platser för lugna aktiviteter med platser för högre aktivitet har visat sig ha betydelse i utformningen av platser för lek (Refsauge m.fl. 2013). Något som är extra viktigt just när det gäller miljöer för barn är trafiksäkerhetsfrågor. Detta påverkar möjligheten för barn att röra sig fritt inom ett område, utan att utsättas för risker från motorfordon (Faskunger m.fl. 2007).

De värden som är mest hotade av förtätningen av Hallonbergen, med avseende på barns miljöer, är den minskade tillgången till ytor för aktivitet och begränsning av rörligheten inom stadsdelen (se figur 30-31). Ett av de områden där ytor för aktivitet försvinner är skolområdet. Eftersom barn spenderar en stor del av sin dag i skolan och aktivitet i anslutning till skolan ofta leds av lärare eller annan personal (Jansson & Andersson 2018), är skolan en viktig plats för fysisk aktivitet (Pagels m.fl. 2014). Det är viktigt att fråga sig hur minskade aktivitetsytor i anslutning till skolan påverkar målet om en jämlik hälsa. För att uppnå målet om 60 minuters fysisk aktivitet per dag, ställs krav på att barnen får möjlighet att utöva aktiviteter på en annan plats under skoldagen, eller under sin fritid. De få gångerna som jag besökt stadsdelen har bollplanen vid skolan alltid använts. Vid ett besök pratar jag med några tjejer som spelar fotboll på planen intill skolan (figur 27). De berättar att de inte bor i Hallonbergen men går i skolan där och brukar använda bollplanen efter lektionstid. Flyttas bollplanen längre från skolan och det sammanhang den har där, finns det en risk att denna typ av aktiviteter blir mindre förekommande.

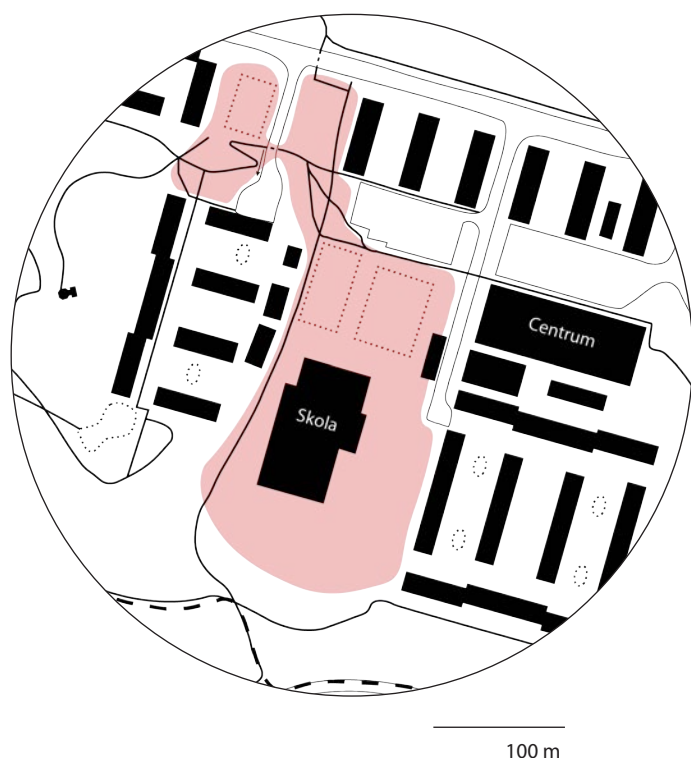
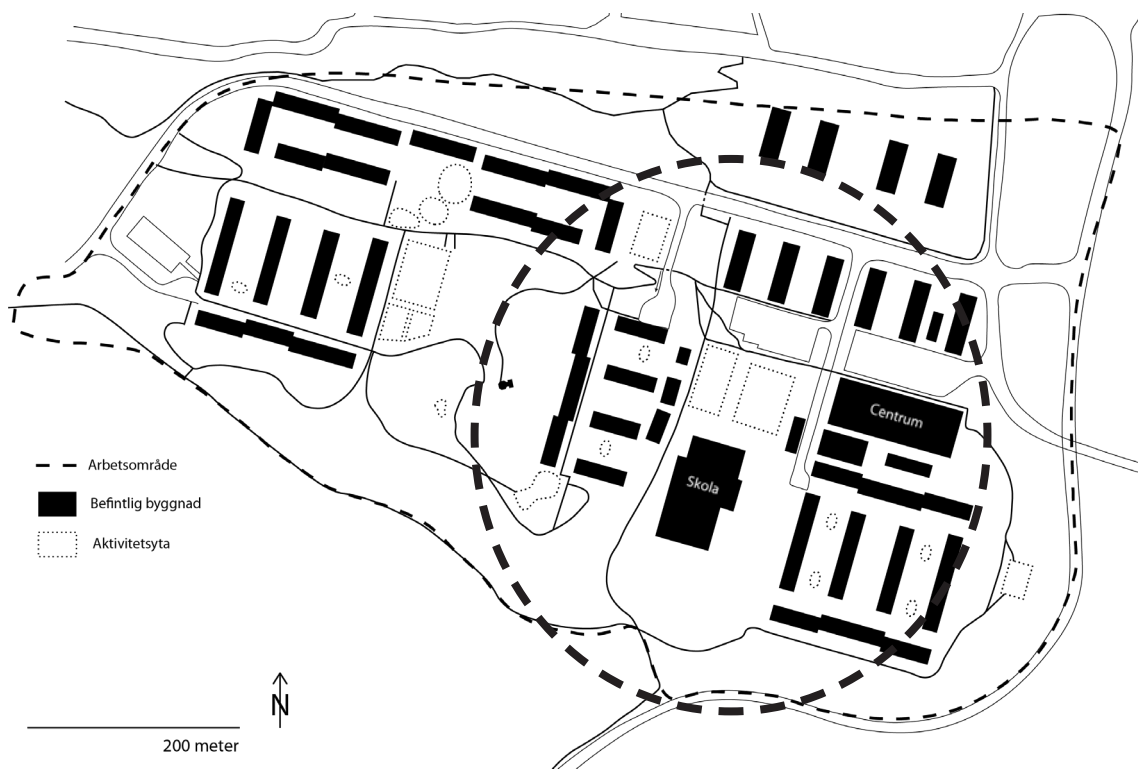

Figur 27: fotbollsplanen i anslutning till skolan har ett viktigt sammanhang i stadsdelen idag, närheten till skola och centrum gör att det är tryggt och enkelt att ta sig dit.

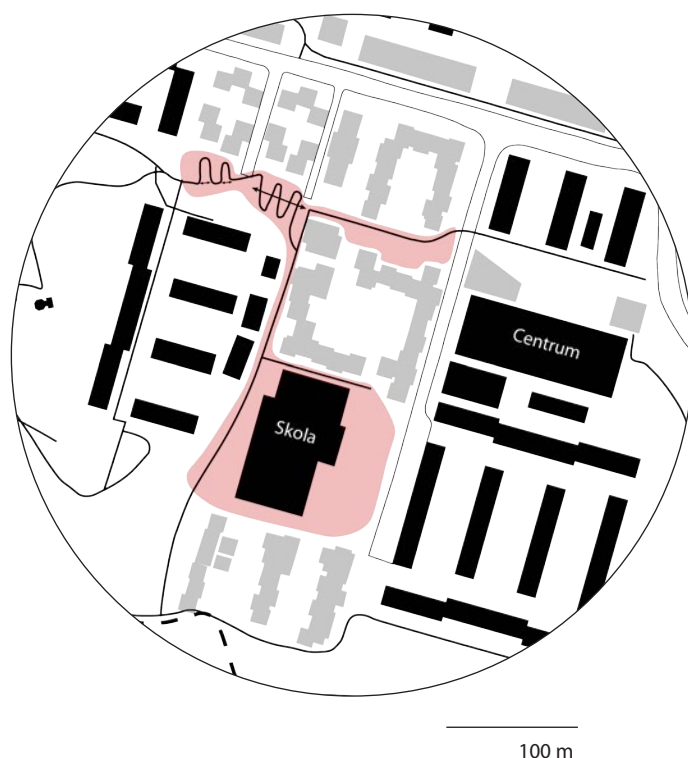

Figur 28: De hårdgjorda ytorna på bostadsgården i kvarteret Vandraren är fria från biltrafik och kan därför användas för att åka sparkcykel och cykel

Figur 29: Illustrationen visar det område kring centrum som ska förtätas. I figur 30-31 nedan visas utsnitt av området som i planen är markerad med en cirkel. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

Figur 30: Området i östra Hallonbergen som det ser ut idag. Den rosa markeringen visar de sammanhängande ytorna som är separerade från biltrafik. Friyta inom bostadsgårdar ingår inte i planen. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24

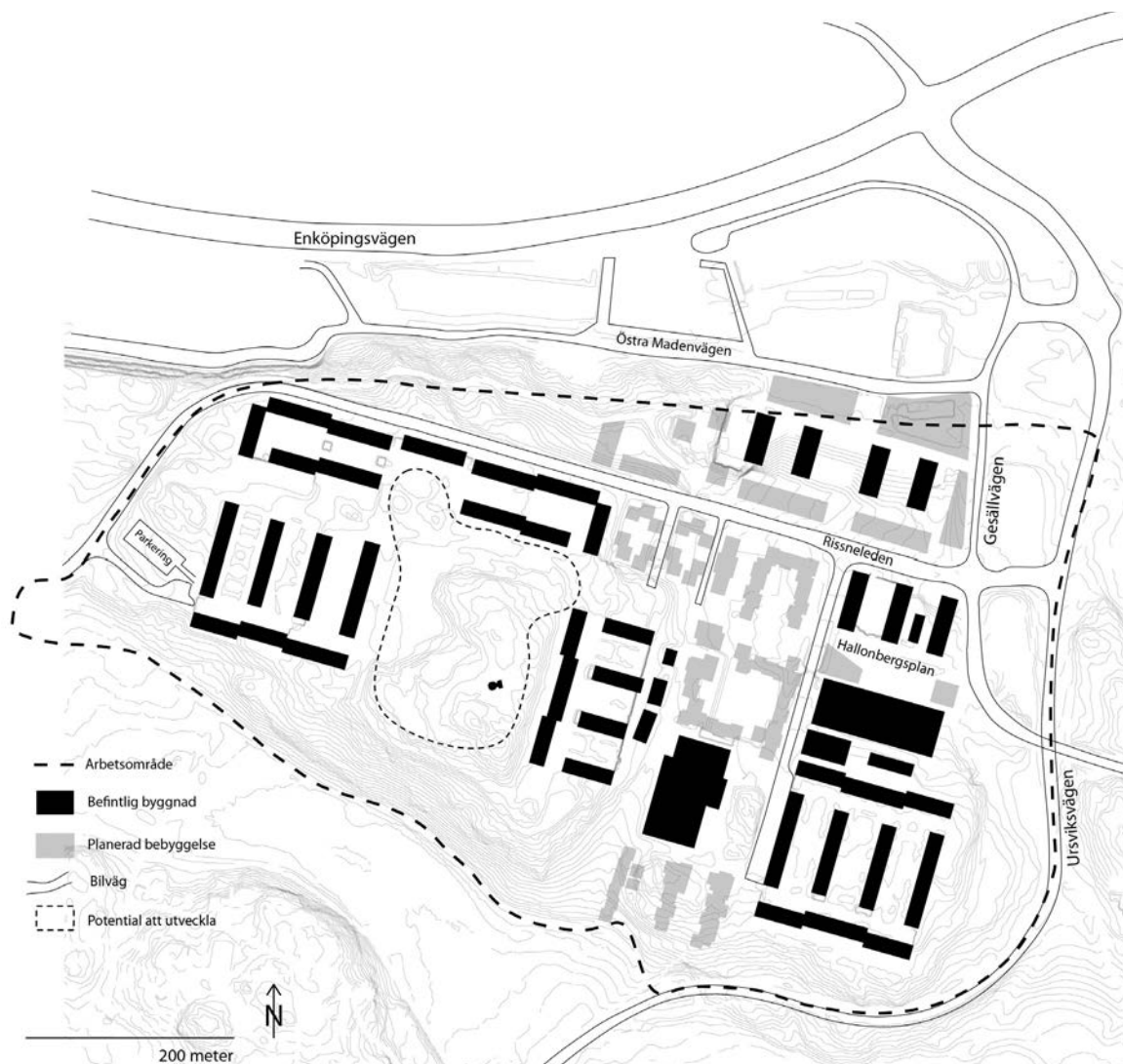

Figur 31: Området i östra Hallonbergen enligt planerade förändringar. Den rosa markeringen visar de sammanhängande ytorna som är separerade från biltrafik. Jämfört med figur 30 är friytorna till stor del koncentrerade till stråken. Friyta inom bostadsgårdar ingår inte i planen. Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24 samt följande planer: Balder 2017, Sundbybergs stad 2018b, Sundbybergs stad 2016b, Sundbybergs stad 2016c, Sundbybergs stad 2015

För de västra delarna av Hallonbergen har fortfarande inga detaljplaner gjorts. Det finns potential att utveckla lekmiljöerna i dessa områden, genom att ta tillvara på befintliga kvaliteter hos naturmark, topografiska skillnader och de öppna ytorna. I anslutning till kvarteret Skidåkaren och Toppstugeparken finns idag en lekplats och bollplan. Inom detta område finns både tillgängliga ytor och mer utmanande där topografin kan utnyttjas i utformningen. Här skulle en större sammanhängande parkmiljö kunna utvecklas (figur 32). Ytor för olika typer av lek skulle kunna integreras med naturmark för att tillgodose behovet av fysisk aktivitet för flera åldersgrupper, inte bara för barn.

Både planeringen under miljonprogrammet och dagens planering visar att kunskapsläget kring barns utemiljöer inte används tillräckligt, bland annat när det gäller utformning av lekplatser. Många av de lekplatser som finns i området idag är ofta begränsade till en avgränsad plats och till enstaka lekar. Trots att lekplatser i stadsdelen har rustats upp, har dessa upprustningar många gånger inneburit att en lekutrustning ersatts med en annan, liknande lekutrustning. Detta betyder att man i utformningen inte använder sig av landskapets egenskaper och kvaliteter, trots att studier av barns lek visat att det finns många fördelar med att göra det. Som dokumenten visat fanns det kunskap om hur barn lekte, även när man planerade miljonprogrammet.

Figur 32: Området mellan kvartererna där Toppstugeparken ligger, innehåller både naturmark och plana ytor och har potential att utvecklas för att skapa nya platser för aktivitet i stadsdelen.

Underlag: Grundkarta ©Sundbybergs stad 2020.03.24 samt följande planer: Balder 2017, Sundbybergs stad 2018b, Sundbybergs stad 2016b, Sundbybergs stad 2016c, Sundbybergs stad 2015

Figur 33: Istället för att omforma lekmiljöerna och göra de mer stimulerande och användbara för flera grupper byts lekutrustningar oftast ut när de är för slitna mot en likvärdig utrustning

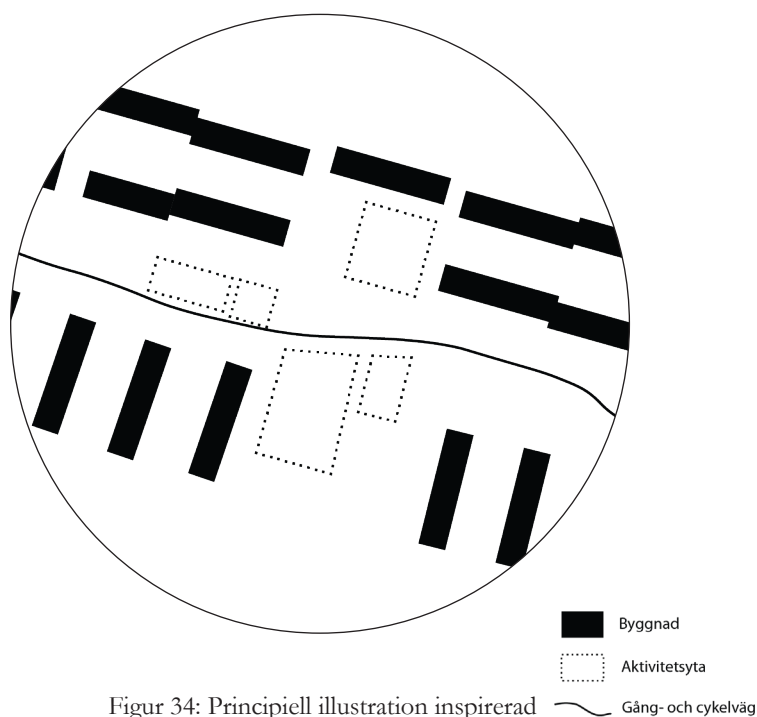
Skillnaden är att planeringen under 60-talet utgick från att barn skulle röra sig över hela området, eftersom man ansåg att deras rörelsemönster inte anpassade sig till platsers utformning. I dagens planering delas stadsdelen upp i olika områden och barnens lekområde avgränsas i större utsträckning till specifika platser. Värdet av de sammanhängande ytor som ett sätt att skapa rörelsefrihet inom stadsdelen riskerar att gå förlorad, när dagens diskurs beskriver dessa ytor som ödsliga eller som en orsak till stadsdelens utglesning. Detta kan resultera i att ytornas sammankopplande funktion begränsas av ny bebyggelse, utan hänsyn till hur barn rör sig. Den förändrade synen på gatan som en plats för möten och aktivitet där det inom vissa områden även ska finnas plats för bilar, kan utgöra ett hot mot befintliga värden inom stadsdelen. Planeringen på att sänka befintliga gator inom stadsdelen och göra om gångvägar till gåfartsgator kommer förmodligen både ha positiva och negativa effekter. Omformningen av gatumiljöer behöver göras med en gestaltning där avgränsning mellan friyta och köryta är tydlig och säker. För barns lekmiljö utgör biltrafik inom området ett hot som kan skapa en större otrygghet, i synnerhet hos föräldrar till yngre barn. Avslutningsvis kommer jag att titta närmare på gatan som plats, ett av de idealen som är ledande i dagens diskurs.

Vägen som plats

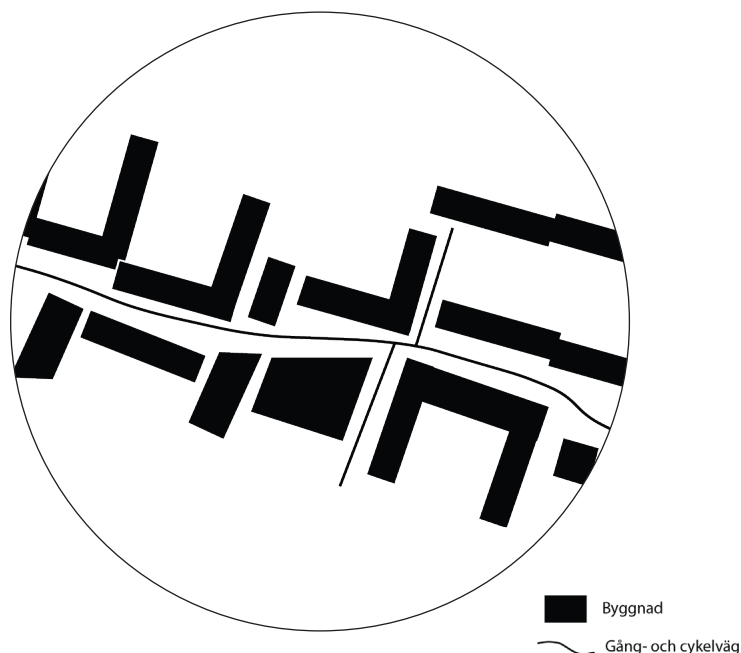
Målet med att förändra utformningen kring bilvägar och gångstråk i stadsdelen, är enligt kommunen att skapa ett mer levande stadsum och på så vis öka den upplevda tryggheten genom social kontroll. Ett sätt att göra det på är genom att vända bebyggelsen mot gatan. Under 60-talet vände sig husen istället mot gården och bort från biltrafiken. En av anledningarna till att man idag vänder bostäderna mot gatan, är att man sedan 60-talet insett att gatorna kan upplevas som otrygga. Konsekvenserna av bebyggelse som vände sig mot gården var bland annat att bilvägar och gångstråk på många ställen inte syntes från husen. Även gångtunnlar som användes för att skapa en effektiv trafikseparering gjorde sikten över gångvägarna sämre. I den förtätade stadsdelen kommer delar av de matargator som idag ligger upphöjda att sänkas och gångtunnlar kommer därmed att tas bort. Detta kan förbättra den upplevda tryggheten i stadsdelen. En av konsekvenserna är att övergångar blir mindre säkra för oskyddade trafikanter när vägarna sänks. Förslaget med en tätare bebyggelsestruktur skapar nya rumsligheter och upplevelser längs bilvägar samt gång- och cykelvägar. Det är oklart om en tätare stadsstruktur faktiskt kommer att öka tryggheten, då upplevd trygghet är individuell och kan bero på många olika faktorer.

I den fördjupade översiktsplanen pekas gatan ut som en plats för möten och spännande upplevelser (Sundbybergs stad 2005). Både dagens planering och planeringen i slutet av 60-talet hade som mål att skapa liv och rörelse längs gångstråken. Synen på vad som skapar liv och rörelse skiljer sig dock åt. I båda fallen handlar det om en syn där människors aktivitet ska skapa liv och rörelse. För att skapa liv längs gångstråken i slutet av 60-talet placerades bollplaner, lekplatser och andra platser för aktivitet intill gångvägarna (se figur 34). I beskrivningar från början av 2000-talet är det med hjälp av kompletteringsbebyggelse där koncentrationen av ”verksamheter och händelser” ska öka aktiviteten längs gångvägarna (Sundbybergs stad 2005, s. 11). Här har vi ett exempel på materialiserade diskurser där paradigmskiftet innebär att man idag försöker lösa problem på ett annat sätt än man gjorde under 60-talet. I dagens paradigm leder synsättet på en tät bebyggelsestruktur som ett sätt att skapa aktivitet, till att ytor för aktivitet samtidigt minskar (figur 31, 35).

En viktig fråga att ställa sig är vad som kommer att hända med området framöver. Om omformningen av stadsdelen fortsätter enligt dagens diskurs, där vägen fortsatt har en central roll, där den täta bebyggelsestrukturen framhålls som en lösning på problem finns en risk att många befintliga värden går förlorade. Även om vägen har en viktig funktion för transport och möten, bör vi ställa oss frågan om vilka funktioner vi vill att våra stadsdelar ska ha i framtiden. Är det nödvändigt att dessa ska ta plats på vägen? Det är viktigt att undersöka vilka effekter visionen om en tät bebyggelsestruktur har på livet och livsstilen i stadsdelen. Att skriva om risker med minskade ytor för aktivitet och se problem som det kan medföra kan vara ett första steg i att börja planera för hur kommunen kan arbeta vidare med dessa frågor i framtiden.

Figur 34: Principiell illustration inspirerad av Hallonbergens bebyggelsestruktur från 60-talet, där aktivitetsytor placerades intill gång- och cykelvägar och öppna ytor skapades kring bostäderna.

Figur 35: Principiell illustration inspirerad av dagens ideal där en tät bebyggelsestruktur intill gång- och cykelstråk förespråkas.

Figur 36: Illustrationen visar ett exempel på hur det kan komma att se ut längs gångstråket i den förtätade stadsdelen när den nya bebyggelsen är på plats. Enligt planerna ska ny bebyggelse placeras intill gångstråken, både för att öka tryggheten och för att skapa mer aktivitet. Illustrationen visar en av de större ytorna som kan skapas i anslutning till centrumområdet längs det stråk där kraftledningen en gång gick (jämför med figur 7). Längs stråket finns utrymme för umgänge, en mindre bollplan och ytor för aktiv transport. Det kommer däremot att bli svårt för skolklasser eller andra stora grupper att använda platsen för gemensamma aktiviteter om stråket samtidigt ska användas för aktiv transport.

Under modernismen var idealet att gröna ytor skulle omge bostäder och aktivitetsytor i stadsdelen. Idealet under 2000-talet har istället varit att skapa torg, gator och stråk i anslutning till husen, ideal som utgår från den historiska staden. I dessa ideal inkluderas sällan större parkytor eller utmanande platser för lek och aktivitet. Risken är att man skapar platser som enbart kan användas för specifika aktiviteter. Att utmana dessa ideal och hitta nya sätt att utforma platserna på, kommer att vara viktigt för att skapa en mer flexibel användning av de offentliga miljöerna i stadsdelen framöver.

KAPITEL 5

DISKUSSION

Slutsatser

Syftet med arbetet var att ta reda på vilka ideal och perspektiv som har styrt planeringen av Hallonbergen de senaste femtio åren, med avseende på fysisk aktivitet. Fokus har legat på planeringen under 60- och 70-talet samt planeringen från 2000-talet fram till idag. Vidare var syftet att förstå hur idealen materialiserats i den byggda miljön samt hur den byggda miljön i sin tur påverkar möjligheten till fysisk aktivitet i stadsdelen. Dessutom skulle arbetet ge insyn i konflikter som kan uppkomma mellan olika perspektiv i förtätningsprocesser.

Arbetet synliggör hur diskursen som styrt planeringen förändrats under de senaste femtio åren. Detta syns i det förändrade synsättet på stadsdelens friytor, på gatans roll och på förändringar av bebyggelsestrukturens mönster. Texterna som granskats visar också att det finns en skillnad mellan hur planeringen för fysisk aktivitet ser ut idag jämfört med hur den såg ut när stadsdelen ursprungligen planerades.

Genom den historiska studien har det framkommit att stadsdelen ursprungligen planerades som ett föredöme för andra stadsdelar när det gäller fritidsaktiviteter. Många insatser gjordes för att skapa ett närliggande utbud med platser för aktivitet inom stadsdelen. Dokument som granskats visar hur organisering av aktivitet genom olika föreningar och klubbar, samt genom bemannade lekplatser var en del av planeringen. Utbudet i stadsdelen skulle tillgodose behovet av fritidsaktiviteter för olika åldersgrupper, men främst för barnfamiljer. Idag är planeringen inriktad på att skapa förutsättningar för aktiv transport och säkerställa bevarandet av större grönområden inom kommunen, bland annat för rekreation. Resultatet av planeringen idag, är att det närliggande utbudet får mindre uppmärksamhet. Detta sker samtidigt som man inom stadsdelen vill skapa en tätare bebyggelsestruktur, där ytor för aktivitet ska användas för nya bostäder.

Genom arbetet synliggörs även begränsningarna med den rationella planeringen, huvudsakligen i fråga om att vara konstadeffektiv och samtidigt

skapa utemiljöer av hög kvalitet. Därtill kommer problematiken i att formge en plats med avsikten att skapa aktiviteter avsedda för specifika åldersgrupper och vad som händer med dessa platser när demografin förändras.

I beskrivningen av målsättningar för att förtäta stadsdelen, framkommer att dagens diskurs beskriver stadsdelens friytor som en orsak till utglesning och isolering. Detta kontrasterar till de uttalade målen med den ursprungliga planeringen på 60 - talet. Vid tillkomsten av Hallonbergen var friytorna tänkta att skapa utrymme mellan husen, bland annat för att möjliggöra för rörelse och aktivitet i stadsdelen. Detta visar på hur paradigmskiftet som inträffade efter att stadsdelen byggdes, har lett till nya synsätt och hur dessa kan orsaka konflikter mellan olika intressen. Konflikten handlar i synnerhet om kraftigt minskade ytor för aktivitet, till förmån för en ny tät bebyggelsestruktur. I dagens planering har platser för aktivitet en underordnad roll när stadsdelen förtätas. Planeringen riskerar framförallt att drabba de grupper som är mest beroende av sin närmiljö.

Diskussion

Diskussionen inleds med att diskuteras de teorier och metoder som använts i arbetet. Därefter kommer jag att diskutera fallet i sig och reflektera över arbetets betydelse, vilka lärdomar arbetet kan bidra med samt vilka frågor som kan undersökas vidare.

Teori och metoddiskussion

Teorierna om materialiserade diskurser och paradigm har varit användbara för att analysera textmaterial och muntliga källor. Teorin om diskurser har varit ett användbart redskap för att identifiera de ideal som lyfts fram i texterna. Detta har gjort det möjligt att uppfylla syftet för uppsatsen och svara på frågeställningen om vilka ideal som legat bakom planeringen av stadsdelen. Det har också hjälpt mig att se vad som utelämnats från diskursen och undersöka vilka förändringar som skett i beskrivningar av stadsdelen från 60-talet fram till idag.

Teorin om paradigm har varit till hjälp som en förklaring till varför ensidiga synsätt uppkommer och för att identifiera skillnaderna mellan dagens paradigm och det paradigm som rådde under 60- och 70-talet. I detta sammanhang har den historiska studien varit värdefull, eftersom jag därigenom fått möjlighet att undersöka hur stora skillnader det faktiskt handlar om, när det gäller planeringen för fysisk aktivitet. Förklaringen kring hur kunskap ofta går förlorad i paradigmskiftet (Olsen 2003), har varit användbar i förståelsen för varför misstag görs om.

Att använda sig av planeringsdokument från kommunen har varit viktigt för att kunna svara på frågeställningarna om hur kommunen planerade för fysisk aktivitet när stadsdelen byggdes, vilka mål som varit styrande i förtätningen av stadsdelen samt hur kommunen vill skapa förutsättningar för fysisk aktivitet i den förtätade stadsdelen. Resultatet av denna metod har påverkats av det material som jag har fått tillgång till. Metoden påverkas även av den som granskar dokumenten, vilket påverkar resultatet. Även samtalen med Leif Sandahl har betydelse för resultatet. I detta sammanhang är det viktigt att fråga sig hur synen på projektet förändrats med tiden, även för de som var involverade i projektet.

Bristen med metoden är att dokumenten inte visar vad som händer på plats i stadsdelen. Därför har rumsliga analyser använts som komplement till granskningen av dokument. Genom dessa analyser har stadsdelens bebyggelsestruktur undersökts och jämförelser har gjorts mellan den befintliga strukturen och den planerade. Resultatet som visas i planerna kan ge oss en idé om hur den nya bebyggelsestrukturen kommer att se ut. Däremot är det svårt att göra närmare undersökningar av hur stadsdelen kommer att se ut i framtiden, då det ännu inte finns detaljplaner för alla områden. Därför är det viktigt att se planerna som ett underlag för diskussioner om framtidens bebyggelsestruktur snarare än representationer av en framtida verklighet.

Att undersöka planering för fysisk aktivitet, har varit en utmaning då fysisk aktivitet kan utföras i många olika former på olika platser. Det är

inte enbart de bollplaner och lekplatser som är utmarkerade i planerna som kan användas för fysisk aktivitet. En del av syftet var att få förståelsen för faktorer i den byggda miljön som påverkar hur fysiskt aktiva människor är. Begränsningen med de metoder som använts, är att de boendes användning och upplevelse av stadsdelen för fysisk aktivitet inte har undersökts närmare. Att detta inte har gjorts, beror på att tidsramen för arbetet inte har gjort det möjligt. På så vis begränsas arbetet till jämförelser av stadsdelen utifrån den litteraturöversikt som presenteras i kapitel ett, samt kommunens beskrivningar och planer över stadsdelen.

Diskussion om fallet

Hallonbergen valdes ursprungligen som fall på grund av de planer som fanns på att förtäta stadsdelen. Eftersom stadsdelen tillhör miljonprogrammet och representerar de byggnadsideal som var rådande under slutet av 60-talet, har arbetet gett mig kunskap om hur planeringen såg ut under denna period. Bland annat genom att läsa de byggnadsnormer från den Kungliga bostadsstyrelsen som styrde planeringen.

Något som jag däremot inte visste när jag valde att arbeta med just Hallonbergen, var att det gjordes ambitiösa satsningar just på fritidsaktiviteter i planeringen av stadsdelen. Detta påverkade mitt val att arbeta med frågor kring planering för fysisk aktivitet, framför andra effekter av förtätningen. Att stadsdelen planerades som ett föredöme för andra stadsdelar när det gäller just fritidsaktivitet har gjort att det funnits tillgång till mycket material om just detta. Stadsdelens läge i Stockholmsregionen innebär dessutom att det finns ett högt tryck på mark där stadsdelen ligger. Hade jag istället valt att undersöka förtätningen av en stadsdel längre ifrån de centrala delarna av Stockholm stad hade jag förmodligen sett andra effekter av förtätningen och fått ett annat resultat.

Resultatet av studien går i linje med andra studier som visar att planeringen idag inte tar tillräckligt med hänsyn till barns behov, där resultatet är att utrymmen för barn krymper i städerna. Jag har däremot inte hört om studier som belyser vikten av att planera utemiljöerna med hänsyn till en

förväntad ökning av den äldre befolkningen. Det diskuteras inom politiken och i planeringen av bostäder för äldre, men jag upplever inte att det är något som får särskilt stor uppmärksamhet inom landskapsarkitekturen. Detta kan möjligtvis bero på att det är svårare att generalisera vilka behov ”äldre” har då förutsättningarna ser väldigt olika ut mellan olika individer i denna grupp. Detta visar än mer på behovet av att skapa platser med större flexibilitet som kan användas på olika sätt av olika grupper och individer. Nya byggnormer för att säkerställa att en viss andel friyta ska finnas i anslutning till bostäder och skola kan vara ett sätt att skapa mer utrymme för aktivitet, men jag tror också att det är viktigt att vi som jobbar med planering och gestaltning blir mer medvetna om hur olika miljöer används och vågar satsa på att skapa platser som tillåter en mer flexibel användning.

Avslutande reflektion

Det finns en syn på miljonprogrammets miljöer som ofärdiga och otillräckliga. Detta kan enligt Mack (2019) leda till en ängslighet bland planerare och landskapsarkitekter som arbetar med dessa områden. Istället för att avfärda det man gjorde under miljonprogrammet, kan vi dra lärdomar av denna period när det handlar om planering för fysisk aktivitet. Att förstå mer om synsätt och förutsättningar som fanns när miljonprogrammet genomfördes, kan hjälpa oss att förstå resultatet. Exempelvis visar arbetet att dos-respons förhållandet är komplext. Även om kvantitet är en viktig faktor i skapandet av plats för fysisk aktivitet, så behövs andra resurser och kunskaper för att planera för fysisk aktivitet. Det finns därför anledning att uppmärksamma hur planeringen i Hallonbergen främst handlade om att tillgodose behov, snarare än att lägga resurser på utformningen.

Arbetet visar att det saknas kunskap om hur stadsdelen används för fysisk aktivitet idag, något som är intressant i sammanhanget, eftersom stadsdelen planerades som ett föredöme med genomtänkta lösningar för fritidsaktivitet för alla åldersgrupper. I många av de dokument som legat till grund för planeringen under 2000-talet lyfts ett

citat av Olof Palme fram. Enligt citatet ska han ha sagt att Hallonbergen är den bästa boendemiljön i Sverige. Som arbetet visar handlade det inte bara om lägenheterna utan även om utbudet i stadsdelen. Att kommunen hade som ambition att göra Hallonbergen till en av de bäst fritidsplanerade stadsdelarna i Sverige, där serviceutbudet var en bidragande orsak till att Palme uttalade sig som han gjorde om stadsdelen, har kommunen valt att bortse ifrån i dessa dokument. Den rapport som gjordes i början av 80-talet är den sista av de dokument som granskats som beskriver utbudet av aktivitetsytor i stadsdelen. Trots att så ambitiösa satsningar gjordes i planeringen av stadsdelen är det oklart om och hur den minskade användningen av aktivitetsytor i stadsdelen följts upp.

Dokumentet som granskats visar hur texter om planerade förändringar under den tidsperiod som studerats har gått från konkreta beskrivningar av innehåll och användning, till att använda vaga formuleringar där varken innehåll eller användning av stadsdelen preciseras. De ideal som styr den pågående förtätningen av Hallonbergen utgår inte från förutsättningar för fysisk aktivitet. Att lyfta fram nackdelarna med förtätning kan ge en bättre helhetsbild och bidra till att skapa nya lösningar där hänsyn tas till befintliga värden. I det material som granskats för arbetet har målkonflikter lyfts i några dokument. Jag har dock inte stött på någon form för oro för att ny bebyggelse på friytorna kan leda till konsekvenser för användning av stadsdelen. Konsekvenserna av att bollplaner försvinner verkar snarare handla om att det kan väcka missnöje. Inte om att det kan få konsekvenser för folkhälsa, rörelsefrihet, eller det sociala livet i stadsdelen.

I dokument från 60- och 70-talet framhålls betydelsen av samhällets roll för att ge människor en värdefull fritid. Begreppet service används för allt från fritidsutbud till barnstuga och handel. Idag handlar planeringen om att tillgodose behovet av trygghet, säkerhet och kommersiell service. Medan dokumenten från 60- och 70-talet innehåller beskrivningar av funktioner i stadsdelen och vilka behov de ska fylla, innehåller dokumenten från 2000-talet beskrivningar om miljöerna och upplevelsen av att vistas i dem. Detta tyder på en förändrad syn på människan, på samhällets roll och på vad stadsdelen ska erbjuda de boende idag jämfört med på 60-talet.

Närmiljöns betydelse som plats för fysisk aktivitet, social samvaro m.m. har varit extra aktuell denna vår på grund av covid-19 pandemin. Med restriktioner som uppmanat till ett begränsat resande för att minska smittspridning, har många människor begränsats till sina bostadsområden för utevistelse under dagen. Risken för smittspridning inomhus har gjort att många tränat utomhus istället för på gym och andra anläggningar. Pandemin har på flera sätt riktat uppmärksamhet på värdet av utrymmen mellan husen. En pandemi är kanske inte det vanligaste problemet vi kommer att möta framöver, detta undantagstillstånd kommer att gå över. Men vikten av närmiljöns betydelse är svår att bortse ifrån, att den använts extra mycket just denna vår och sommar kommer förhoppningsvis också göra avtryck i vilka krav som ställs på att den ska möjliggöra för olika aktiviteter även i framtiden.

Med tanke på dagens politiska mål för hållbar utveckling och minskad klimatpåverkan, finns det goda skäl att föra en diskussion kring vilka funktioner vi vill att våra stadsdelar ska ha framöver. Det finns därför anledning att ifrågasätta om det är en tät stadsstruktur med butiker i bottenvåningen och ett nytt shoppingcentrum som kommer att bidra till bättre folkhälsa och en mer hållbar livsstil. Planering för att öka fysisk aktivitet i våra stadsdelar kan vara en del i det arbetet.

Vidare arbete

För att lära sig mer om fysisk aktivitet och den byggda miljön skulle längre studier av stadsdelen vara värdefull. Här skulle undersökningar av hur stadsdelen används för fysisk aktivitet idag kunna göras och sedan jämföras med fysisk aktivitet i den förtätade stadsdelen. Här skulle undersökningar kunna göras med fokus på hur utrymmen i stadsdelen används. Studier för att förstå mer om hur området kring skolan används skulle också kunna vara något att studera vidare. Detta skulle kunna användas som underlag, för att planera hur förändringen av området också skulle kunna möjliggöra platser för aktivitet hos elever.

Något annat att undersöka är hur kommunen kan arbeta med att hämta information från de boende

som ger ett mer tillförlitligt resultat med hänsyn till representation och relevans.

Vidare arbete skulle också vara att undersöka hur mer konkreta planeringsunderlag för fysisk aktivitet skulle kunna se ut och vilken information de skulle kunna innehålla.

Temporär användning av platser skulle också kunna vara ett sätt att undersöka vad som fungerar på en plats och inte. Detta kan innebära att skapa nya platser redan i samband med förtätningen och på så vis introducera aktiviteter i stadsdelen tidigt i förtätningsprocessen, för att succesivt förändra beteenden och introducera nya platser för aktivitet.

Referenser

Balder. (u.å.). *Projekt Hallonbergen*.

Balder. (2017). *Projekt Hallonbergen*

Balfour, J.L. (2002). Neighborhood Environment and Loss of Physical Function in Older Adults: Evidence from the Alameda County Study. *American Journal of Epidemiology*, 155 (6), ss. 507–515. <https://doi.org/10.1093/aje/155.6.507>

Berg, K. (1999). Det stora bostadsbyggandet-bakgrund och förutsättningar. I Hall, T (Red.) *Rekordården- En epok i svenskt bostadsbyggande*. Karlskrona: Boverket, ss. 24–29.

Bergman Stamblewski, A. (2008). *Äldres miljöer för fysisk aktivitet- samhällsplanering för ökad fysisk aktivitet och ett hälsosamt åldrande*. Östersund: Statens folkhälsoinstitut

Boverket (2019). *Fördjupad utvärdering av God Bebyggd Miljö 2019*. Boverket

Boverket (2013). *Planera för rörelse! - en vägledning om byggd miljö som stimulerar till fysisk aktivitet i vardagen*. Boverket

Cullen, G. (1961). *The concise townscape*. Routledge.

Faskunger, J. (2013). *Fysisk aktivitet och folkhälsa*. Lund: Studentlitteratur

Faskunger, Johan & Faskunger, Johan (2007). *Den byggda miljöns påverkan på fysisk aktivitet: en kunskapssammanställning för regeringsuppdraget "Byggd miljö och fysisk aktivitet"*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut

Faskunger, Johan. (2013). *Fysisk aktivitet och folkhälsa*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Fejes, Andreas & Thornberg, Robert (red.). (2019). *Handbok i kvalitativ analys*. 3 uppl., Stockholm: Liber

Fjørtoft, I. (2004). Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments on Children's Play and Motor Development. *Children, Youth and Environments*, 14 (2), ss. 21–44.

Folkhälsomyndigheten (2016). *Om folkhälsomyndigheten*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/om-folkhalsomyndigheten/> [2020.04.12]

Folkhälsomyndigheten (2020). *Folkhälsopolitiska mål*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/folkhalsoarbete/folkhalsopolitikens-mal/> [2020.03.29]

Hellspång, L., Ledin, P. (1997). *Vägar genom texten : handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur

Jansson, M., Andersson, C. (2018). *Lekplatser kvalitet : verktyg för värdering och utveckling*. Movium, Alnarp.

Johansson, B. (red.). (2012). *Miljonprogrammet - utveckla eller avveckla?* Stockholm: Forskningsrådet Formas

Jørgensen, I., 2003. Værdier i landskabet. I Olsen, Ib Asger (red.) *Landskab og landskabsarkitektur: en antologi om tidens tanker*. 1. udgave. Frederiksberg: Biofolia, ss. 49–72.

Khoshkar, S., Balfors, B., Wärnbäck, A. (2018). Planning for green qualities in the densification of suburban Stockholm – opportunities and challenges. *Journal of Environmental Planning and Management* 61 (14), ss. 2613–2635. <https://doi.org/10.1080/09640568.2017.1406342>

Kommittén för barns utemiljö (1970). *Barns utemiljö: betänkande*. Stockholm: [Hæggström]

Koohsari, M.J., Badland, H., Giles-Corti, B. (2013). (Re)Designing the built environment to support physical activity: Bringing public health back into urban design and planning. *Cities* 35, ss. 294–298. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2013.07.001>

- Koohsari, M.J., Mavoa, S., Villanueva, K., Sugiyama, T., Badland, H., Kaczynski, A.T., Owen, N., Giles-Corti, B. (2015). Public open space, physical activity, urban design and public health: Concepts, methods and research agenda. *Health Place* 33, ss. 75–82. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.02.009>
- Kristensson, E. (2003). *Rymlighetens betydelse: en undersökning av rymlighet i bostadsgårdens kontext*. Diss. Lund : Univ., 2003
- Kristensson, E. (1994). *Fem förbättrade gårdar: en studie av 1980-talets miljöförbättringsprojekt*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning.
- Kungliga bostadsstyrelsen (1964). *God bostad idag och imorgon*. Stockholm: Kungliga bostadsstyrelsen
- Mack, J. (2019). Renovation year zero- Swedish welfare landscapes of anxiety. *Bebyggelsehistorisk Tidskr.* 76.
- Nielsen, G., Thorkenholdt, K. (2011). *Byens Bevægelsesrum. Et studie af byrumms evner til at fremme fysisk aktivitet og møde mellem mennesker*. København: Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter
- Niras (2011). *Övergripande beskrivning och analys av kulturmiljön*.
- Nyström, J., Tonell, L. (2012). *Planeringens grunder, En översikt*, 3., [utök. och uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Olsen, I.A., 2003. Paradigmer og paradigmskift, I Olsen, Ib Asger (red.) *Landskab og landskabsarkitektur: en antologi om tidens tanker*. 1. udgave. Frederiksberg: Biofolia, ss. 115–126.
- Pagels, P., Raustorp, A., De Leon, A.P., Mårtensson, F., Kylin, M., Boldemann, C. (2014). A repeated measurement study investigating the impact of school outdoor environment upon physical activity across ages and seasons in Swedish second, fifth and eighth graders. *BMC Public Health* 14, 803. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-14-803>
- Qviström, M. (2013). Searching for an open future: planning history as a means of peri-urban landscape analysis. *Journal of Environmental Planning and Management* 56 (10), ss. 1549-1569. <https://doi.org/10.1080/09640568.2012.734251>
- Rådberg, J., 1991. Funktionalismens och miljonprogrammets planeringsidéer. I Hall, T. (red.) *Perspektiv på planering: Frågeställningar och frontlinjer inom planeringshistorisk forskning*. Stockholm: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, ss. 165–194.
- Refshauge, A.D., Stigsdotter, U.K., Specht Petersen, L. (2013). Play and Behavior Characteristics in Relation to the Design of Four Danish Public Playgrounds. *Children, Youth and Environments* 23 (2), ss. 22-48. <https://doi.org/10.7721/chilyoutenvi.23.2.0022>
- Repstad, P. (2007). *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 4., [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Rudberg, E. (1999). *Mark för framtiden: kommunal översiktsplanering i Sverige under nittonhundratalet*, [Ny, omarb. utg.]. Stockholm: Bygghörsrådet
- Sallis, J., Bauman, A., Pratt, M. (1998). Environmental and policy interventions to promote physical activity. *American journal of preventive medicine* 15 (4), ss. 379–397. [https://doi.org/10.1016/S0749-3797\(98\)00076-2](https://doi.org/10.1016/S0749-3797(98)00076-2)
- SCB (2019). *Grönytor och grönområden i tätorter 2015* [Elektronisk resurs]. (2019). Stockholm: Statistiska centralbyrån 2015. Tillgänglig på Internet: http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:scb-2019-miftbr1901_pdf
- Schein, R.H. (1997). The Place of Landscape: A Conceptual Framework for Interpreting an American Scene. *Annals of the Association of American Geographers* 87 (4), ss. 660–680.
- SIB (1971). *Planering för friluftsliv*. Stockholm: Statens naturvårdsverk

- Sundbybergs kommun (1981). *Målsättningen för Sundbybergs parkverksamhet.*
- Sundbybergs stad (2018a). *Översiktsplan för Sundbyberg.* (Diarienummer KS-0443/2016)
- Sundbybergs stad (2018b). *Planbeskrivning och planbestämmelser C438* (Diarienummer KS-0452/2016)
- Sundbybergs stad (2017). *Idrottspolitiskt program för Sundbybergs stad.*
- Sundbybergs stad (2016a). *Hallonbergen kvalitetsprogram.*
- Sundbybergs stad (2016b). *Planbeskrivning och planbestämmelser C424.* (Diarienummer KS-0031/2015)
- Sundbybergs stad (2016c). *Planbestämmelser C427.* (Diarienummer DNR KS-0146/2015)
- Sundbybergs stad (2015). *Planbestämmelser C419.* (Diarienummer KS-0046/2015)
- Sundbybergs stad (2013). *Redovisning från projektet PARK LEK och PARK LEK PARLAMENTET- En utökad dialogprocess kring stadsutveckling.* (Diarienummer SMN-0933/2009)
- Sundbybergs stad (2011). *Grönplan.*
- Sundbybergs stad, 2010. *Översiktsplan 2010.*
- Sundbybergs stad, 2005. *Antagande av fördjupad översiktsplan för delen Rissne, Hallonbergen och Ör.* (Diarienummer 324/2000-212)
- Sundbybergs stad, 2002. *Sammanfattande planeringsunderlag- fördjupad översiktsplan Rissne-Hallonbergen-Ör.*
- Sundbybergs stad, 1992. *Planbeskrivning C266.*
- Sundbybergs stad, 1991. *Översiktsplan för Sundbyberg 1991-2010.*
- Sundbybergs stad, 1969. *Förslag till stadsplan för stadsdelen Hallonbergen*
- Sundbybergs stad, 1968. *Förslag till stadsplan för stadsdelen Hallonbergen*
- Sundbybergs stad, 1967a. *Stadsplan för Hallonbergen.*
- Sundbybergs stad, 1967b. *Beskrivning och bestämmelser Hallonbergen.*
- Statens naturvårdsverk. (1971). *Planering för friluftsliv.* Stockholm: SNV
- Tidningen Sundbyberg* (1973). nummer 11
Sundbyberg: Sundbybergs drätselkammare
- Tunström, M. (2009). *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion.* Diss. Örebro : Örebro universitet, 2009
- Van Sant, L., Hennessy, E., Domosh, M., Rafi Arefin, M., McClintock, N., Mollett, S. (2020). Historical geographies of, and for, the present. *Progress in human geography*. 44 (1) ss. 168–188. <https://doi.org/10.1177/0309132518799595>
- Vidén, S., 1999a. Rekordårens bostadsbyggande. I Hall, T (Red.) *Rekordården- En epok i svenskt bostadsbyggande.* Karlskrona: Boverket, ss. 31–54.
- Vidén, S., 1999b. Vård och förändring av hus och utemiljöer. I Hall, T (Red.) *Rekordården- En epok i svenskt bostadsbyggande.* Karlskrona: Boverket, ss. 133–194.
- Ward Thompson, C. (2013). Activity, exercise and the planning and design of outdoor spaces. *Journal of Environmental Psychology* 34, ss. 79–96. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.01.003>
- WHO (2018). *Physical activity.* <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> [2020.03.29]
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige.* Stockholm: Byggeförlaget.

Bildförteckning

Figur 1 - 6: Noa Stryjan, 2020

Figur 7: Fotograf: okänd, u.å. Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 8: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 9: Fotograf: okänd, 1973, Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 10: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 11: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 12: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 13: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 14: Fotograf: okänd, u.å., Tillhör Fastighets AB Förvaltaren

Figur 15: Fördjupad översiktsplan.

Sundbybergs stad, 2005,

<https://www.sundbyberg.se/download/18.303c2d5514ccdbed3876d458/1429702105803/antagen-plankarta-rissne-hallonbergen-or-2005.pdf>

Figur 16 - 36: Noa Stryjan, 2020